

DR. OROSZHEGYI JÓSA

ROMÁN ÉLET

Sajtó alá rendezte:

BÍRÓ SÁNDOR

KOLOZSVÁR
MINFRVA IRODALMI ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
1942

Felelős kiadó: BÍRÓ SÁNDOR
Minerva irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársasága Kolozsvár. 1921
Felelős vezető: Major József.

I.

Dr. Oroszhegyi (Szabó) Józsa

(1822—1870.)

E különös magyar egyéniség élete sokban emlékeztet azokra az őserdei patakokra, melyekről egyik-másik utazási könyvben gyakran olvashatunk. Az őserdő egy pontján hirtelen csobogással üdevizű patak jelenik meg. Valahonnan a föld alul jön, de hogy hol ered, senkisé tudja. Az utazó örömmel követi folyását. Élvezi vizének tisztaságát, a medre melletti hús levegőt, szeszélyes kanyarjait, melyek mellett dúsabb a növényzet és élénkebb az élet. A patak egyre mélyebb lesz, futása meggyorsul s egyszer csak eltűnik a föld alatt. Kezdeté és vége egyaránt ismeretlen. Nem lehet kikutatni, hol eredt és mi lett vele a föld színe alatt.

Oroszhegyi Józsa életével hasonlóképpen vagyunk. Származásáról, őseiről, életének benyomásairól éppen olyan keveset tudunk, mint utolsó 2—3 esztendejéről. Ezzel szemben ifjúságát s életének azt a korszakát, melyben »Román élet« című munkáját írta, már sokkal jobban ismerjük. Életének ismert eseményeiből egy rendkívül érdekes, rengeteget kalandozó, eredeti magyar egyéniség képe bontakozik ki előttünk.

Kortársai feljegyzése szerint Oroszhegyi családi neve Szabó volt. A család eredetileg az udvarhely-megyei Oroszhegy faluban élt. Innen költözött el a Józsa édesapja Szatmár megyébe, Nagy-Kolcsra, hol gazdatiszt volt. Fia, Józsa, Nagy-Kolcson született 1822. május 24-én. (Más adat szerint Dész környékén.) A család körülményeiről nem sokat tudunk. Semmiesetre sem lehet-

tek valami kitűnőek, mert Szabó Józstát — az Oroszhegyi nevet később vette fel — nagybátyja, Szabó R. János neveltette. Ez utóbbi a minorita rend tagja volt s unokaöccsét szintén kat. papnak szánta. A fiatal Oroszhegyi Szatmáron és Nagybányán tanult. Az irodalomhoz ugyan nagyobb kedve volt, mint a papi pályához, de egyelőre alávetette magát nagybátyja akaratának. 1837-ben szatmári pap szeretett volna lenni, mint-hogy ez az állás akkor megüresedett. A döntésre illetékes tényezők azonban a mindössze tizenöt éves Oroszhegyit igen fiatalnak tartották és nem is jelölték. Nem sokkal e próbálkozás után Oroszhegyi Miskolcra ment nagybátyjához, hol a gimnáziumi tanulmányokon kívül magánúton is szaporította ismereteit. Így tanult meg németül és görögül. Később nagybátyja kieszközölte az egri kat. papneveldebe való felvételét, mindenáron ragaszkodva eredeti tervéhez, mely szerint unokaöccséből papot nevel. A papnevelde új lakója azonban egyre kevesebb hajlandóságot érzett a papi hivatás betöltésére. Részleteiben előttünk ismeretlen, súlyos harc után úgy döntött, hogy lemond a lelki adottságainak meg nem felelő papi pályáról. Nagybátyja természetesen ellene volt e döntésnek és mindenképpen igyekezett visszatéríteni őt a már megkezdett pályára. Mikor ez nem sikerült, minden kapcsolatot megszakított Oroszhegyi Józstával, aki e kitagadás után végleg egyedül maradt.

A tizenkilenc éves ifjú ekkor Pestre ment, hogy ott válasszon hajlamainak megfelelőbb új pályát. Az orvosi pálya mellett döntött és 1841-ben beiratkozott az egyetem orvosi karára. Családi támogatás hiányában állandó nélkülözés közepette élt. Szorgalma és kitartása feltűnt Bugát Pál orvoskari dékánnak, aki pártfogásába vette. Rábízta az »Orvosi Tár« javítását s minden módon igyekezett segítségére lenni. Ennek ellenére Oroszhegyi három éven át rengeteg nyomorúságon ment keresztül. De tehetsége és eredetisége révén lassanként egyre nagyobb figyelmet keltett maga iránt az egyetemi körökben. Az egyetemi ifjúság önképző-társulata nemsokára jegyző-

jévé, majd elnökévé választotta. Az orvosi tanulmányok mellett ebben az időben szépirodalommal, majd természettudománnyal kezdett foglalkozni. A természettudományi társulat üléseit szorgalmasan látogatta s úgy látszott, mintha e tudomány szak minden érdeklődését lekötné. Valójában nem így volt. Oroszhegyit az Isten rendkívül széleskörű érdeklődéssel áldotta meg. Az orvosi és természettudományi tanulmányok nem akadályozták meg abban, hogy a magyar közéletben részt vegyen. A hírlapokba is kezdett írogatni, ami természetszerűleg új ismeretségekre vezetett. Így került Rösztler Ágnes asszony leánynevelő intézetének élére, ahol mint vezető pedagógus teljesített szolgálatot.

1844-ben Helméczy Mihály felkérésére Oroszhegyi átvette a Jelenkor újdonsági rovatának vezetését. Ettől fogva politikai érdeklődése nyomult előtérbe s lassanként egyre jobban belevetette magát a Pesten kialakuló magyar szellemi élet mozgalmaiba. A pesti magyar szellemi élet központja ebben az időben a Pilvax-kávéház volt, hová Oroszhegyi rendszeresen eljárhatott. Egy nap érdekes dolog történt vele. A Pilvax-ba érkezve egyik asztalnál szikár fiatalembert látott, aki éppen azt az újságot olvasta, amit Oroszhegyi is szeretett volna átnézni. Odament hát az olvasóhoz s megkérte, hogyha már a lapot átolvasta, legyen szíves adja át neki. — »Várjon«, felelte nyersen a fiatalember. Kevés idő múlva az újságot összehajtva az asztal alá dobta, majd átszólott Oroszhegyihez: »Én is ott találtam s ön is felveheti.« A nyers modorú, szikár fiatalember Petőfi volt, akivel később Oroszhegyi jó barátságba került. Valószínűleg ugyancsak a Pilvax-ban ismerkedett meg Jókaival, Vasvárival és a 48-as márciusi események többi hőseivel is. Oroszhegyi kitartásának bizonyítéka, hogy orvosi tanulmányait nem hanyagolta el közéleti, újságírói és nevelői tevékenysége mellett. 1847-ben befejezte orvosi tanulmányait. Ugyanez évben megvált a Jelenkor-tól, hol az újdonsági rovat vezetésében Jókai lett az utódja.

1848. elején Oroszhegyi már az orvosi szigorlatra

készült. Minden bizonnyal hamarosan kész orvos lett volna, ha nem jönnek közbe a márciusi események. Ezekben Oroszhegyi tevékeny részt vett. Március 15-én reggel ő is ott volt ama kevésszámú ifjú közt, akik a Pilvaxban tartott rövid gyűlés után elindították az ismeretes eseményeket. A korai megbeszélés értelmében éppen Oroszhegyi másolta le a már azelőtt megfogalmazott tizenkét pontot egy nagy terjedelmű papírra, melyet azután, mint az első forradalmi plakátot ki is ragasztottak az egyik ház falára. Ilyenformán tehát Oroszhegyi már kezdettől fogva belekeveredett a szabadságharcunkat megelőző mozgalmakba. Ezek miatt az egyetemi tanulmányokat befejező szigorlat elmaradt és az egymást kergető események csakhamar magukkal ragadták Oroszhegyit. Báró Eötvös József, az első felelős magyar kormány közoktatásügyi minisztere közoktatási fogalmazóvá nevezte ki. De új állásában keveset munkálkodott, mert a szabadságharc megkezdése után nemsokára katonai szolgálatra jelentkezett. 1848. végén már mint egy szabadsapat vezetője tűnt fel a Félvidéken. A következő év tragikus eseményeinek minden nevezetesebb színhelyén megfordult. Szegedről Aradra, innen Világosra ment a megrázó fegyverletétel többi szomorú tanújának társaságában. Világosról Erdélybe menekült s ott majdnem két éven át rejtőzött. Tartózkodási helyét nem ismerjük, de valószínű, hogy megfordult Udvarhely megyében, hol egykor ősei éltek. Bújdosása alatt Pesten in contumaciam ítékeztek felette. 1851-ben felfedezték búvóhelyén és Pestre szállítva, perét újból tárgyalás alá vették. Ítélete tíz esztendei börtönbüntetés lett, melynek helyét Josefstadtban jelölték ki. Szerencsés természete azonban megóvta őt a börtönélet nagyobb veszélyeitől. Szenvedélyes vitatkozó és jókedélyű ember lévén, a börtönben sem engedte át magát az elítéltekre nézve annyira veszélyes rossz hangulatoknak. Idejének legnagyobb részét komoly foglalkozásra használta fel. Tanulmányozta a szerves vegytant, később amagnetizmust; sokat olvasott és gyakran írogatott. Szellemileg tehát

feltétlenül gazdagodott a börtönben töltött idő alatt. Bezáratása után öt évre, 1856-ban kegyelmet kapott.

Kiszabadulása után Oroszhegyi elhatározta, hogy az 1848-ban elmaradt orvosi szigorlatot leteszi és valahol Erdélyben orvosi gyakorlatot kezd. Szándékát végre is hajtotta. 1857-ben Pesten orvosdoktorrá és szülész-mesterré nyilvánították. Az orvosi oklevél birtokában most már nyugodtabban nézhetett a jövő elé. Elindult hát Erdélybe, de még akkor nem tudta, melyik városban fog letelepedni. Rövid nagyváradi tartózkodása alatt megnősült, feleségül véve Somogyi Máriát. Ezután hozzáfogott orvosi gyakorlatának előkészítéséhez. Valószínűleg először Kolozsvárt próbált szerencsét, de innen csakhamar. Abrudbányára ment s — mai kifejezés szerint — ott nyitotta meg rendelőjét. Nem lehet pontosan megállapítani, mennyi ideig volt abrudbányai gyakorló orvos. Valószínűleg 12—14 hónapig. De itt határozta el magát arra, hogy Havasalföldre megy orvosnak. E kockázatos vállalkozás kimenetele nem aggasztotta a székely eredetű Oroszhegyit, aki a változatosságot és új kezdeményezést mindig szerette. Elhatározásának indokaira nézve semmi biztosat nem tudunk. Talán az osztrák hatóságok gyanakvó ellenőrzése, — vagy a kedvező romániai lehetőségekről széltében-hosszában szállongó hírek, esetleg az abrudbányai gyakorlat anyagi eredménytelensége bírhatták reá a román fejedelemség területén való letelepedésre. Nem sejtette, hogy a romániai utazással életének új, az addigiaknál is kalandosabb és tragikusabb korszaka kezdődik. Elhatározása szilárd lévén, tüstént hozzáfogott annak végrehajtásához. Minden bizonnal sokat hallott a Romániában élő magyarokról s hírből már ismerte a bukaresti magyar reformátusok derék lelkipásztorát is, Koós Ferencet. Levelet írt hát neki áttelepedési tervéről s bizonyára felvilágosításokat kért a román viszonyokat jól ismerő lelkésztől. Ámde mielőtt ez válaszolhatott volna, Oroszhegyi feleségével együtt hirtelen útrakelt és 1860. tavaszán megérkezett Bukarestbe.

II.

Oroszhegyi romániai élményeinek megértéséhez és »Román élet« című írásának keletkezéséhez ismernünk kell azt a szerepet, amit a magyarok játszottak a román fejedelemségekben a XIX. század közepe táján. A két fejedelemség élete a század húszas éveiben döntő fordulat elé érkezett. 1821-ben megszűnt a hírhedt fanarióta korszak, mely a román tömegeket több, mint száz éven át a kizsákmányolás ezerféle formáinak vetette alá. 1829-ben pedig megkötötték a drinápolyi békét, amely a román gazdasági életben idézett elő gyökeres változásokat. A két fontos esemény következtében a román fejedelemségek elindultak a polgárisodás útján. A fanarióta fejedelmeket felváltó román nemzetiségű vajdák elismerésre méltó módon igyekeztek országaik helyzetén javítani és alattvalóiknak emberibb életet biztosítani. Erre 1829. után sok gazdasági lehetőségük volt. Az 1829-és drinápolyi béke ugyanis szabaddá tette a román fejedelemségek területén a kereskedelmet. A nagy — főleg angol — kereslet miatt a román búzakereskedelem pár év alatt óriási fejlődésnek indult. A kereskedelmi szükséglet a termelés nagyarányú növelésére vezetett, hiszen a búza ára egyre emelkedett s a gabona-termelés nagyszerűen jövedelmezett. E folyamat következtében magától értetődően nagyobb munkás- és ipari szükséglet keletkezett. Mivel pedig a több szakértelmet és gyors megértést kívánó munkára a még akkor nagyon elhanyagolt román jobbágyság legnagyobb részt alkalmatlan volt, román eredetű szakmunkások és iparosok hiányában a szomszédos országokból kivándorolt idegenekre hárult a román gazdasági élet első lehetőségeinek értékesítése. A bevándorló iparosok és munkások többsége már a harmincas évektől kezdve magyar és székely volt. Példájukat később sok magasabb műveltségű magyar követte: orvosok, mérnökök, gyógyszerészek, festők stb., akik jól el tudtak helyezkedni a román fejedelemségekben, mivel a román középosztály ekkor még

nem volt kialakulva. Így a magyarok a múlt század közepe táján olyan szerepet kezdtek játszani a román fejedelemségekben, mint amelyet nálunk sok helyen a betelepedett németek játszottak. Erről akkor hazánkban keveset tudtak. Az első, aki a romániai magyarok eme munkásságára komolyan felhívta a figyelmet, *Jerney János* utazó volt. 1851-ben jelent meg Pesten két kötetes »Keleti utazása«, melyben leírta 1844—45-ben tett utazásának érdekes tapasztalatait. Jerney célja őseink etelközi és lebediai tartózkodásának tanulmányozása volt. Havasalföldön és Moldován áthaladva, szinte minden helységben magyar iparosokra, munkásokra és szabadfoglalkozásúakra bukkant. Amint hajója a Vaskapun áthaladva Szkela-Kladova-nál megállott, már az első állomáshelyen magyar iparossal találkozott. Ez az iparos Tóth Mihály kanizsai lakatos volt, aki a hajóállomás raktári műhelyében dolgozott. Jerney megkérdezte tőle, nem kívánczik-e haza? »Hej uram, dehogyan nem kívánnék, — volt a felelet, — de ugyan mire menjek vissza? Hazánkban nincs becse s életmódja a honfinak; ha városban akar letelepedni, koldus-botra jut, míg mesterré lehet, ott csak a külföldi német nyer előmenetelt...« A további beszélgetés folyamán Jerney megtudta, hogy Havasalföld előkelő, — azaz nagyobb, — városaiban a mesteremberek majdnem kizárólag magyarok. Az utazó hajója csakhamar tovább ment. Másnap Calafat városka mellett voltak. Itt egy magyarországi eredetű orvos szállott fel, aki a román vajda szolgálatában állott. Ő maga még tudott magyarul, de fia már nem. Brailában Jerney sétálni ment. Az első ember, akivel találkozott, Nagy Ferenc, kolozsvári származású csizmadiamester volt. Amint a Duna-parton tovább sétált, négy hétfalusi csánigóra bukkant. Jól kereső munkás emberek voltak. De Jerney nemcsak Havasalföldön, hanem Moldvában is hasonló tapasztalatokat szerzett. Galacon és Jászvásárban (Iași) egyaránt sok magyart látott. Munkások, cselédek, iparosok és szabadfoglalkozásúak voltak. Jászvásárban Sturdzá fejedelem udvari orvosa és a Spiridion kórház

igazgató-főorvosa, *dr. Viola József*, magyar volt. Vaslui-ban *Kornhofer György*, komáromi származású kerületi orvos állott az egészségügy élén. Előkelő románok Jerneynek azt mondták a magyar munkásokról és iparosokról: »többet ér egy magyar tizenkét moldovánál«.

Jerney azonban nem járhatta be a két fejedelemség egész területét s ezért csak az útjába eső városok magyarságáról emlékezett meg. Más forrásokból viszont hitelesen tudjuk, hogy a fejedelemségek többi városai-ban is nagyon sok magyar élt. Jórészt iparosok, szakmunkások és cselédek voltak. A bukaresti magyar református egyház későbbi híres lelkésze, Koós Ferenc ismeretes művében főleg a híresebb magyar betelepülők emlékét örökítette meg. Ezeknek egyrésze 1848. előtt, nagyobbik fele azonban a szabadságharc után telepedett le román földön. Az előbbiekből csoportjából leginkább kiemelkedett a kolozsvári származású *P. Szathmáry Károly*, festő és fényképész. 1840. nyarán Borszéken ismerkedett meg Bibescu György havasalföldi fejedelemmel,, aki rábeszélte, hogy költözzék Bukarestbe. Szathmáry engedett a felhívásnak és a román földön nagy hírnevet szerzett magának. A krími háborúban résztvevő szövetséges csapatokról készített felvételei a nyugateurópai országokban is híressé tették. A fejedelemségek egyesülésié után Cuza fejedelem »udvari festővé és fényképész-szé« nevezte ki. A hatvanas és hetvenes években egyike volt Románia legtiszteltebb és legünnepeltebb magyarjainak. Szakkörökben hasonló elismerést keltett *dr. Lukács Farkas*, szilágy megyei származású magyar orvos. Ő előbb a ploesti-i megyei kórházban volt orvos. Később a Bukarest melletti Pantileimon gazdasági iskola (*Școala națională de Agricultură*) tanárává nevezték ki, valószínűleg azért, mert nem kis része volt az iskola megszervezésében. Az intézet vezetői között rajta kívül még más magyarok is voltak. Ugyancsak orvos volt a Kézdivásárhelyről származó *dr. Mózes Károly*, aki a ploesti-i megyei kórházban teljesített szolgálat után nyugdíjaztatva Bukarestbe költözött s ott élt haláláig.

Mellette még *dr. Hamar Lajos*, háromszéki származású orvos érdemel említést. Koós szomorúan állapítja meg, hogy e kiváló magyarok leszármazottainak legnagyobb része már az első nemzedékben elrománosodott. Hamarból a románok még életében Homoriu-t csináltak.

A magyar szabadságharc szerencsétlen kimenetele után a magyar bevándorlók új hulláma öntötte el a román fejedelemségeket. A bevándoroltak egyrésze csak rövid ideig maradt román földön; másrésze azonban végleg megtelepedett és a román köz- és gazdasági életnek felette nagy hasznára vált. A nagyobb szerepet játszó magyar szakemberek sorát a szabadságharc után *Udvarhelyi Karácsonyi Károly* nyitotta meg. Ő nem tartozott a politikai kivándorlók csoportjába, mert félig-meddig hivatalos küldetés alapján költözött Havasalföldre. I. Ferenc József osztrák császár 1852-ben erdélyi utazása alkalmával Nagyszebenben fogadta az ő tiszteletére odaérkezett Stirbei Barbu, havasalföldi román fejedelmet. Stirbei ez alkalommal egy bányaszakembert kért a császártól a havasalföldi sóbányák termelésének korszerűsítésére. A választás a desaknai sóbányánál szolgáló Karácsonyi Károlyra esett. Karácsonyi tehát Havasalföldre költözött és évekig tartó szívós munkával korszerűsítette a havasalföldi sóbányák termelési rendszerét. Különösen sokat köszönhetnek neki a telegai és Ocna-mare-i sóbányák. A későbbi Románia azonban nem váltotta be azt az ígéretet, melyet annak idején stirbei fejedelem tett volt Karácsonyi szolgálatainak jutalmazására. Így a havasalföldi sóbányák magyar szakembere hűsz esztendei szolgálat után sem kapott nyugdíjat. Ezért Romániát otthagya és Désaknára költözött vissza. Karácsonyinál szerencsésebb volt a bajai származású *dr. Fialla Lajos*. Ő 1857-ben telepedett le Bukarestben. Kitűnő szaktudását a román közegészségügy megszervezésével megbízott Davila francia orvos-tanár csakhamar felismerte és a magyar orvost legbelsőbb munkatársává tette. Rövid idő múlva Fialla az Eforia kórház főorvosa lett, később pedig a román nem-

zeti orvosiskola tanárává nevezték ki. Davila csak az ő együttműködésével tudta megszervezni az 1877-es török-román háborúban a román hadsereg egészségügyi szolgálatát. Fialla tehát az újkori román orvostudomány és sebészet egyik legnevezetesebb úttörője volt, a francia Davila után a legfontosabb.

A román térképészet és mérnöki tudomány terén ugyancsak egy magyar szakember játszott úttörő és az egykorú románság legteljesebb elismerésével kísért szerepet. Ez a szakember *Veress Sándor* mérnök volt, aki emellett a keleti magyar emigráció történetét is megírta. Veress hosszú és kalandos vándorlás után érkezett Romániába. Először, mint kardvívó-mester élt, később Románia elismerten legelső mérnöke lett. A űtirbei, Obrenovics, Lahovary s más előkelő családok birtokait mérte fel, sőt később I. Károly román király is őt bízta meg a sinaia-i királyi uradalmak felmérésével. Térképeiből sokat litografáltak. Ő honosította meg Romániában a háromszögelési és tagosítási rendszer szerint való felmérést. Különleges érdemeinek elismerésül I. Károly román király 1881-ben a »román korona« édemjellel tüntette ki. Halála után gyászoló özvegyét Lahovary Emánuel román főúr e szavakkal vigasztalta: »Asszonyom ... én bejártam az egész művelt világot, de becsületesebb embert, mint Veress Sándor volt, soha nem láttam, soha nem ismertem.«

Természetesen e kiváló emberek mellett a romániai magyarok legnagyobb része névtelenül, a közfigyelem hatókörén kívül esve végezte munkáját. A magyar iparosok, gazdatisztek és különféle szabadfoglalkozású intellektüelek a kereseti lehetőségekért hűséges munkával, a nyugateurópai módszerek és fejlettebb eljárások meghonosításával fizettek meg. Az elfogult román tudományosság makacs tagadásával szemben kétségbe nem vonható tény, hogy a magyarság igen nagy mértékben hozzájárult Románia polgárisodásához és román földön szívós kitarással terjesztette a műveltséget. A magyarság a románoknak a sok magyar eredetű, később el-

románosodott szakemberekben és leszármazóikban olyan értékeket adott, amelyek alapjai lettek a lassan kialakuló román középosztálynak. Tehát egyáltalán nem túlzás az a megállapítás, hogy a román középosztály — s különösen annak kisiparos rétege — tekintélyes hányadában magyar eredetű bevándoroltak utódaiból alakult ki.

III.

Mikor Oroszhegyi Bukarestbe érkezett, ez a folyamat már régóta tartott. Az előző évben egyesült román fejedelemségek székhelyén Bukarestben némileg szervezett magyar közösségi élet folyt. Ennek a szervezett közösségi életnek főmozgatója a már említett Koós Ferenc református lelkipásztor volt, aki 1855-ben került Bukarestbe s azóta minden erővel igyekezett összeszedni a pusztuló magyar lelkeket. Mint azelőtt oly sokan, Oroszhegyi is Koóshoz ment Bukarestbe való érkezése után. Ez 1860. tavaszán, valószínűleg májusban történt. Koós Ferenc szerzett Oroszhegyinek lakást, amely nem volt messze a lelkész lakásától. Itt lakott Oroszhegyi és felesége mindaddig, amíg pár hónappal később el nem költöztek Bukarestből. Oroszhegyi eredeti egyéniségére jellemző, hogy ebben a lakásban bútor nélkül, törökösen éltek, a szoba padlójára telepedve.

Koós őszintén örült Oroszhegyi érkezésének. Éppen akkortájt indította volt meg a „Bukuresti Magyar Közlöny című hetilapját. Ezzel szerette volna még jobban összefogni a Romániában élő magyarokat. Rendszeresen közölte a magyar vonatkozású híreket, számbavette a romániai magyarok munkáját és buzgón dolgozott a magyar-román jóviszony biztosítása érdekében. A sokoldalú és rendkívül művelt Oroszhegyitől Koós méltán remélhetett közreműködést és jó segítséget. A segítségre nagy szükség volt, mert Koós egyedül nem csinálhatott mindent, viszont a magyarok iránt akkor még általában elismerő román közvélemény magatartása állandó

figyelmet igényelt. A folyóiratok egyike-másika a magyarságot gyakran példaképül állította a románság elé. Így pl. a *Revista Carpatilor* 1860. májusi számában Sión román író a magyar példával buzdította honfitársait egy Román Akadémia felállítására. Lendületes szavakkal utalt a magyar áldozatkészség jelentőségére: „Midőn valaki — írta — a pesti nemzeti múzeumot, azon képcsarnokkal, azon a költők és írók tiszteletére állított szobrokkal; azon nagy értékű régiségekkel, melyek mérnek milliókat s melyek mind aláírás, vagy önkényes adakozás útján létesültek, megtekinti, összehasonlítván ezzel a románok nyomorúságát magát önkényt meg kell, kogy alázza. A továbbiakban kifejtette, hogy Bukarestben addig adakozás útján csupán egyetlen román klub létesült. Ebben csillogó termek vannak, hol a társaság nyereszkedő játékokkal, találkozással, haszontalan beszélgetéssel szórakozik. Élvezetekre évenként mintegy 10 ezer darab aranyat költenek. „De alakítson csak valaki tudományos társulatot — folytatta a cikkíró —. Senki se megy bele, senki nem fog áldozni! Rosetti megpróbálta s miként sikerült?“

Bukarestben tehát a magyarsággal szemben ekkortájt még nem alakult volt ki az a gyűlölködő légkör, mely később annyira megrontotta a két nép egymáshoz való viszonyát. Sőt a kényesebb megbízásokat, rendeléseket Romániában rendszerint magyaroknak adták, mivel azok becsületesen teljesítették vállalt kötelezettségeiket. Az országnak ebben az időben nagy szüksége volt jól képzett orvosokra és más szabadfoglalkozásúakra, még ha azok idegen származásúak is voltak, mert román nemzetiségű szakembert nem igen lehetett találni. Így Oroszhegyi is remélhette, hogy nemsokára álláshoz jut. Koós felkérésére a már említett Lukács Farkas készséggel sietett kartársa támogatására. Orvosi oklevelét egy román nyelvű szakvizsga letételével kellett elismertetnie a nemrég szervezett román nemzeti orvosiiskolában. Oroszhegyi minden bizonnyal tudott románul már Bukarestbe való érkezése előtt, hiszen szülőföldjén és

későbbi működési helyén Abrudbányán volt alkalma megtanulni az ottlakó románságtól. Valószínűleg éppen román nyelvtudása lehetett egyik oka a Romániába való utazásának és letelepedési szándékának. Mikor tehát román nyelvű szakvizsgát követeltek tőle, nem jött zavarba, hanem bátran előállott és a vizsgát sikeresen letette. Ezek után barátai biztosra vették közeli állami kinevezését. Addig is minden módon igyekezett meghálálni Koós Ferencnek iránta tanúsított jóakarátát. Résztvett a lelkipásztor különféle munkájában, cikkeket írt a nemrég alapított Bukaresti Magyar Közlönyben. Nemsokára alkalma nyílt arra, hogy nagyobb mértékben kapcsolódjék bele e magyar hetilap munkájába. A hetilap felelős szerkesztője, Várady Ádám ugyanis rövid romániai tartózkodás után végleg Svájcba költözött. Így a Közlöny szerkesztő nélkül maradt. Ekkor Koós arra kérte Oroszhegyit, vállalja el a lap szerkesztését. Oroszhegyi a felkérésnek eleget tett s már júniustól kezdve átvette a lap- szerkesztését. Neve azonban csak szeptember elsején került fel szerkesztői minőségben a lap címe alá. Oroszhegyi ebben a számban fejtette ki munkatervét. „Olyan nemzet tagjai vagyunk — írta — mely érdekeit őrizni és védeni akarja. E nemzet nagy teste mellett figyeli a nemzet külföldön szétszórt töredékeit is. Ilyenek a romániai magyarok.“ Mi tehát a romániai magyarok hivatása? — teszi fel a kérdést cikke további részében. — Az, hogy a romániai magyarság érdekeit a magyar nemzettel való egységben védelmezzék. Ugyanakkor igyekezzenek ezeket az érdekeket „összhangzásba vezetni“ a szomszédos román nép érdekeivel. A romániai magyarság a „vendégszerető román nemzet közt“ él. Ezt a nemzetet sok százados szomszédság, érdeksurlódás és közösség szálai kapcsolták össze a magyar nép sorsával. A Romániában élő magyarság őszintén örül a román közélet fejlődésének. Minden erejével igyekszik arra, hogy érdekeit a román érdekekkel „társítsa“. Ugyanakkor kötelessége a román életről állandó ismertetést adni a magyarországi magyarság számára, mert csak a köl-

csönös megismerés után lehet elképzelni a két nép érdekeinek összeegyeztetését. „Adja Isten, — írja Oroszhegyi — hogy ők oly tiszta világban fogják föl a magyar nemzet érzelmeit s nyilatkozatait, mint azok álnokságot nem ismerő lelkületéből kisugárzanak; hogy aztán elfogulatlanul és hasonló ihlettel szorítsák a barátilag nyújtott kezét.“

Oroszhegyi e munkatervnek megfelelően szerkesztette a hetilapot. Szorgalmasan ismertette a romániai magyarok munkáját, megbízásait, valamint a románság felfogását a magyarokat érdeklő kérdésekről. Csakhamar különös tapasztalatokat szerzett. Észrevette, hogy a romániai lapok sokkal többet foglalkoznak a magyarországi viszonyokkal, mint a magyarországiak a román eseményekkel. — A román sajtó gyakran vett át az erdélyi román lapokból olyan magyar vonatkozású cikkeket, melyekről a magyar sajtó tudomást sem szerzett. Oroszhegyi érezte a magyar sajtó eme gondatlan magatartásának veszélyeit. Jól tudta, hogy a két szomszédos nép közül az van előnyben, amelyik jobban ismeri a másikat. Munkatervének megfelelően igyekezett hát a román felfogást megismertetni a magyarsággal. Fel akarta hívni a magyarság figyelmét azokra a jelenségekre, melyek azt mutatták, hogy az akkor még elég jó magyar-román viszony könnyen elromolhat és elmérgesedhet. A Bukaresti Magyar Közlönyből világosan láthatjuk Oroszhegyi nagyvonalú elképzelését arról a hivatásról és munkáról, melyet a Romániában megtelepedett magyarságnak véleménye szerint vállalnia kellett. Ebben az elképzelésben a romániai magyarság egyik legfontosabb szellemi erőfeszítése, jobban mondva ez erőfeszítés fő célja az lett volna, hogy az anyaországi magyarságot állandóan tudósítsa a románság szellemi arculatának alakulásáról és a magyarokra vonatkozó román felfogásról. Oroszhegyi fentismertetett célkitűzéséből következett az a felhívás, melyet a Bukaresti Magyar Közlöny 15. számában olvashatunk. E számban Oroszhegyi „Magyar—Román viszonyok“ cím alatt hozta annak a cikknek for-

dítását, melynek eredetijét a nagyszebeni Telegraful Román 1860-i 33—34. számai közölték. A Bukarestben megjelenő magyar hetilap szerkesztője a fordítást a következő, magyar aggodalomtól telített felhívással vezette be: „Midőn e cikket a szebeni Telegraf Roman 33—34-i számaiból átvesszük, el nem mulaszthatjuk a magyarhoni magyar napilapok t. szerkesztőit megkérni, hogy a román lapokat több figyelemmel kíséreni méltóztassanak.“ A Telegraful Roman cikke valóban több figyelmet érdemelt volna a magyar sajtó részéről. A Telegraful Roman az erdélyi románság akkor legnagyobb tekintélyű vezetőjének, Saguna Andrásnak volt a szócsöve. Említett számaiban a mármarosi románok egy érdekes lépését ítélte el. A mármarosi románok ugyanis a Telegraful Roman cikke szerint az osztrák belügyminiszterhez kérést intéztek s abban kérték a magyar nyelvnek a telekkönyvben való használatát. Azzal érveltek, hogy magyarul többen és jobban tudnak, mint németül. A kérést a román papok is aláírták. A nagyszebeni román püspökség lapja a román papok eme lépését „égrekiáltó visszaélésnek“ minősítette, melyet „sem a mennyben, sem itt a földön meg nem bocsáthatnak“. A mármarosi románság lépését semmiféle magyar „erőszak“ nem befolyásolhatta, hiszen 1860. szeptemberében a magyarság nem vett részt a megyék, vagy éppen az ország vezetésében. Jól tudta ezt a Telegraful Roman s éppen ezért nem a magyarokat, hanem a románokat szidta. Ám a romániai sajtó már egészen másképpen fogta fel a kérdést. A román nacionalizmus képviselői megérezték, hogy a magyarországi románság és magyarság jó viszonya, vagy éppen megbékülése végzetesen akadályozhatja a már több évtized óta felbukkant nagyromán eszmék terjedését és győzelmét. Éppen ezért egyre inkább a magyarok ellen fordultak. Oroszhegyi lapjának ugyané számában már kénytelen volt beszámolni arról, hogy a „National“ című román lap a magyarságot keményen megtámadta és a nemzetiségek elnyomásával vádolta meg. Az említett lap azon a véleményen volt, hogy a

magyarok nemzeti lelkesedése „oly terveket rejt magában, milyeneket a legbarbárabb századok legvadabb barbárai sem követhettek el.“ Mik voltak ezek a „barbár“ tervek, melyeket pár sorral később a lap „szerzőjükhöz méltó szörnyűségeknek“ és „pokoli terveknek“ nevez? Semmi konkrétumot nem közölt erre vonatkozólag. Utalt azonban a mármarosai románság lépésére és az 1848-as törvények helyreállítására indított mozgalomra. Oroszhegyi nemsokára világosan látta, hogy itt az Erdély birtokára irányuló román törekvéstről van szó. Ez az irredenta törekvés legjobban látszott a Rosetti híres „Románul“ című lapjában. A lap egyik — Oroszhegyi által ismertetett — cikke Erdélyt nyíltan „Románia várának“ nevezte. A cikk szerzője főleg a német befolyás ellen hadakozott, német gyarmatosítási terveket tulajdonítva a Romániában letelepedett németeknek. Románia alatt már az összes románlakta területeket értette s lelki szemei előtt ez a fogalom az egységes román nemzeti állam eljövendő körvonalait jelentette. „Csak a két fejedelemség maradt még meg (Havasalföld és Moldova) Románia testéből“ — írta cikkében. „Románosodjunk tehát, — hangzott a románokhoz intézett felhívása — ahelyett, hogy németesednénk s románosodjunk minél előbb s mentől jobban, hogy megizmosíthassuk karjainkat s hogy testünk azon másik felét, e valódi román földet (t. i. Erdélyt) az örvényből kiragadhassuk.“

Ilyen és ehhez hasonló megnyilatkozások láttán Oroszhegyi megismételte felhívását a magyar sajtóhoz. Lapjának október 20-i számában „Politikai Szemle“ cím alatt a következő szavakkal fordult a Kolozsvári Közlönyhöz: „Felhívjuk egyszersmind a „Kolozsvári Közlöny“ üggyártóinkat, kit a dolog leginkább érdekel, a szép politikai képek szemlevezésére, — mert ezen urak minden a korok szellemében történetre és történetre erővel behunyják szemeiket, csakhogy káprázataik merő igazságoknak láttassanak.“

A Románul elfogult és magyarellenes magatartása felett érzett bánatában Oroszhegyi azzal vigasztalta ma-

gát, hogy a román sajtó nagy része egészen más hangon ír a magyarságról. A Romanul ékkor még tényleg kisebbségben volt s a román közvélemény általában barátságos magatartást tanúsított a magyarsággal szemben. Ez különösképpen kitűnt a Havi Mihály vezetése alatti kolozsvári magyar opera és népszínműtársaság 1860-as bukaresti vendégszereplése alkalmából. Az előkelő román közönség a magyarokkal versenyezve járt az előadásokra és a Hunyadi László operát mindig zsúfolt ház előtt adták. Az előadások után gyakran felhangzott a románok részéről is „éljen a magyar!” A már említett Revista Carpatilor lelkesen számolt be az előadásokról, kiemelve „a jól iskolázott és fegyelmezett karszemélyzet” énekét. „Annál meglepőbb volt ezt egy privát igazgató karszemélyzetében tapasztalnunk és hogy ily kart még közönségünk nem hallott elismernünk; — írta többek között — minthogy a mi igazgatóink eddig hasonlót föl nem mutattak, kiknek egy saisoni jövedelme az ország szubventiojával körülbelül tizenkétezer aranyra rúg s e jövedelem mellett is a mi karszemélyzetünk inkább hasonlított criminális és gályarabokhoz, mint akiket képviselni akartak.“

Mialatt Oroszhegyi a bukaresti lap élén a román közvélemény e hullámvásárát figyelte, egyéni életében bekövetkezett a várt fordulat. A román kormány kinevezte Rámnicul-Saratba (Sós-Rimnik, ahogy ő írja) kerületi orvosnak. Oroszhegyinek tehát és kellett költöznie Bukarestből. Új állomáshelyéről jódarabig rendesen küldögette vezércikkeit a Bukaresti Magyar Közlönynek. A hetilap azonban Oroszhegyi elköltözése után biztosíték-összeg hiánya miatt 1861. elején megszűnt.

IV.

Oroszhegyi ezutáni életét körorvosi kötelességei háttárolták meg. Szorgalmasan végezte az előírt munkát, ami pedig nem volt éppen könnyű. Hetenkint kétszer be kellett járnia a lakhelyétől négy órajárára fekvő köz-

ségeket, még pedig saját költségén. Ellenőrzése alá tartozott a megye határán elterülő úgynevezett Balta Albá fürdőhely, hová nyáron az orvosok sok beteget küldtek. De Oroszhegyi lelkiismeretes ember lévén a betegeket igyekezett mielőbb hazaküldni, attól félve, nehogy a minden egészségügyi berendezés nélkül álló fürdőhelyen a gyógyulni akarók még jobban veszélyeztessék egészségüket. „Nincs itt egyetlen fogadó, vagy csak árnyékos hely, hol a sínylődő üdüljön, nincs egy üde ital, nincs egy eladó falat,“ írta a fennti fürdőhelyről az aradi Alföld számára küldött levelében. Tényleg a romániai egészségügyi viszonyok felette kezdetlegesek voltak. Oroszhegyi néha nem tudta, bosszankodjék-e, vagy ne vessen, látva a helyzet nehézségeit. Midőn egyik ellenőrző útján megszemlélte a betért vizet kérni az első házba, a barátságos háziasszony először a ruhájára köpött, majd azzal kitörölte a poharat s úgy töltötte bele a kért vizet. Nem lehet csudálkozni rajta, ha ilyen utazások után Oroszhegyi rendszerint betegen került haza. Mindazonáltal hőiesen küzdött a nehézségekkel és minden erejével igyekezett a közegészségügy színvonalát emelni. Bizonyára eredményesen dolgozott, mert 1861. őszén előléptették: az egyesült román fejedelemségek fővárosául kiszemelt Foksánba nevezték ki „városi és kórházi főorvosnak“.

Ebben az időben kezdte meg azoknak az adatoknak rendszeres gyűjtését, melyek alapján később a „Román élet“-et megírta. Orvosi kötelességeinek teljesítése mellett ugyanis minden iránt érdeklődött, amit állomás helyén és annak vidékén érdemes volt megfigyelni. Több román családdal bejáratos volt, miáltal alkalma nyílt a román családi és népi szokások tanulmányozására. Egyre erősebb lett benne az az elhatározás, hogy romániai megfigyeléseit és élményeit egy összefüggő munkában megírja. A gondolat már bukaresti tartózkodása alatt felébredt benne, mikor a Közlöny szerkesztője volt. Később, midőn Románia más városait és vidékeit is megismerte, végleg elhatározta magát. Elhatározásának leg-

főbb indítóoka az volt, hogy magyar nemzetének tegyen szolgálatot a román nép megismertetésével. Másfelől — az Alföldben közölt levele szerint — az Erdélyi Múzeum Egylet iránti hála érzése buzdította munkájának megírására. „Most új hivatalállásom kezdetén — írta a Foksánba való kinevezése után — a hivatással járó körutakat járom, szemlegezem s tudósításimhoz adatokat gyűjtök, mik egykor az erdélyi múzeumegyletnek, mely első tisztelt meg taggá választással, reményem szerint kelendő táj- és népirati adatokul szolgálандnak.“

E kettős indíték hatása alatt kezdett hozzá Oroszhegyi ahhoz a munkához, mely befejezése után (1862) csak most, éppen nyolcvan év múlva kerül a magyar olvasóközönség elé. Bizonyára nagy buzgalommal, kitartással és a románok iránt érzett kétségtelen rokonszenvvel dolgozott kéziratán. Nagy munkabírásu ember volt, mert az állásával járó, teendőik elvégzése mellett állandóan írt különféle magyar napilapok számára is. Ismerető és leíró célú cikkeiből a legtisztább tárgyilagosság és a románság előmenetelének őszintén örvendező ember jóakarata sugárzik. 1861. végén lettek ismeretesek Cuza fejedelemnek a két román vajdaság tényleges egyesítésére vonatkozó tervei. Oroszhegyi nagy rokonszenvvel írt e tervekről a magyarországi lapoknak. Rokonszenvét az itt-ott megnyilvánuló nagyromán gondolkozás sem csökkentette, mert az Erdélyre irányuló román vágyakozást nem tekintette komoly veszedelemnek. Látta, mekkora nehézségei vannak a román közélet fejlődésének s tisztában volt azokkal az akadályokkal, melyek a román állam belső megerősödésének útjában állottak. A jobbagyság nem volt felszabadítva, az ország török uralom alatt élt, a román középosztálynak még a jövőben kellett kialakulnia, szervezett hadseregről pedig nem is lehetett beszélni. Így aztán érthető, ha a magyar orvos nem vette komolyan a belső nehézségeikkel küzdő románok irrendentizmusát. „Ne mosolyodjék el aztán az ember — állapítja meg egyik levelében — midőn némelek még itthon sem lévén tisztában dolgoz, nagy pat-

hossal mondókálják: mennünk kell Bukovinába, Erdélybe, Bánátba, hogy elfoglaljuk; mert a mienk!“

Mikor Oroszhegyi e levelet írta, már másfél esztendeje élt Romániában. Ez idő alatt sok jó ismerőst szerzett magának a románok között. Mindazok, akikkel hivatalos, vagy nem hivatalos minőségben érintkezett, meggyőződhetek lelkiismeretességéről, szakértelméről és a románság iránt érzett őszinte rokonszenvéről. Ha a magyar lapoknak elküldött néptudományi cikkeiben itt-ott kritikai hangot használt, azt a legteljesebb jóhiszeműséggel és a segíteni-akarás őszinte vágyával cselekedte. Mégis cikkei felingerelték ellene azokat, akiknek érdekük volt, hogy a magyar közvélemény tovább is tájékozatlanságban maradjon a románság irredenta törekvéseit illetőleg. Ezért Oroszhegyi csakhamar sajtótámadások középpontjába került. Az ellene indított sajtóhadjárat fő képviselője természetesen a Rosetti szerkesztette magyarellenes Romanul volt. Jellemző, hogy a támadásra a magyarországi románok adták meg a jelt. Ezek ugyanis Oroszhegyi több cikkét olvasták az Aradon megjelent Alföld című lapban. Oroszhegyi a cikkeit rendszerint aláírta, vagy pedig Dr. O. J. jellel látta el. A lap azonban gyakran közölt olyan Romániából származó cikket is, amely Aldunai aláírással volt el látva. Aldunai cikkei kifejezésben és tartalomban egyaránt keményebbek voltak, mint az Oroszhegyi levelei, tehát több okot adtak a sértődésre. Az aradi románok az Aldunai cikkeinek szerzőjében Oroszhegyit vélték felfedezni s élesen megtámadták egy, a bukaresti Romanulban közölt írásukban. Nehéz megállapítani, vajjon a Romanul jóhiszeműen cselekedett-e, mikor Oroszhegyit az aradiak után szintén Aldunaival azonosította. Bár-mint is történt, ettől fogva a foksáni magyar főorvost a román nép ellenségének nevezte, holott ha egy kissé utánajár, minden bizonnyal meggyőződhetett volna állításának ellenkezőjéről. Oroszhegyi tiltakozott a vád ellen s nyilatkozott Aldunai is, határozottan kijelentve, hogy nem azonos Oroszhegyivel. Ez a kijelentés meg is

felelt a valóságnak, mert az Aldunai név alatt Koós Ferenc írogatott az Alföldben. A román lapok azonban nem hittek, vagy nem akartak hinni a cáfolatnak, s Oroszhegyit 1862. tavaszán állandóan támadták. Hogy mennyire nem volt igazuk, midőn őt románellenességgel vádolták, az világosan látszik Oroszhegyi „Román élet“-éből. Bevezetésében — melyet éppen e támadások idején írt — kifejti, hogy bizonyos „bibéket“ gyöngéd figyelemből elhallgat kéziratában. „Olyan nebánsvirágokat, melyekhez gyakran az ember nem tudja miért, oly forrón ragaszkodik; miként a román értelmiség egy része bizonyos eszmékhez, melyek életrealitásában kételkedünk; de mivel ellenzését keserű bántogatásoknak veszik, inkább nem is érintjük.“ Az előzmények után nincs okunk kételkedni abban, hogy Oroszhegyi e célzása a román irredenta törekvésekre, azaz a magyarországi románlakta területekkel szemben támasztott elcsatolási tervekhez vonatkozik. Ennek megfelelően kéziratában nyomát sem találjuk a magyarelles irredentizmus ismertetésének. Tehát akkora volt Oroszhegyi jóakarata és a sértő szándéktól való óvakodása, hogy inkább meg sem említette a románság egy részének irredenta törekvéseit, noha ezzel éppen a tárgyilagosság és teljesség szempontjai ellen vétett. De a „bántogatásnak“ még a látszatát is kerülni akarta. Ehhez a szemponthoz még akkor is ragaszkodott, mikor már török szolgálatba kerülve a román újságok ártó hatásán kívül fejezhette be kéziratát.

Az ellene indított hajsza ugyanis romániai pályafutását megállította. Eleinte még tűrte a román sajtó személyeskedő támadását, mert az őt közelebről ismerő román jóakarói rokonszenvűkről biztosították. De a román lapok nemsokkal később magát a román kormányt is megtámadták, amiért olyan „háládatlan magyar kígyót“ tart kebelében s követelték Oroszhegyi elbocsátását. A mélyen megbántott, önérzetes magyar orvos ezt már nem tudta elviselni. A román lapoknak adott nyilatkozatában kijelentette, hogy nem szükséges őt elbo-

csátani, mert már amúgy is beadta lemondását, nem lévén megelégedve a román szolgálattal.

A román lapok tehát elérték céljukat. Oroszhegyi tényleg lemondott. Ezzel élete ismét új szakaszba lépett. Lemondása után új állás után kellett néznie. Török szolgálatba akart lépni. De nem tudhatta, mikor sikerül e szándékát megvalósítani? Ezért feleségét hazaküldte apósához Nagyváradra, hogy ott biztonságban legyen, míg ő Konstantinápolyt megjárja és a török szolgálatba való felvétel ügyét elintézi. A török kormány tényleg elfogadta jelentkezését és állami orvossá nevezte ki a dobrudzsai Küstendsébe. De ezalatt Nagyváradon felesége súlyosan megbetegedett. és hosszú szenvedés után meghalt.

Oroszhegyi fájdalma mérhetetlen volt. Hónapokon keresztül gyöttrődött nejének halála miatt, melyért részben bizonyára sajátmagát is okolta. „Óránként síró gyermekké lettem“ írta később életének eme rettentő időszakáról. Azután lassan-lassan mégis kiragadta magát a fájdalomból és a mrnkában keresett vigasztalást. Küstendsében fejezte be „Román élet“-ének kéziratát. Megfigyelte és az Alföld számára leírta a dobrudzsai tatárok életét és szokásait. A következő évek folyamán új beosztást kapva, bejárta a török birodalom európai és ázsiai területének nagyrészét. Volt Szíriában, Kis-Ázsia különböző helyein és Ciprus szigetén. Néha-néha küldött még egy-egy cikket utazásairól, de ettől kezdve életének eseményeit egyre kevésbé tudjuk követni. Az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés híre valószínűleg Ciprus szigetén érte. Innen küldte el a „Román élet“ című kéziratát még az év elején az Erdélyi Múzeum Egyletnek. Ekkor még nem tudta, miképpen alakul további élete. A kiegyezés hírére azonban valószínűleg felébredt benne a hazatérés vágya. Gondolta, az új magyar állam talán neki is nyújt valami olyan lehetőséget, ahol rengeteg tapasztalatát és tudását magyar nemzete javára értékesítheti. Titkos vágya az volt, hogy a Galacon felállítandó magyar konzulátus élére kerüljön, ahol romániai

helyzetismeretével nagy szolgálatokat tehetett volna a magyarságnak. Sok reménykedéssel és vágyakozással indult hazafelé. De útközben ismeretlen helyen, ismeretlen körülmények között szélütés érte. Az elméjére boruló sötétséget gonosz kezek arra használták, hogy a magával tehetetlen embertől minden gyűjtött vagyonát ellopják. Podgyászának nagyrésze is elveszett. Budapestre érkezve nagy nyomorba jutott. A szélütés következtében munkaképtelen lévén, barátai gyűjtésből és megmaradt apró gyűjteményeinek értékesítéséből tartották el. A kolozsvári Magyar Polgárban K. Papp Miklós szerkesztő gyűjtést indított felsegélyezésére és az összegyűlt 33 forintot rögtön elküldte Oroszhegyinek. Ugyanez év novemberében az Erdélyi Múzeum Egylet 150 forintért megvásárolta kis éremgyűjteményét. Ez az utolsó hiteles adatunk róla. Hogyan élt ezután, miképpen és milyen körülmények között halt meg a következő évben — nem tudjuk. Élete utolsó éveire egyre nagyobb homály borul, melyen szemünk hetven év távlatából nem képes áthatolni. Nyomtatásban most megjelenő kézírata bizonyítja, hogy olyan magyar érték volt, aki előkelő helyet érdemel a magyar Pantheonban.

BÍRÓ SÁNDOR

Voiesce si vei putéa,
Luminédá-te si vei fi.

Gazeta Romanulu

Akarj és tehetsz,
Tanulj és lehetsz.

Romanulu, hírlap.

BEVEZETÉS.

Tudtomra, jelen munkámhoz hasonló nyelvünkön nem létező; politikai viszonyaink pedig, egy velünk vagy nélkülünk előre törekvő, nemzetünkkel több százados viszályokkal összefűzött, és napról napra újabb viszályokba elegendő, vagy velünk testvérileg egyesülendő szomszéd népnek alapos ismeretét követelven; nem minden aggály nélkül írt, de a valóság és igazsághoz szigorán tartott néprajzom mostani körülményeinkben közrebocsátását célszerűnek látám.

Ítéljen először is maga az elfogulatlan román: mennyire találnak vonásaim az általános jellemzésekben; mennyire voltam méltányos a jók kiemelésében, igazságos a rossz és hiányok föltárásában. Mert munkám célja nem bírálat, még kevésbé gáncsoskodás; hanem a vidám és szomorú való egy szerű felderítése. Ítéljen továbbá nemzetem, hogy egy temérdek szenvedéssel, testi és erkölcsi rongáláson átment, de életerejéből, lelki képességeiből ki nem fogyott, jobb jövőért az emberiség jogával küzdő néppel van és lesz dolgunk.

Voltak bibék, melyeket gyöngéd figyelemből elhallgattam; olyan ne bántsd virágokat, melyekhez gyakran az ember nem tudja miért, oly forrón ragaszkodik; miként a román értelmiség egy része bizonyos eszmékhez, melyek

életrealóságában kételkedünk; de mivel ellenzését keserű bántogatásoknak veszik, inkább nem is érintjük. Ellenben találkoztak elhallgathatlan hiányok, erkölcsi sebek, melyek faggatása keservesen fáj; melyeket még is gyógyulásra kell ösztönöznünk; azért, mert csak egészséges társadalommal óhajtunk testvérisülni.

Íme e nézetek vezettek vázlatos összeállításaimban.

Épen azért nem hagyhatám annyiban a mai román irodalom ennen népét föltétlenül mindenben dicsérő eljárását; mert hiszen ezzel ők mérgezik meg saját társadalmukat. Nem hagyhatám leg is legújabb földírásaik botlásait, kik olyan területeket cirkalmaznak ki, melyeket semmi joggal vagy történelemmel nem igazolhatni. Nem hagyhatom történet-íróik szándékos tévelygéseit, kik a nemzetükével kapcsolatos fényes múltunkat elhomályosítani, magukét túlzó buzgalommal kiemelni iparkodnak. Hogy dicsőinket és ma is létező jeles családinkat maguknak tulajdonítják, vagy a renegatio sarával dobálják. Hunyadiakról, Kinizsiról, Majláthok, Barcsai, Jósikákról történelmünk nyíltan beszél. Ők ezeket s másokat eltagadják tőlünk. Hiszen mi — a történeti igazság ellenére is — nem bánnák, hogy azok közülök eredtek; sőt örülnénk rajta; mert jeles bizonyágai, hogy a zordon múltban is erénynek, hősiségnek kitűnő jutalmak jutottak hazánkban, bármely nemzetiségből származtak legyen. Aminthogy a nevezettekre éppen oly büszkék vagyunk, mint Frangepánokra, Zrínyikre s más idegenekre, kik a magyar égen ragyogtak; meg leg-

újabb időben is Isten és világ előtt igazságos ügyünkben és érette dicsőültek. Az áradozó román írók irányunkbani viselete miatt természetes, hogy sem földírói, sem történeti, alaptalan, vagy elcsavart adataikat nem használhattuk.

Mennyit lakol nemzetünk a feudalismusért, melynek ők ezredéves sanyarúságaikat fölróják! Holott lehetetlen nem tudniok, hogy a múlt időkben minden országban legalább is hasonló volt a világ folyása. Hogy a magyar nemzetnek legkisebb része veit a földbirtokosság; hogy e közt is minden más, még román nemzetiségbéliek is találkoztak; hogy a hazánkbeli valamennyi jobbágyság összegének nagyobb részét éppen a magyar jobbágy tette; hogy a magyar nemzet, mihelyt a világ színe előtt szóhoz jutott, a hazában azonnal minden nemzeti-ségben jobbágyot fölszabadított, végre, hogy a magyar hazában a volt román jobbágy ma szabad birtokos; míg éppen a tulajdonképeni román földön, — románok uralván a románokat — a jobbágyság még ma sincs eltörölve. íme dióhéjban a rosszakarók házsártáskodásának alaptalansága, kellő fényben előtüntetve.

Hivatkozom a higgadt értelmiség józan véleményére, hogy: a szirtek közt erőszakolt hajózás nem csak zátonyra feneklésnek, hanem hajótörés veszélyének is nagy valószínűségével jár.

Munkám lényegére vonatkozólag ki kell jelenítenem, hogy az egész csak is tájékozásul levén írva, sem topographiai, sem statistikai, sem phisiographiai részletezésekbe nem bocsátkozhatám. Valamint a történetet sem adhatám legutóbbkori, a hírlap iro-

dalomból bővön ismert eseményeivel. Ily munka egyfelől időm és tehetségemet túlhaladó fáradozásba kerülne; másfelől, talán aprólékos terjedelme által lett volna unalmassá; mit mai nap az írónak kockáztatni nem lehet.

Arról meg lehet győződve az olvasó, hogy több rokonszenvvel és jóakarattal, mint részrehajlással írtam. És ha bár ebeli reputációm csökkene is, meg leszek a sikerrel elégedve, ha egyik rész tanulni, a másik okulni fog.

A munka rendszertelenségéért elnézést kérek; mint olyan mulasztásért, melyet szórt állapotomban elkövetni kénytelen voltam.

Foksán. Márt. 15-dikén 1862.

Szerző.

Oláhország történeti vázlata

A mai *Románia* hajdan déli vagy *istriai Dákia*, Lakói Nerva utóda *Ulpus Trajanus* római imperátor által Kr. sz. u. 101—106. évben hódították meg, a szerencsétlenségében nagy *Dekebál* király hősi csatái után.* Ekkor lett Dákia római tartománnyá, melybe időjártával különféle népekből gyarmatok telepítették. Ugyanezek aztán számos vándornépek által nyomattak; minők voltak: gótok, hunok, avarok, besenyők, kunok stb., kiket majd követtek a később elhatalmasodott nemzetek u. m. magyarok, lengyelek, törökök, saját nemzetiségük vagy hatalmuk terjesztése végett**, kiknek uralma alatt a földnépe sokat szenvedett. A román fejedelemségekben valódi román uralkodás *Radu Negru* (Fekete Rezső) Bassarab, Fogarasföld urának a Kárpátokon átjöttével kezdődik 1290[-ben], ki uralkodói székét Kámpulungu (Romula) városban állítá föl; honnét Ardesre költözött.*** Alatta aztán egyesültek a déldákiai apróbb hercegségek egy fejedelemséggé.

így az Oláhföld állami életre emelkedése a hazánkbeli Árpádház'kimulási korára esik.

Elegy házakbeli királyaink mindjárt is villongásba keveredtek az oláh vajdákkal. Már Róbert Károly megjárta a ravasz II-ik vajda *Bassarab Mihályal*.

* Laureanu: *Istoria Romanilor*.

** Balceanu: *Magazinul Istoriku*.

*** Mások szerint *Batu* khán tatárscordája elől menekült Fogaras földéről 1241 [-ben.]

Ugyanez időben emelkedett ki Moldva *I. István* vajda alatt; mely időtől a két testvér ország ugyancsak két osztozó testvér módjára viselkedett egymás irányában. Lengyellel, muszkával, tatárral, törökkel, magyarral, nem volt annyi háborúságuk, mint önmaguk közt.

Kevés időjártával közösen meggyúlt bajuk a törökkel. Cantacuzenu János, Paleolog János görög császár ügyére, a trónbitorló segítségére meghitta Ázsiából a törököket, kik 1342-be[n] meg is jöttek; de többé ki sem mentek. A pápa által a törökök ellen szólított I. Lajos király közelebb viszályokkal volt elfoglalva s fegyvereit atyja módjára próbálta meg az oláhokon.

1389[-ben] *Mircse* oláh és *Péter* moldován vajdák Ulászló lengyel királlyal szövetséget kötöttek Zsigmond magyar király ellen. Majd ezzel s a szerb, bosnyák, albán fejedelmekkel egyetemben harcoltak *Amurat* szultán ellen; kinek aztán fia, *Bajazit* a Dunáig mindent elfoglalt, leöletvén a bolgárok utolsó királyát. Zsigmond az ellene kötött oláh szövetséget megtorolni akarván, haddal jött az országba; de Szörény várnál kudarcot vallott. Ekkor a vetélkedő keresztyén fejedelmek egymás kárán okulván, közegyezséggel a török ellen fordultak. 1396-ban 60 ezer főnyi magyar, oláh, cseh, német, francia had állott, 200 ezer törökkel szemben Nikápolynál Mösiában, hol rémítő vereséget szenvedtek. Zsigmond király is csak a Dunán és tengeren Konstantinápoly s Dálmátia felé kerülhetett haza. Erre Bajazet Mircse ellen fordult az adott segélyért; mely alkalomból kezdődik Oláhország török

igája; a bántatlanságért évenként 300 darab ezüst pénzt kötelezvéen. Még Mircse alatt elfoglalták a törökök a Duna balpartján fekvő Sursa (Gyurgyevó) várát. Különben az oláhok Mircsét legjelesebb uraik közé számítják, mint aki az országot jól rendezte; Európában első (?) szervezett rendes katonaságot; kolostorokat építtetett, az uralkodói széket Ardsisről Tirguvestre tette s Bukurestben mulató palotát építtetett.

1432-ben halt meg a *Jó Sándor*, Moldva vajdája, kinek idejében költöztek örmények és cigányok az országba. Oláhországban sok viszongás után *László* (Vladu Dracuú) ördögi melléknévvel lett vajda, Az Ő idejében 1439 [-ben] a keleti és nyugati egyházak egyesítése végett Florencben tartott zsinat alkalmából *Teoktist* barát oly nagy ellenhatást idézett elő Oláhországban, hogy valamennyi latin betűvel írt könyvet megégettek. Ezek helyett, a 8-ik században Cyrill barát által a szláv nyelvek számára görög latin betűkből szerkesztett írásmód fogadtatott el.

1444-ben Ulászló magyar király és Hunyadi János alatt történt a híres várnai csata, melyben az oláhok is résztvettek, László vajdájuk hasonnevű fia alatt; de lovasságuk megfutamodván, sokat tettek a harc gyászos kimenetelére. Maga a vajda méltatlanul bánt Hunyadi magyar vezérrel. (Kit pedig nemzetük fiául dicsőítenek. Lásd *Laureani* Istoria romanilor: Ioane Corvinu Unniade allu cáruia tata: Voicu fiuulu lui Serbanu). De Hunyadi megfizetett, mert haddal visszatérvén, őt a vajdaságból letette, helyébe *Dánt* hagyván vajdának. Ezzel egyesülten fordult Hunyadi a törökök ellen; de a Rigómezőn

véres vereséggel ismételték a várnai kudarcot. Ekkor esett Hunyadi *Vukovics* György szerb despota kezeibe; kinél fiát Lászlót kénytelen volt túszul hagyni.

Ez időben az eddig Drinápolyban székelő szultán, II. Mohamed elhatározta Konstantinápoly elfoglalását.

Mi megtörtént 1453 [-ban]. Sorsjátéka, hogy Romulus alapította Rómát, Romulus vesztette el a római császárságot; Constantinus állította föl a nyugati császárságot, Constantinus alatt veszett is el. E nagy diadal után Mahomed egész Európára vetette szemeit; de ugyan ekkor vetett gátot neki *Hunyadi és a fogas barát Kapistrán*.

Konstantinápoly eleste után Romániában Drakula fia V. László, melléknévvel: Tepesiu ragadta meg az uralmat; ki különféle ürügyek alatt földieiből 20 ezernél többet öletett le. Ugyanő vett békét a törököktől 1460-ban évenkénti 1000 vörös pénz adóval. De már jövő évben maga szegte meg; Mátyás magyar királlyal szövetségben a török ellen, mimiatt később országából kikergettetett. Ekkor *István* (a nagy) moldvai vajda kezdett garázdálkodni; miért Mátyás király megfenyítésére jött. De a nagy király e hadjárata szerencsétlenül ütött ki; hátába nyilat kapott. Ez után István sokat verekedett a tatárokkal. Végre Románia ellen fordult, Rád vajdát elűzvé. Ez azonban török segéllyel diadalmason tért vissza; majd ismét a szerencse fordulván, csatát vesztett, minek következtében a béke oly föltétellel kötöttet, meg, hogy ezentúl

Moldva határa a *Tatros* folyó helyett *Milkov* folyó legyen. 1474.

Ez után még sokat hadakozott István vajda a török ellen. Meghalt 1504-ben. Utána 1508-ban meghalt *Rád* oláh vajda is, kit vallásos alapítványaiért *nagynak* nevezének vala. Ez után *Mihály* a *rossz* következett; kit Szebenbe futtában *Jaksics* szerb ölt meg. Utána *Negu Bassarab* következett.

1517[-ben] Bogdán moldvai vajda a töröknek háború idejére 2000 ember segílyt és évenként! 4000 drb. aranyat, 40 lovat, 24 sólymot kötelezett. A viszont föltételeket azért fölösleges említenünk, mert azok soha sem tartattak meg. Már 1516-ban Szelim szultán kihirdette a fejedelemségekben, hogy minden adó és teher felét elengedi, ha az oláhság önkényt aláveti- magát a török uralomnak. *Negu* oláh vajda ígért 3000 db. vörös pénzt évenként és 600 fiút. a janicsárok közé. *Bogdán* kevesebbel menekült, mégis bujában meghalt.

Szelim utóda, Szolimán először is a Duna-fejedelemségek ellen indult; mely hadjáratot azonban Magyarország sínylette meg legkeservebben. Jellemző, hogy a hazánkra következett mohácsi gyászt megelőzőleg a Duna balparti, szükségszerint szövetséges országokban, három gyermek uralkodott. *Lajos* hazánkban, *Teodosiu* Oláhországban, *VI. István* Moldovában. Azonkívül az összes keresztyénség össze volt háborodva. *Lajos* a mohácsi posványban, *Teodos* a sztambuli tornyokban, *István* honn, saját neje által megmérgezve veszett el.

Raresiu *Péter* moldvai vajda a szomszédországi martalékon osztozni akarván, míg Zápolya a ma-

gyar korona után járna, ő meg Erdélyre rontott. De míg Ferdinánd ellen diadalmasan harcolna, addig *Zápolya* török pártfogolt megnyerte Szolimán zultántól, hogy a portyázó vajda haza utasíttassék.

Az alatt az új oláh vajda *Radu dela Affumajti* egy bojári párt által megöletett s helyébe *Radu Argesiu* választatott. Eme Rád és Péter moldvai vajda segélyével semmisítette meg *Majláth* erdélyi fővezér *Grittit*; kinek fiai Moldvában Péternél veszttek el; minek kövekeztében ez a vajdaságból a török által elkergettetett s Erdélyben *Csicsó* várában vonta meg magát; honnét *Zápolya* közvetítésére ismét visszahelyeztetett uralkodói székébe; Oláhországban III. *Mircse*, a rossz Mihály fia lépven trónra, ki apja nyomdokit követte. Sok bojárt leöletett, minek következtében leöletett 1554 [-ben]. Utána *Sándor* kétszeres adót ígért a fényes kapunak, hogy öccsét *Pétert* a moldvai trónra ültethesse. Mire 1574-ben akkori vajda *Ionaszkuhoz* Iassiba egy csausz érkezett egy követeléssel; hogy az eddig évenkénti 60 ezer drb. arany helyett 120 ezer drb. aranyat fizessen. Minek következése véres háború, és ennek a lett vége, hogy Ionaszku összekoncoltatta, s Péter uralomra jutott. Tőle a f. kapu 1591-ben az ígért adón fölül 15 ezer drb. aranyat követelt; mit ő sehogy sem teljesíthetvén, önkénytesen számkivetésbe futott.

Mikhail viteazu (vitéz) Oláhország fénykorának ragyogó csillaga, kit ma büszke dicsérettel emleget a román, 1593[-ban] választatott meg. Moldvával és Erdéllyel szövetségbe, gyakran megmocskolta a törököket. Erdély akkori fejedelmének

Báthory Zsigmondnak tulajdonképen hűbéri esküt tőn; melyről L. Gyulafehérvári szerződés 1595. Május 20. Ebben Erdély fejedelmi felsége Moldva-Oláhország fölött megállapítatik.

Az ő idejében vitézkedtek Romániában *Király* és *Farkas* erdélyi vezérek a Duna mellékein. A nagy vajda sok dicső tettei után elhagyta magát ragadtatni nagyravágyása által. *Bátori E.* szerencsétlen fejedelem hullája fölött tört utat magának az erdélyi trónra; mi rá és hazájára árasztott veszedelmet; mert ő maga *Básta* német tábornok által 1601 [-ben] életével lakolt; országa pedig a rövid dicsőséget hosszú rabsággal vezeklette.

Halála után *Rádu Serbán Bassarab* választatván, ennek idejében *Bátori Gábor* az elődein elkövetett méltatlanságokat megbosszulandó, Oláhországba rontott. Azonban, *Rádu* török segéllyel épen Erdélybe hatolt ellene; vele menvén *Bethlen Gábor* is, ki aztán fejedelemmé lőn.

1626-ban *Radu Michail* moldvai vajda, ki az országot görög minisztereivel sarcoltatta, meghalván, fiának egymillió db. aranyat hagyott, miből a török 100 ezer db. jutalékot követelt. Miből kitűnik (mond a román történész) mily nagy lehetett az országban a fosztogatás.

Bassarab Máté oláh és *Lupu Basiliu* moldvai vajda 1633 [-ban] (följegyzí a történetíró, hogy három egész évig egyetértésben éltek s országaik javára intézkedtek. De már 1637-ben *Máté*, *Basil* ellen támadván, ez tatárokat hitt segítségül. Erre meg a török kerekedett fölül, és mindnyájokat megverte.

Basil még arról nevezetes, hogy szép leányai voltak; kik miatt több háborút kellé viselnie a kérőkkel.

Radu Mikhail oláh vajda II. *Rákóczi György*-gyei egyesült, hogy Moldvába *GMca György* helyébe *Bassarab Constantint* tegyék; miből ismét hosszas hadi bonyodalmak és fejedelmi változások eredtek; utóbb mind hármuk trónvesztésével.

1663 [-ban] *Eustrat* oláh, *Ghica Gergely* moldvai, *Apafy Mihály* erdélyi fejedelmek, egyszerre parancsot kaptak a fényes kaputól, hogy haddal Magyarországra induljanak; mely hadjáratban mindnyájan vesztettek.

1677 [-ben] Oláhországban *Serbanu Cantacuzenu* lett vajda; ki az országot huzamosan békében és virágzásban tartotta. 1683 [-ban] a f., kapu Leopold császárnak hadat üzenvén, *Duka* moldvai, *Serbán* oláh, *Apafy* erdélyi fejedelem és *Tököli Imre* magyar főkelővezér egyszerre kaptak parancsot Bécs ellen indulni. Az ostrom alatt *Cantacuzenu* azzal tüntette ki keresztyén érzületét, hogy tábora elé magas keresztet emeltetett, latin felirattal; melyben nyíltan kimondja, hogy ő a keresztyénekkal tart. Távollétükben honn zavarok támadtak, melyek lecsillapítására vert haduk képtelen volt; minél fogva a fejedelemségekben újra urak változása történt.

Brancoveanu Constantin Oláhország vajdája *Cantemiru Antiochiu* Moldva vajdája által bolygatott; ki fivérét *Cassandra Cantacuzenu* leányával házасítván össze, számára a trónt is követelte; miből ismét több fejedelemváltozás fejlődött. 1711-ben Péter moldvai Vajda ünnepélyesen a muszka főuralomnak hódolt. Ezt követte *Cantemir*, akkor

oláh vajda. Brancoveanu egész családjával véres halállal múlt ki Konstantinápolyban, 1714[-ben].

Utána nehezedett Oláhországra a *fanarioták* korszaka.* Kantakuzenu István *Maurocordato Miklós* követte az uralkodói széken, Moldvában *Rakovitia Mihály*. Ez ellen volt az a támadás, melyben 300 huszárral Lorenai Ferenc kapitány is résztvett, kinek sírja Iassiban mutogattatik.

Maurocordatot e keresztelt pasát (mint a román író mondja) Románia ostorát 1730 [-ban], fia *Constántin* követte. *Ez hozta be a fejadót*, s bérbeadta az ország vagyonát. Az ország panaszára átcsereztetett Moldovába, *Ghika Gergellyel*, ki jobb ura lett Oláhországnak. Majd megint néhányszor vissza- és átcserelették őket. Constántin előbb megszámlálhatatlan kincsel, majd másodsor egy millió piaszterrel vette meg az uralkodást. Általa jött be az a szokás is, hogy minden uralkodó beigtatásakor félmilliót fizessen a szokott évi adó fölötte. Ő hozta be a nevével viselő *Reformat*; kétezerre szállította le a honőrséget; osztályozta a bojárságot: *nagyokra* és *kicsikre* vagyis atyafiakra (némuri); meghatározta a jobbágyok szolgálási tartozásait, szabályozta a hivatalnokok fizetését és 10 leé adót vetett ki minden családra. 1758 [-ban] fejedelemségétől megfosztatván, életét 300 erszény pénzzel vásárolta meg, s *Mitiléne* szigetre ment

* Fanar v. Fanal Stambulnak egy külvárosa (Mahale) az *Aranyzarv* hosszán, itt. a görög főtemplom; pátriárka, görög pénzarisztokrácia s csaknem kizárólag vna is görögök tanyája. Akkor is oda húzódtott a görög előkelőség, kiknek gyanús eredetű gazdagsága a fényes kaput az országok-fölötti áruskodásra csábította.

számkivettetésbe; hol megint hitelezőket találván, uralmát is 1000 erszénnyel vissza vásárolta; a nagy vezérnek is 250 erszényt ígérvén, 1761 [-ben]. Ekkor minden görög hitelezője vele együtt az országra tódulván, ezekre ruházta a főbb hivatalokat, s hogy többnek jusson, új hivatalokat is állított. Végre Rakovita őt is meg döntötte 1763 [-ban].

1769[-ben] *Callimachi Gergely* moldvai vajda Konstatinápolyban lefejeztetett. Utána még egyszer ama híres *Maurocordato* lett molvai vajda. De az oroszok az országot elfoglalták; mire ő futásnak eredt *Galac* felé; honnét fogva vitték Iassiba. Végre 10 esztendő alatt Oláhországban hatszori, Moldovában 6 év alatt négyszeri uralkodása után, ugyan azon 1769. évben meghalt. A sorsnak nagy eszköze, maga is a sors játékszere volt. Gyakori vetélytársa Ghika Gergely, orosz fogságba került.

Ez időben a Dunafejedelemségek a *fanari* görögök martaléka lévén, ki többet fizetett, annak birtokába jutottak. Innét a sok úr változás. 1774 [-ben] forma szerinti szerződés alapján, a fejedelemségek az orosz által a töröknek vissza bocsáttattak. Így szabad választás birtokába jutván az oláhok *Rosetti* és *Preskovanu* között haboztak; míg a porta egy harmadikat, *Ipsilanti Sándort* küldé a nyakukra. Moldvában *Ghika G[ergely]* jutván vissza. E kettő alatt egy kis nyugidó állt be. Azalatt Lengyelország fölosztása bekövetkeztén, Austria *Bukovínát* Galícia védfalául tekintvén, szükségesnek találta e megyét Moldvából kiszakítani; mibe az illető hatalmak bele is egyeztek 1777 [-ben]. Ez erőszak ellen *Ghika* protestálván, a porta janicsárai által leöle-

tett; helyébe Constantin *Moruzi* neveztetvén. — Sok közben jött viszontagság és fejedelmi változások után e században 1821. év válságosán tűnik ki.

Ipsilanti Sándor, a Konstantinápolyban lefejezett hannonnevű fejedelem fia, muszka tiszt, a görögök által fölkerve, megragadta a szabadságért fölkelés zászlóját; mellyel Oláhországba hatolt. Az oláhok azonban épen görög uraik ellen elkeseredve, más, ú.-m. *Vladimirescu Tódor* által lobogtatott zászló alá gyülekeztek; hogy az idegen nyúgtól meneküljenek. A török mindkét lázadó ellen rendszabályokat hozván, ezek egymást és a közügyet döntötték meg. *Ipsilanti VI. Tódort* hatalmába kerítvén, lenyakasztatta és seregét a magáéhoz csatolta. Ő maga nem sokára osztrák fogságba jött. Ekkor a fényes kapu megint szabad választást engedélyezett. 7—7 jelölt közül 1822 [-ben] *Ghika Gergelyt* Oláhországba, *Sturdza Jánost* Moldvába erősítette meg fejedelmekül. Ezek már négy év múlva futni valának kénytelenek a muszka-török összeütközés következtében, 1828 [-ban]. Majd a Ghikákat *Bibescuék*, *Stirbeiék* követték; míg a legújabb kor eseményei a Dunafejedelemségek sorsát európai kérdéssé emelték, mely még ma is mint olyan, földszínen lebeg; alig lehetvén más reménye *szabad tartományi érvényre jutásnál*.

A tulajdonkép *Románia*, Erdély, Bánság, Szerbia, Bulgária, Moldva (Keleti Dákia) közt fekszik, az éjsz. sz. 43° 46° közt, s a k. hosz 40° 46° közt, területe 1350□ geogr. m. f. A Duna 88 szigete is Oláhországhoz

tartozik. — Égalja mérsékelt, levegője nagyrészt tiszta kellemes. Nyári közép légmérs. 25° C. T le keletre fekvése miatt szigorúbb a hazánkbelinél. Nagyobb része hegység, számos patak és folyókkal átszeldelve, tavakkal tarkázva, rónákkal körítve, s a Duna folyam által kanyarun szegélyezve. A kelet éjnyugatról előlejtő bastarni hegység szőlő- és gyümölcs kertekkel gazdagon van hímezve; rónái gabonával s kivált aranyos búzagalással díszeknek. Százados lombárokka koszorúzott erdői az Erdélyből át ereszkedett Kárpátokon terjednek; melyeken a vadászat is hajt hasznot. Legelőin több ezernyi gulya szarvas marha, ló-ménes, juh-nyáj, sertés-sürhe legel. Divatozik a méhtenyésztés, nagyban a selyemtermelés. Halászat országszerte folyókban, tavakban; de legtöbb a Duna mellékén. Só és ércdús bércei csak az előbbire aknáztatnak, mi Törökország felől az államnak legtöbb hasznot hajt. Mint ebből látni, Románia nagyban termő s termesztő ország. Szarvasmarha, ló, sertés, só, épületfagyapjú, bőr, faggyú, viasz, bor, stb. kivitelét *Chainoi* (Ion Ghica) évenként 58,800.000 frank értékre - becsüli. Azonban főtermény s illetőleg kiviteli árucikke a gabona: búza, rozs, árpa, törökbúza mintegy 12 millió köből évitermény. Burgonya 800,000 köből. Nagyobbrészt csak a két utóbbi marad az országban. A kivitel 4 millió kööltre becsüli 30,000.000 fr. értékben.

Legmagasabb csúcsai: a *Burul* Vöröstoronynál 8010', *Bucsecs* Tömösnél 7900'. A hegygerincek magaslata 4—5 ezer láb.

Az itteni Kárpátok — főtömege átmeneti alakulat és úgynevezett kárpátfövény képlet. Három retegzetben. Legalul földszurkos mészkő; efölött moszatfövény; legfölül tengerilénykövületekben dús mészréteg. A felső réteg barnaszéntelegeket és hatalmas kőszéntömböket is tartalmaz. Pld.: *Oknamare, Télega, Slanik*. Ugyanezekben barnakő roncsaiékok; nevezetesen magas törzsek barnakőszén-szövettel. *Telega* körül több földolajos forrás (pakura), mely a földszurok tartalmú barna kőszén telepekből ered. Ugyancsak a messzeterjedt felső mészkő napradülő tömegeiben magasboltú messzesható barlangok; péld: *Tizmana, Polovrats, Bistrica* és a *Dimbovicsora* mellett, a *törcsvári* szoros közelében.

Vulkáni plütói kőzetek Romániában nem ismeretnek. Maga a *Vulkán* nevű bérc, -semmi kevésbé, mint kiégett töbör.-Nevét a zugaiban mennydörgő szelektől nyerhette.

Ásvány tartalmú vizei: *Kálimenest, Kozia, Olá-nest, Vulcea* kerületben; *Buda Kámpulungu* mellett; *Slaniku Buzeo* mellett és a *Dimhoviciaiak*, hasonnevű kerületben. De nagyobb részt használatlanul. Folyói: a bastárni és balkánhegyek völgyén á Vaskapun beérkező *Olt*, mely kis Oláhországot (Oltenia) a nagytól (Románia) választja; az Olteniát végig szelő *Zsily* (Jiulu). Nagy Oláhországban: *Ardes, Dimhovica, Ialomica, Boza, Szeret*; melyekhez járul sok szép rohamos hegyipatak, mint: *Motru, Komoran, Olt ez, Vedé, Teljorman, Kolentina, Kirkova, Prahova, Teljersen, Krikva, Rimnik, Rimna, Mitko*, stb. Tavai közül“ leghíresebb a *Fehértó*.

(Balta Álba) Rimnik és Braila közt, melyet iblany-s konyhasó tartalmáért gyógyfürdőül használnak.

Két és félmillióra számított lakossága a mint keverékből lett, azonkép ma is szerfölött össze van keveredve, különféle nemzetiségekből; melyek azonban itt nagyon hajlandók átolvadni a román elembe; mely a *latin* nyelvből görög, török, muszka, magyarul keveredett oláh nyelvet beszéli, s az uralkodó görög vallást követi.

Főbb népalkotó elemek: oláh, görög, bulgár, muszka, zsidó, cigány, örmény, török, lengyel, magyar, német, tatár. A más nemzetiségek csak transito jövevények. Az uralkodó nyelvet minden más elem beszéli; de az oláh mind a mellett még csak köznép nyelve. Választékosabb körökben még mindig a görög és francia nyelv a túlnyomó. Vallás dolgában az ortodox keresztyén, igen türelmetlen minden más iránt. A többi vallásfelekezetek csak szenvedtetnek. Ki érdekeit a földnépével végleg összeköti, bármely vallású legyen, kénytelen átkeresztelkedni; még akkor is neve marad: a *keresztelt* (bortezatulu) mi maradékaira is átszáll. A vallás országos főnöke egyetlen érsek, ki magát címezi: *Metropolitu Ungro-Valachiei* (Magyar-Románia érseke). Az ország feje ma, alkotmányoson uralkodó herceg. Midőn e sorok íratlak: (Dec. 11. 1861, ó naptár szerint) Moldva-Románia egy fejedelem Kuza (I. Sándor János) alatti uniója a fényes kapu és biztosító hatalmak jóváhagyásával országosan kikiáltatott, 1862. Janu: 24 az egyesült országgyűlés által megállapított.

Románia politikai fölosztása 17 kerület; me-

lyek mindenike alsó, felső (piai si plage) részre oszlik. Mindenik vagy a benne futó folyótól, vagy nevezetesebb hegyétől, vagy még a bele települt római gyarmatoktól veszi nevét. A kerületek még hegyi és rónaiakra osztályoztatnak. A *hegység* (Muntenia) az idedülő egész Kárpátkörnyék; melyre következő kilenc kerület támaszkodik: *Mehedince*, *Gorzsulu* (Föl-zsily), *Vulcea*, *Ardsesulu*, *Muscelulu*, *Dirribovica*, *Prahovq*, *Buzeulu*, *Rimnicülu*.

A rónaság a Dunamellékén terül, következő nyolc kerületben: *Dolrsulu* (Alzsily), *Romanati*, *Oltulu*, *Téleormanulu*, *Vlaska*, *Ilfovulu*, *Ialomxca*, *Braila*. Mindezekben egy kerületi főnök (Prefect, Kármuitor vagy Ispravnik), kinek titkára a Same-siu (Számos, egyszersmind adószedő), alatta több járás (piai és plasa) és rendőrfőnök (Sub-prefect, Pomosnik, Sabdsiu) viszi a közigazgatást; egy központi törvényszék szolgáltatja az igazságot. Fölöttük állanak az országos törvényhatóságok, a felelőd országügyérség, a nemzetgyűlés és a fejedelem.

Van Oláhországban 110 város, 3400 falu.

Az ország fővárosából, *Bukurestből* kiindulván, Románia nevezetességeit következőkben sorolhatjuk föl. Az országút *Buda* falu fölött visz (mely név gyakran fordul elő az országban) *Gaest*, egykor *Vlas-ka* v. *Vlascsa* kerület fővárosába, mely régi híréből és díszéből kipusztult; csak dohányüzletéből gazdálkodik. A kerület nevét monda szerint Vlák római vezér-ről vevé. (Flaccusról) ki Dákia e részét először gyarmatosította. Innét származtatják a *Flakk*, *Válach*, *Oláh* nevezetet, melyet (mint a románok panaszojék) az európai népek egész nemzet

és országra átvittek; nevezvén hazájokat *Vlákia*, *Valachia*, *Oláh*, stb. országnak. Gojestről a pitesti és kámpulungi, díszlakokkal ékített szőlők közt majd két mértföldet visz gyönyörteljesen (t. i. nyáronta) az út *Kámpulungu* (Hosszúmező) városába, a Kárpátok tövébe. Kapja nevét azon kies völgytől, melyen jégtiszta patak (a skeinlu) mart-jain, maga elnyúlik. Szépen építve, tágas utcákkal, üde források és közkutakkal, egyházaival, egy római kath. kolostorral, s más intézetekkel ma is kellemes lakhely. Hajdan pedig Radu vajda által, legelőször volt az ország fővárosává emelve. Ezenkívül születéshelye I. *Sándor vajdának*, kit azért *Kampulungeannak* neveztek. Továbbá a híres román festő és író *Neguliti-nak*; *Aricescu* költésznek; a művelt világfi és író ma is ott birtokló Rukáreanu úrnak. Díszes főegyháza és a lakkörnyéke hagyomány szerint éppen azon helyen van, melyen hajdan *Bossarábea*, mások szerint *Romula* vár állott. Közel a városhoz *Nemeest* (talán Nemesd) falu, csinos borona házaival, még csinosabb románka szépeivel, kik honszerte híresek, hogy bájos arcuk s fényes szemeikkel megigézik az emberfiát. Van itt egy sajátságos eredetű kolostor. Sziklára van építve, kőlépcsőzet vezet föl hozzá, kápolnája egy kő darabból van vájva, csodatevő szűz Mária képével. Egy kecskepásztor (ciobán) nyáját ott legeltetvén, ellenállhatatlan álmotól nyomatott el. Álmában meglátta ama képet, mely ma a szikla oldalában van, a földkebelében. Álmát elbeszéli s többen ásáshoz fognak, s több napi küzdelem után

valóban a képhez juttanak, mely ott mélyen el vala rejtve. A csodakép a templomnak és női kolostornak szerzett eredetet.

Ettől nem messze *Dragoslaveni* falu, hajdan a brassaiaknak a törcsvári szoroson át megnyílt kereskedési raktára. Utána *Rukárule* falu. Ezen jött be 1520-ban 30 ezer magyar *Radu* vajda segítségére, az oláh-trónkövetelő *Méhemet* bei ellen.

Innét pár órányira gyönyörű látványt nyújt a' természet, a meredek bércekből csörgedező *Dimbovica* forrásainál; valamint egyáltalán a Kárpátokból kirohanó hegyipatakok, merévely medreikben, üde tiszta vizeikkel a legfölségesebb lát- és testi élvezettel kínálkoznak. Fenyves erdők, tarka és zamatos növények borítják a tájat; míg ezek bozótjaiban az ismert vadak szimatolnak, ügetnek.

Az e tájba eső *Oradia* falunál kezdődik a Brassóba vezető törcsvári szoros, mely fölött merészkednek a Bucsesnél csak kevéssel alacsonyabb *Papusu és Krajwlui* örök hóval födött bércek. Melyektől nyugotra térve, *Radu negru* vára, néhány órányira, magas sziklán, egy más *Dimbovica forrása* fölött fekszik; régóta romjaiban. Ezek közelében cukorsüveg alakú szikla, melyet *Radu vajda asztalának* neveznek, minthogy azon szeretett ebédelgetni. Az átelleni erőddel *biválybőr-hídon* volt közlekedés.

Tovább menve, találjuk a *Muscel* bérceket, melyről a kerület nevét vette. Ennek tövében *Bugsia* falu ásványvizeivel és tehenészetével, hol a híres oláh sajtot (kaskaval) készítik. A kerület mostani fővárosa *Pitest*,

egyidőben szinte lakhelye volt *Radu negru* vajdának; most kereskedése virágzik a Szebenből érkező szállítmányok által. Van benne a többi közt, magyar egyházközség, szép új egyházzal. Nevezetes a zsidók sokasága, két zsinagógával. A város 1847-ben lángok martaléka volt.

Ugyan e kerület hajdani fénye: *Kurtea de Ardisis* (Ardeiscus) ódon kis város, hasonnevű folyó mellett. 1295—96-ban fekete *Rád* vajda alapította; a fejedelemség fővárosa volt 1400-ig, midőn id. *Mircse* vajda székét *Tirgovestre* költöztette; Főtemplomában *Rád* vajda tetemei nyugszanak. Az itteni kolostor (Monastiria) temploma Románia egyik legszebb épülete, a város, hajdani nagyságának fényes emléke. 1518-ban a jámbor *Neagoe* vajda kath. neje építtette. Csarnoka talaja, oszlopai márványból. Boltozata, falai arabeskekkel s jel véseményekkel díszlenek. Képei becses kövekkel ékítvék és dúsán aranyozvák. Arany-ezüst csillárai örök lánggal világítanak, s a román büszkén emeli ez egyházi kincsét az olasz híres ékű s dús tartalmú templomok fölé. A kolostor is külső belső csínban, ízlésben, gazdagságban az elsők közé tartozik. Benne lakik az ardesesi megyei püspök. E szenthelyről is (mint sok másról) legenda van, melyben (Manoil) Manó építész szerepel. Bővebben olvashatni az 1860-i bukuresti magyar közlönyben. Veleje az, hogy a vajda e templomot tiszta aranyból építtette; de darabonként elhordták; hogy ezt ne tehessék ugyanannyi aranyat érő kövekből rakta össze; miről az *elmés* emlékirat így szól:

Kellett arany, itt a kő;
Ez is arany, de csak kő.

E kerületben nevezetes még *Keresz-tenest* (Keresztyén falu) *Topolog* patak mellett; hol az Erdélyben leölt vitéz *Mihály* vezérei tartottak tanácsot s utódául *Ser bánt* emelték vajdává, 1600 [-ban]. Ugyanott *Ungüreni* (Magyarfalú). *Poenárból* *Albina* hegyre hághatni, melyen *Csepez* vajda várromladéki láthatók.

A szomszéd kerület fővárosa *Rim-niku* (Válcea) Kapella (Kápolnás) hegy tövén, az Olt völgyecskéjében (Válcea Oltului). Az Olt az oláh belföld legnagyobb folyója, az erdélyi határ-*bércekkel* s a Dunával köríti Kis Oláhországot (Ol-*tenia*). E város is 1847-ben tűzvész áldozata volt; melynek nyomait ma is sínyli; mi által városi kül-*leme* sokat szenved. *Geniliu* román földírás szerint *Rimnik* (Romamik) annyit tenne, mint kis Róma. Helybeliek azonban inkább szeretik oláh szónyom-*zás* szerint a *rumni rimnit* igéből származtatni; mint hogy a hely kies fekvése szerint méltónak ta-*láltatott* város teleppé *választatni*. A közelebbeni *Kimpulu* lui Trajanu fensíkon *Rukonia* romjai. A városnak gyönyörűség sétánya van a hason-*nevű* patak martján, melyet *Závoilu-nak* neveznek; virányos kertekkel koszorúztatik. E város öreg templomában ölték meg *Neagoe* és *Drágán* bojárok *Radu* vajdát s fia *Vlád* vajdát, kik gyilkosaik elől a szentélybe menekülének vala. A város átellenében az Olt közepén sziget van, *Ostrov* apáca (Káluge-*rita*) kolostorral; melyben talált fölirat szerint:

»Populo sergid avensi«, úgy látszik, hajdan rómaiak lakták. Romok ásatnak ki, melyeket »Sergivada« városból maradtaknak gyanítnak, Ezzel szemben völgytorokba szorult *Kálimánest* (Kálmánfalú) ásványos forrásairól nevezetes. E falu fölött fut az Oltba a pizstrángjai és lazacairól Romániában híres *Lator* patak (Lotrulu), mely néhány m. f. vonalon az erdélyi határt képezi.

E fölött Káieni városka volt nem rég a *vöröstorny*i szoroson át a *szebeni* kereskedés rakhelye; itt volt az oláh vám is, mely *Riu vadulni-ra* tétetett át. Itt ered ama nagy-szerű csinált út, mely a *Traján* kapuján (Vöröstornyon) át Erdélybe vezet. III. Károly magyar király 1715-ben kezdé építtetni, s azóta temérdek költséggel tartatik épségben. E helyen ment át *Traján* felső Dákia meghódítására; mely a római nagyságnak már csak nyomát sem viseli. *Traján* híres útjából, mely innét *Pannoniáig* vitt, ma csak szakadékok találhatók; arról ismerhetők, hogy azokon ma is jó utak vannak. Említett vidéken említendőek még: *Kozia* kolostor, mit id. Mircse vajda építtetett 1390[-ben]. Harangtornya monda szerint még a rómaiak korából maradt. Közéleiben kénes meleg ásvány források vannak. Olánest, hol mésztermelés és fürdőintézet Rimiiik alatt van *Okna maré* kis város; de sóaknája az országban legnagyobb. 16 millió oka szállítatik bel-, 40 millió oka külföldre; ebből 16 Törökországba. *Karácsonyi* magyar mérnök hazánkfia vezetése alatt aknászati tanintézete is van; munkásai halál helyett oda ítélt rabok.

Közelében a *drágásáni úton* szokott évente sept. 8-dikán tartatni az országban legnevezetesebb *ráureni* sokadalom, mely három álló hétig tart. A Rimmikből Tirgosilra vezető úton van a *bisztrici* kolostor. Iméntihez hasonlólag a románok vallási büszkesége, fényes, gazdag épülete a gyönyörű vidék ékszere. Templomában tartják Sz. Gergely ereklyéit, melyeket nagy inség idején díszsertartással hordoznak meg az ég haragja engesztelése végett. Fölötte vadon bérc emelkedik, több sziklaüreggel, melyekben hajdan remeték (Anachoreták) laktak. A kolostort a *jó Sándor* vajda építtette, *Stirbei* heg. újjíttatta. Az itt rohanó *Beszterce* patak szép zuhatagokat képez. A közel *Arnot* nevű kolostor egyszerű mind államfogdául volt építve. — A két előbbivel épp háromszöget képez a *horezi* kolostor, Bránkoveanu Konts. vajda által építetve. 1689 [ben]. Ezen túl a Krajovára az *Oltez* folyó mentén vezető régi úton római város romjai látszanak, egy hegyen, melyet a románok *téglás hegynek* neveznek (Dealulu kárámisilor) az ott ma is található három arasz hosszú, másfél arasz széles, néha beírt római téglákról. Ezek oly keményen meszlé nyitvék falakká, miszerint a hegyből kibukkanó faltöröngyöket nem lehet szétzúzni; a falak közt még római vízvezéd is látható.

E hegy mellett van a *Hadak hegye* (Dealu resboalelor), melyről az a rege, hogy rajta állott az óriások városa, s a nép babonás félelemmel járja.

Gyanítólag *Argidava* város romja, Traján idejéből. Ez alatt a *Cserna* patak martján

találkozó üregekből sötét kengőz füstölög, mely a körületi növényéletet elfojtja.

Románia e híres történeti területén tovább szemléikedve, a *Lungova* patak mellett találjuk *Slavitest* falut; melynek egykori földesura Slávitescu, az ott romokban látható kastélyból vérengző hősi csatát állott a törökök ellen. Innét kellemes árnyakkal szegélyezett országút visz az Olt hosszában virányos hegyek aljában *Zdviden* falunak, mely nevezetes arról, hogy már e században ú. m. 1821 f-ben] rémítő mézszárlás színhelye volt. *Vladimiresku Tódor* és *Ypsilanti* hg. 20.000 darabontja megittasodván, dobzódás közben a távol vélt török sereg által meglepetett s a csataképtelen sokaság lekaszabolgatott. Említett útmen-tén *Dráqdsan* csinos városka bor-kereskedéséről nevezetes.

Itt lehet látni a *Paparudát*, v. vízi delinkét. A nép azon babonás hitben él, hogy ha hosszas szárazság van, a vizek istenasszonyát kell megengesztelni. (Hitrege tán.) *Paparuda* képében tetőtől talpig sásba-gyékénybe öltözött fiatal leány házról-házra jár s megöntözteti magát, ürügyül adván: hogy élhessen. Közben énekli:

Paparuda, rudá, vine dene udá;
Varsa cu galleatta, pesté tota gloata.

(Lefordíthatatlan.) Értelme: *Paparuda önts le, minden tetememre.* Aztán néhányat perdül, görcsösen kacag, s mind gajdolvá szedi a neki nyújtott apró adományt. Egyébiránt május 20-án országos *Paparuda* napja; mikor nagyban öntözködnek.

Még néhány kolostor volna e kerületből, említésre méltó; de ezekben Románia bővölködik; mint szükölködik a jóban.

Gursulu v. Gurajiului (Zsily-szaka-dát) kerületben *Tirgu Jiului* v. Tirgosil (Zsilyvásár, róm. *Tiriscum*) a főváros. Küleme ódon, komor. Fekvése kies, levegője kellemes. *Vladimirescu Tudor* hazája. Innét vezet az út hazánk felé, a Vulkáni szoroshoz. A *Vulkán* bérc tetején egy nagy csonk látszik, a hajdani tűzhányó töbör kiváslott száda? Még most is látatörgyülettel környezetetvén, körötte a növényi teng élet nagyon gyenge. (Eziránt lásd e mű elejét.) A szorosi út, merevélyei miatt, csak üggyel-bajjal, gyalog járható. Tirgosiltól nyugatra, rengeteg gesztenye erdő közepett büszkélkedik a *Tizmana* kolostor; hajdan véres harcok színhelye. Itt tűzte ki *Vladimirescu* 1821-ben a fölkelés zászlaját a fanarióta fejedelmek elűzésére. Ma gyönyörűséges lakhely. A gesztenye, évenként 30—40 ezer oka, a kolostor főbb jövedelme. Tőle délnek a krajovai útban *Karbonest* falu, melynek júniusi sokadalmán a kis oláhországi legszebb szarvasmarha látható. Nagy vására van itt a havasi sajtnak és túrónak.

Krajova Románia másod nagy városa (25—30 ezer lakossá), hajdan az Olt-bánság fővárosa volt, 1828-ig. Ma *Dólzsiu*, v. is alsó Zsily kerület középpontja. Vélemény szerint dák város volt; melynek romjaira a rómaiak *Castra-nova* (Újvár) várost építék; végre *Ioannica Asan* bolgár király (kraj), egyszersmind a románok ura, gyara-

pította, erősítette, díszítette 1180[-ban], kiról aztán Krajovának (Kraljova) (János király várnak) neveztetett. Várromjai még most is láthatók. Ma nagy, gazdag város, virágzó kereskedéssel, tan- és jótékony intézetekkel. E városban van Románia egyetlen gőzmalma. Á város Zsily felőli kapuján kívül egy nagy tó van, *Krajóvica*, miről az a monda, hogy egy földrengés következtében *Ókrajova* azon a helyen süllyedt el. A tó forrásai ismeretlenek. Város közepett *Hanu-Nemtilor* (német szállás) nevű nagy rom van; melyről mondják, hogy mikor az osztrákok *Olteniát* elfoglalva tarták 1718[^]-1739 (-ig) r azon helyen csináltak erődöt a város hajdani kerítéséből. A zsidó utca felől még rendkívüli nagy pincék, falak, tornyok omladéki vannak; főkapuján egy már olvashatlan latin fölirat. — A *Vidin* felőli vámtól szép út vezet *Bibescu* hg. nagyszerű kéjkertébe. Egyébiránt a városnak még több báj-kertje és közmulató helye vagyon. *Vidacs I.* hazánk-fia itt most gazdasági gépgyárat állít. A várostól nem messze folyik a *Zsily'*, mezei s kéjlakokkal koszorúzó ttan, melyek közül magas dombon emelkedik az ékes *Bukovec-kolostor*, mely a város panorámáját ez oldalról emeli.

Ugyan a Zsily mentén, közel a Dunához, *Szadova* kolostor a hajdani *Sandova* római város telepén emelkedik. Környéken római ezüst-pénzek, kövek, hamvedrek találtak.

A Duna partján, *Vidin* bolgár vár átellenében emelkedik *Kalafát* révperti város, hol nemrég a muszkák megverettek; szorgalmas kereskedés, kivált Brailára szállítandó gabona forgalom-

mai. Gőzhajó állomás. Közte és Vidin közt lombárkoszorúzott kies Dunasziget van.

Krajova—Bukurest útjában, *Szlantina*, Olt kerület fővárosa; melybe az Oltón át Oláhország *csodaműve*, szép erős állóhíd vezet. Ki ismeri e föld hirtelen áradó rohamos folyamait, melyek a Kárpátokból a Dunába sietnek, s emberi erővel alig szabályozhatóknak tartatnák, hitelt ad szavunknak. A hidmű Bibescu hg. erélye és Balzano mérnök szakismeretének sikerült 1846-ban. 1861-ben megint le roskadt. A város bércoldalt fekszik; miért nehéz meghágni; ezért kereskedése is pang; épületei sem igen derekasok. Szép iskolája és temploma egy jó hazafi, *Ionáskulu* hagyománya.

BUKUREST.

Amaz érdekeltség, mely az emberben nagy városok láttára felgerjed, talán csak akkor volt ben nem nagyobb, midőn hazám fővárosához, Pesthez először közeledtem; mint mikor a hazánk Alföldéhez nagyon hasonlító havasalföldi rónán *Bukurest* délibábos fényképe föltűnt előttem. Ámbár Oláhország útaival nem igen dicsekedhetik, a fővárosból mégis hat-hét irányban tömör fehér útsugarak erednek. *A ploesti* vonalon érkezvén, elfáradt szemem az oláh főváros magos épületei, ragyogó tornyai sokaságának, s viránykoszorújának szemléletében; s ha az ember akár külső, akár belső (például a metropoliaróli) panorámáját tekinti, elmondhatja, hogy a román méltó büszkeséggel nevezi *bájos tündérvárosnak*. Alig hogy a *Kolentina* patak posványain

belül valánk, ligetes erdőbe értünk; melynek közein az árnsorok közt kígyózó úton robogva, még zöld szalagokkal lengedező törökbúza-tengeren legeltethetők szemünket, mely néhány száz holdnyi dinnye telepet szegélyezett; hol a sima görög- s redős sárgadinnye pászták közt, ripacsos ugorkát rejtegető kerek fodros lapuk himbáltak a talajon. Majd sűrűbb berekbe értünk, mely nem más, mint a gyönyörűséges *Kisseleff* kert; Bukurest egyik ékessége, melyen az út végig húzódik, kioszkok, szökőkutak kellemes látványai közt. Végre a yámsorompónál a fővárosok prózai zsbongásában találod magad. Egy negyed m. földnyi hosszú utca: *Podu Magosoe* (Magas hídja?) — hídnak nevezve, minthogy még nem rég kövezet helyett az egész utca hidalva volt, — a város szívébe vezet.

Úgyszólván, fő életere ez a csak e felől nyílt hegykoszorú által kereteit völgyeiében fekvő városnak; ehhez csoportosulnak többi utcái; ez kapcsolja őt a művelt Európához.

A ma fényes főváros hajdan rongyos falucska volt, *Bukur*, földesura birtokában, környezve bűzhödt mocsároktól (melyekből még mára is nádas ingoványok maradtak kebelében). 1393-ban *Mircse* vajda mulató házat rendelt oda magának; hova hasonló épületekkel más államhivatalnokok követtek; lassanként kalmárok, kézművesek, iparosok gyűltek be; míg a tanya várossá lön; megtartva őt úra, *Bukur* nevét: *Bukurest* (Bukurlak). Ez eredetből kitetszik, hogy mások rosszul írják: *Bukarest*. Még jobban igazolják ezt azok, kik Bukurest nevét a *bukurie: örvendés, vígadás* szótól származtatják;

minthogy az államférfiak ide gondjaiktól kipihenni, vígadni, mulatni jöttek. Akkor az országhatalom *Tirgovesten* székelte. Honnét 1698 [-ban] *Brankovan* vajda költöztette Bukurestbe; így ezt fővárossá tevén. A *fejedelmi lak* fel épülvén, *Tirgovest* színe, gazdagsága ide költözött; egész ország népe vagyona e központ felé indult s rövid időn erdők mocsárok helyén paloták emelkedtek. Ezek közt legnevezetesebbek: a vitéz Mihály vajda által emelt monasteria, 1594[-ben], a *Sárindaru* Máté vajda által 1635[-ben]. A *Metropolia*, *Constantin* vajda által 1655 [-ben építtetett], *Kolca* (ma orvosi tanoda-kórház) magas, ú. n. svéd toronnyal, melyet XII. Károly katonái 1715 [-ben] építettek, *Kantakuzenu* István vajda által 1715 [ben]. A város nagyrészt fából levén építve, 1847-ben tűz martaléka lett; (1800 ház, 11 templom), melyből azóta nagyobb-szerűen, dicsőségesen phönixként emelkedett ki; levetkezvén keleti külemét, szagát; európai csint, ízlést, műveltséget öltött. Végighasítja a *Dimbovica* folyó, melyről Bukurest szülötte így énekel:

Dimbovica apa dulce;
Ciné beá nu se mai duce.

(Édes víz a Dimbovica,
El nem hagyja, aki issza.)

Ámbár *Bukurest* bármely fővároséival vetélkedhető nagyszerű szép épületekkel, kivált magánosok pompás és az európai ízlésnek megfelelő csarnokaival bír; összességében hiányzik a díszvárosias kötemesség. Nincsenek szabályos utcái, hiányzanak

szabatos háztömbjei; gunyhó mellett palota, ragyogó díszlak mellett ronda pusztaság gyakran található benne. Legdísztelenebb a város tisztaságára szánt, de éppen a benne összeturuló fertelem áldozatává vált *Dimbovica* folyó; melyből még is vízszükségletét kénytelen meríteni a város; mert a hely rossz víztelep lévén, a mesterséges vízvezédcsatornák (cismenek) kevés, lagymatag, áporodott vizet szolgáltatnak. Vízhordók (sakadzsiuk) városonkívülről hordják az iható vizet; kiknek méla nyögdelő hangja még tikkasztóbban hat a szomszóra. Piacai közül a fő és Sz. György tere négy-öt közeli szabályos alakkal és csonka sorú derék épületeikkel még szép díszterekké egészülhetnek ki. Az utcák borzasztólag kövezvék és jaj-járda-szakadékokkal ellátvák. Gyalog itt nagy baj járni, de nem nagyon kellemes a szörnyen rázó kocsizás sem; pedig Bukurest nagy számú díszfogataival, bérkocsibirsáival, kényhintőival, fényben, forgalomban bármely hasonló városon tútesz. Aranytól ragyogó arnóták, néha huszárok, tarka francia libériák, vagy egyszerű német egyenruhás cselédek pompáznak a nagyok hintóin; mire a kosmopolita benszülött öntetszőleg utal.

A város öt főrésze és 78 mahalára oszlik. A főrészek színekről neveztetnek: *fehér, fekete, vörös, kék, sárga* departement. 130 temploma, ezek közül egy magyar ref., egy evang., egy róm. kat., — oly sűrűen környezi a szemlélkedőt, hogy e számot hajlandó 300-ra becsülni; a legpompásabb újdon és több százados ódon egyház tarka egyvelegben. Négy nagyszerű kórház van e fővárosban; melyek közül

legnagyobb, legdíszesebb a Brankován-féle, gazdagon ellátva Brankován Szafta hgnő jótékony indulatából. Van számos díszes, jó és drága szállodája, jövevények számára; az országok és európai fővárosokról címezve. Többi közt van magyar szálloda, magyar kávéház, magyar borcsarnok, magyar süteményház, stb.

Egyik legnevezetesebb helye *Bukurestnek* a *Metropolia* szép látó dombon; árnyas sétányokkal, országházzal, ódon, 1656-ban Basarab Const. vajda által épített templommal; melynek főpapja az oláh érsek. (Metropolitulu Ungro-Vlachiei.) Ki egyszersmind a román országgyűlés elnöke. A metropolian egy ágyú durranással szokták hírül adni a déli tizenkét órát mindenkinek, tájékozás végett. Itt van az ország védszente, *Sz. Demeter* csontereklyéje eltéve. Van polyglott nyomdája is.

Híres továbbá a *Sz. Szabbás* tanoda, mindenféle tudományos kellékkel fölszerelve. *Lázár* G[yörgy], a román tudományosság 1816-ban első terjesztője síremlékével. Említést érdemelnek az orvosi tanoda, művészek iskolája, nagyszerű színház, szépműi s tudományos intézetek és egyesületek. Lakosai száma 150 ezer körül. Sok magyar, kiknek jelenleg »*Hunnia*« egylete virágzik.

Közmulató helyek közül első említésre méltó a *Csizmedzsiu* (Csatornás kert) nemrég bűzhödt láp és posvány terület; *Stirbei* vajda parancsszavára a városra ragályt árasztó pokolsárból kies mulató kertté varázsolva; hol üdítő árnyak, mámorító virágillat, tarka népgyülekezet, zene s különféle élvezetek csábítják az életkedvelő embert. Nyáron át

folyton tisztán tartva, öntözve, éjente világítva, hajnaltól késő estig népes, vidám zajongó virány, Van hattyas-halastava; melyen lánchidak, csónakok és forma szerinti teherhajók könnyítik a közlekedést. Vannak rejtelmes szigetei és messzelátó dombja.

E kert végén működik a gőzszivattyú, mely a vizet a Dimbovicából a város fölrészeibe és a tehetős bojárok udvari vízmedencéibe hajtja. Közel hozzá az *Agaság* (rendőrfő) épülete magas, erkélyes, zöld tornyával, melyről kiállított örök állandóan vigyáznak a város fölött. Innét adnak jelt veres lobogóval, ha égés üt ki. Legszomorúbb szerepe volt az őrsnek 1847-ben, midőn rémítő gyorsasággal 1800 ház és 11 templom hamvadt el.

A főváros környéke sok szépséggel és nevezetességgel dicsekszik. Ilyen a *Dán-erdő* nyesett lömbkörejeivel; melynek árnyában nyáron sokan mulatnak. Itt nagy díszünnep tartatott 1831 [-ben] Kisseleff tábornok tisztelére. *Kölentina*, a várostövéni falu Ghika heg. tulajdona, ősi kastélylyal. A *Filaret* üde vizéről híres; melyre sokaság csődül; mellette terül a nagy hadi szemle térsége. *Markuca* falu, Ss. *Pantileimon* című kórházzal 80 beteg ágyra, Ghika hg. család kegyességéből; híres Iulius 27-i ingyen lakmározató búcsúkkal. Itt van Románia első gazdasági intézete.

A *Kotrocsen* fejedelmi nyárilak környéke szinté mulató hely.

Bukarestben következő hatalmak consulai székelnek: Angol, Francia, Osztrák, Porosz, Orosz, Görög, Olaszország, Belga, Szerb, Holland. Buku-

rest egyszersmind Ilfov-kerület fővárosa. E kerületben néhány kolostor érdemel dízéről és természeti szépségeiről említést; minők *Csernica*, *Vákarest*, *Sznagov*; ez egyszersmind államfogda, melyek rejtelmes múltjáról csak a zár alatti levelek beszélnek.

Dimbovica szomszéd kerület fővárosa *Tirgovest* (Tirgul vestirei: értelmiség városa) fényes múltja már előbbieken említett. *Kirlova* román költő: »*Tirgovest romjai*« című költeményben megénekelte. Közeliében a *bérci kolostor* (Monastiria dialului), melyben a Gyulafehérvárt németek által leölt *vitéz Mihály vajda* tetemei nyugsznak. E kerületben *Dragomirest* posztó-, gyertya- és bőrgyárral. Balcano tulajdona.

Tirgovest Románia területi középpontja; Ploest Prahova-kerület fővárosa, az erdély-oláhországi forgalom középpontjaként tekinthető. Népessége ez országban harmadik (25 ezer lakos). Építkezés dolgában is ékes városi alakkal bír. Távképe szép. Benső gazdagsága a folyton sürgő kereskedés által napról-napra emelkedik. Van föld-olajból dolgozó *photogen* gyára. Említést érdemel a kerületnek nevét kölcsönző Prahova folyó, mely a brassai út s illetőleg tömösi szoros fölött magasló *Bucses* {7733'} bércből eredve, szilajon száguldoz le borzasztó merevélyes szikla medrében, gyönyörű tájképeket alkotva, míg üde ezüstös hullámai a róna iszapján elzavarosodván, a megyén kívül a *Jalomicába* elegyedik. A kerület sóbányákban gazdag; különösen szép gyöngysót termelnek,

Telegán és *Szlánikon*. E két helyen kívül nevezetes városkák még *Filipest*, *Kimpina*, *Orlak* és az ide bekebelezett *Sakueni* kerület volt főhelye *Bukov*. Legnevezetesebb mégis e kerületben ama szép, csak fájdalom, még sok erődítést igénylő, de már eddig is óriás munkába került út, melyet az osztrák megszálló sereg fegyelme alatt múlt évtizedben Tömös magoslatától a *Sinai* kolostor alatt vezetve a *Prahova* völgyén *Kimpináig* a föld népe által készítették, 1853—1855 [között].

A kelet felől következő kerületben *Misii* csinos, szorgos kis városon át érkezik az ember *Buzeóba* (Székelyeink Búza vásárnak nevezik), mely szinte Románia vidámabb külemű és nagyobb városai közé tartozik. Hasonnevű folyó partján fekszik; mely nem más mint a hazánkban a nevét viselő szoroson be s az után kifutó *Boza*. E helyen volt Kr. u. 117-ben *Napuka* város.* Emelkedett síkon fekszik, melyet az imént említett folyó borzasztóan marcangol, dúl és alakít. Szörnyű példája a Románia nagy részét rongáló óriás medrű csekély vizeknek; melyek azonban a Kárpátokban hirtelen megduzzadva *Dunát játszanak*. A *Boza* folyóról tudva van, hogy hullámai aranyfövenyt hömpölygetnek. Van a városban nemzeti iskola, papnövelde, fi- és leánynövelő intézet és ritka szép püspöki lakhely. A malomjár mentén, szép sétánya van. A szomszéd hegyek márványt, szemerét, homok-követ s különféle nem aknázott

* *Genilie*: Geográfia Mare. Ugyanazt *Laureanu* két-ségbe vonja.

ásványokat tartalmaznak. A Boza és Rimnik folyók *gyantárt* (Bernstein) hordanak ki a Kárpátok kebeléből, mit leginkább szivar és csibuk-szipkákra dolgoznak föl. (Jele az ott rejlő gazdag fenyvi kőszentelepeknek) Búzóban Jun. 24. a híres *Dragaika* nevű sokadalom.

Sós *Rimnik* (Rimiuku Sarat)
 mint tudni való nevét sós földjétől, sós vizétől vette. Mindkettő oly kiváló sós ízű, miszerint a városban iható víz az esőből és hóból gyűjtötteen kívül nem létezik. A folyón túli *Toplicsen* faluból látja el magát nagy költségesen; honnét a Rimnik folyó medre alatt vízvezed is érkezik a város tíz kút medencéjébe; honnét ha a csatornát (cizmene) áradás, fagy meg nem“ rontja, házi szükségletre hordani lehet. A város fekvése kies; hasonló, vagyis Islam Rimnik kerület középpontja; de fő hivatalai a két postányira fekvő *Foksán* munténi részében székelnek. Az unióval valószínűleg visszanyeri eredeti rangját a vidéki, fővárosok közt.* Szépnek nem mondható; hanem élénk; a bukurestjassi útban esvén, *Ramidava* ősváros helyén épült. Azonban öregek beszélnek, hogy apáik emlékeztek, midőn a mai város helyén még rengeteg erdő volt. Egyetlen remeteség állott a *la Piaira* nevű mai templom helyén. Azonban a ma is létező kolostora *Konstantin* vajda és'n. bátyja *Kantakozino Mihály* által már 1697-ben föl volt építve. Ebben tartják ifjú Souvaroff muszka tábornok zsigereit; ki a Rimnik víz ragadozó veszélyességét nem híven, szele-

* Megtörtént 1862. év tavaszán.

burdian neki hajtatott, s az örvényben vergődő lovak között szétszakadozva, a város alatt darabokban szedetett ki az árból. A monasteria gyakran szolgált menedék és védhelyül a portyázó tatárok ellen. Gazdag gyümölcs- és szőlő kertei vannak Rimniknek a tőszomszéd *Zsiden* faluban. *Foksán* tulajdonképen nagy város, (25 ezer l.) a két oláhfejedelemség határán; de csak harmadrésze esik Romániába; már néni többé, a délre beljebb kanyarodott *Milkov* folyó, hanem csakis egy árok vonal által választva. Maga a város sivár lapályon fekszik. Ivóvíz hiányát a szomszéd kies hegységből vezetett csatornák pótolják. Tőle nyugotra a kárpáti lejtőkön *Odobest* híres bortermő vidéke. E városnak is volt aranykora. Valahányszor Moldva-Oláhország fejedelmei barátságosan találkozni akartak, itt, mint központon tarták az ünnepeket. Legutolszor *Bibescu G[yörgy]* fejedelem itt tartá mennyegzőjét, melyen *Sturza* moldvai fejedelem volt násznagy. Szépen is volt épülve a város; de az 1855-i tűz alkalmával szépe jova leégett; romjai még ásítóznak.

Egyáltalán szerencsétlen, majdnem kiírthatatlan szokás volt, hogy eddig itt is, mint országszerte fából építettek, magos laza fedelelkel; mi sem időviszontagság, sem tűzvész ellen nem biztosíthatott. A városiak jobbára kalmárok levén, kénytelenek valának közönségükhöz alkalmazkodni; mert a falusi nép jó épületű boltba nem mer menni; félvén, hogy ott minden drágább.

Vége megemlítendő, hogy a *Hoest*, *Buzeo*, *Rimnik*, *Foksán* vonalon, útfélszerte utász katonák

és cigány csoportok tanyáznak; kik végvalahára csiga sietséggel készítik az *Unió* útját; minthogy az egyesítendő fejedelemségek e főközlekedési vonalán eddig nem volt más út mint borozdák közt kijelölt, utóbb a távirdával végig fűzött por-vagy sártenger. Dmét a Románia életeréhez, a *Dunához* térve, *Braila* v. *Ibraila* hasonnevű kerület fővárosa 1836-ban szabad kikötővé nyilvánítván, *Dunarévpártjával*, egész ország legélénkebb városa; sürgős kereskedéssel a Feldunára és ki a Fekete Tengerre. 25 ezernyi lakosa a temérdek idegenen kívül, legszabatosabb utcasorokba szerkezett derék épületekben lakik. Vannak szép dísz- és vásárterei *kőrakpartja* (quai), mely féle ezer hajó lengeti tarka vitorláit. Oroszország, Ázsia, Törökország s majd minden európai nemzet hajói megfordulnak itten; melyeknek nemzetiség szerinti kiszálló tanyák s mulató helyeik városszerte találhatók. Minden nyelv közt legdivatozóbb az úgynevezett *frank*, a földközi tenger francia, olasz, török, görög zagyva nyelve. Főbb szállítmányi cikkei búza és gyapjú, Francia-Olasz-Angolországba. A hatalmak és hajózási társulatok ügyvivősegei, jövő-menő kereskedők, iparosok, munkások folyton elevenségben tartják a várost. Van a városnak kies népkertje; melyben nyári estéken válogatott zene gyönyörködteti a gyülekezetet. Egykor, midőn a török még minden romániai parti várost birtokban tartott, *Braila* is török erőd-város volt; de erősségeit az oroszok 1828-ban rohammal bevették és lerombolták. Ekkor döntetett el, hogy a *Duna* balpartja országhosszán tisztán Romániához tartozzék; mióta

török őrsegek nem is szabad vizén innen mutatkozni. Több tan- és jótékony intézetei közt van kereskedelmi börzéje és nyomdája. Hajdan e helyen volt *Peristhlaba*.

Legnevezetesebb e kerület a Dunában s mellék tavaibani halászatról. Roppant mennyiségben hordják a halat nyersen s besózva egész országban szerzeszt; mely úgyszólván nagyobb arányban szolgál a nép táplálatára, mint bármely gabona.

A szomszéd *jalomicai* kerület főhelye *Kalarás* (Lovas) az oláhországi lovasság egykor itteni tanmezejéről; ma *Stirbeinek* nevezik hivatalosan; a herceg nevééről, ki e falu-várost hanyatlásából kiemelni szándékozott. Más neve még *Likőr est*. Hátváros, a Bolgár országban levő szép *Silistria* várral átellenben. Ez oázis a nagy pusztaságon, mely a vidéknek nevet kölcsönző *Jáломica* folyó és a Duna közt terül. Különben kikötője és sürgős kereskedése élénkítik. Nagy tavaiban a Duna áradásai közt jövedelmes halászatot üz. A kerületben még *Slobózia* és *Urzicen* gazdag földészvárosok. A *Jáломica* Duna-torkolatánál *Pioapietrii* hajdani *Siridava*, utóbb *Jáломica város* romjaiból kelt ki.

Szemlélkedési körútunkat a Dunán vissza felé folytatva *Kalarás Gyurgyevó* közt találjuk az *Ardses* torkolatánál *Oltenica* kistrév várost; melynek kereskedése most emelkedik. Az 1853 [-i] muszka-török csatározásban híres lón. Átellenében *Turtukai* török bolgár erőd. Gyurgyevó, (Zsurdsiu) törökül *Sursa*. Hajdan a virágzott *Genua* által alapított *Sz.*

György (San Georgio) város, emléke a merész hajózó köztársaságnak, mely kelet tengerein *Velencével* vetélkedve vitorlázott s több Dunaréven kívül a Fekete Tengeren *Kaffa* és *Azof* kikötőinek ura volt; sőt Krimet védúri ótama alatt tartotta, a törökök betódulásáig. *Vlaska* (v. Flaccus) kerületének fővárosa; Braila után első kikötő a Dunán, s előnye, hogy a fővároshoz sokkal közelebb van, u. m. öt postányira. Temérdek szállítmány és utazó fordul meg kikötőjében; hol az első osztrák gőzhajótársasággal már francia-szerb társaság és magános szállítók vetélkednek. Szép középpiacán szabályos és derakasan beépített utcák futnak össze. Legékesebb az, mely a kikötőhöz vezet. Vigyázó tornya egy török mecset fenmaradott minaretje, mely az átellenben *Rustsukon* emelkedőkre árva magánon tekint. A kikötő rakpartján lombsátoros sétány van. E város is Brailával együtt 1828-ban nyerte ki szabadságát.

Gyurgyevo mögött a bukaresti útban nevezetes *Kalugareni* falu, hol a vitéz *Mihály vajda*, a renegát V. *Mihály* vajda és *Sinán* pasa által vezérelt török hadat hatalmason megverte, 1595[-ben]. E tettnek a helyszínén köemléke áll. *Zimnicea* a régi *Zeugma* helyén, kis kikötő *Teleorman* kerületben, *Turnu Mágurell* közelében, *Sistova* bolgárvárral szemben. *Turnu Mogurell* városka a Duna partján, a magyarok történetében híres *Nikápoly* (Nicapoli) átellenében. Közelében az Olt Dunatorkolata. *Teleorman* (Telli ormani) kerület székhelye. — *Maurodinu* arról nevezetes,

hogy átellenébe a *Vedé* folyó partjára *Müos* szerb fejedelem jószágára terveztetett 1860-ban *Kuzaváros*, melyről most az írás hallgat.

Akkor a bukaresti magyar közlönyben tervét közlém. *Rus de Vedé* hajdan Rusidava, a kerület hajdani fővárosa; most a mulandóság szomorú színében. *Alexandria*, *Gika* Sándor hg. nevére és pártfogása alatt épült várost külső belső csínjáról s kivált *fehértől* nagyon dicsérik.

A *románad* kerületben *Izlazu* sürgős kereskedő falu, a Duna partján. Innét a megye kebelébe, Karakai felé (miként a Rimnik s Brailai kerületben is) mezőszerte néhány ölnyi magas halmok láthatók, melyekről azt tartják, hogy ősidőkbeli hősök sírjai lennének. Aminthogy, bennük hamvvedrek, edények, kőfaragványok, szobrok, gyűrűk, régi pénzek s egyéb maradványok találtaknak is; mind a római korból; mit igazol maga a kerület római neye: *Romána natio*.

Karakai város, még *Caracalla* római imperátorról, mint alapítóról tartja nevét, 215. évből, midőn Gothok ellen Dákiába jött. Minden ódonság jellegét viseli. Pünkösti sokadalma híres. Közelében az Olt partján *Antonina*, ugyancsak *Antonius Caracalla* által épült város romjai láthatók. Ma a földnépe *Antinának* nevezi; *Reska* mai falu szomszédságában.

Ugyan az Olt partján emelkedik a büszke *Bran-kovean* kolostor, a hasonnevű hercegi család sírboltja. Itt született a híres *Bassarab*

Máté vajda, kinek 1633-tóli hosszú uralma alatt az ország boldognak vállá magát.

Még vissza kell tekintenünk a Duna partjára, *Cselem* (hajdan *Sicibida*) faluhoz, melynek lakóit azért szólja meg a környék, hogy mindig lesütött fővel járnak; pedig van okuk rá; mert kivált jó záporok után sok római pénz és ékszer csillámlik ki a földből, mit szorgalmason felszededetnek, s a falusi szépségnek ilyen ékességekben gazdagok. Itt kezdődik a *Traján útja* is, mely a Singidávival egyesülve Verestoronynál a Kárpátközbe fut. Ezen áradták bé a római hódító seregek.

Vége *Turnul Severin* (Severus tornya). *Szörény*. Magyar hajdonunkban a szörényi bánóság fővárosa. A Duna apályai és hullámzásai közben itt még ma is kitűnnek a meder fenekéről *Traján hídjának* alapkövei 105-ből, midőn ő a harcos dák nép kiirtását elhatározta. E híd 20 kőlábon állott, s erőben és ékességben még ma is ritkítja párját. *Turnu Severin Mehedince* kerület fővárosa.

Csernec (Colonia *Zernensis*) a régi főhely szomszédságában fekszik. Átellenükben Szerbiában, *Kladova*, törökül: *Feth Islam*. — *Baja de árama* (Rézbánya), kies hegyi fektű város; egykor csakugyan rézbánya hely volt.

MOLDVAORSZÁG. *Moldva* ma már Romániának egészítő része, mint önálló ország 736 [[] mf. A kh. 230—27° é. sz. 45°—49° közt terül. Éjsz. és keletről Bessarábia, Délfői Fekete Tenger, Duna (és Dobrudza 4 mf.) és Oláhország, nyugotról. Erdély s Bukovina által határozódik.

Földterülete éjszakra felényire szelidebb emelkedésű hegység, déli része síkság. A Kárpátok idenyúló ágozatai hirtelen lejtőkben szakadnak meg a Duna völgyén. Közülük legkieb nyúló gerinc a *Galac-hegy*, mely a mármaroszi *Pietrosából* Bukovinába, s. onnét Moldovába ereszkedő láncolat végszakadéka. Legmagasabb hegyei: *Piatra, Csakleu, Peririgul, Vrancsa*. A bukovinai hegyvonalból fakadnak a *Sereth, Pruth, Moldova, Aranyos-Beszterce* forrásai; mely folyókon kívül még Moldvát Erdélyben és az országban eredő több folyó öntözi; u. m. *Putna, Tatros, Sisa, Bakhlui, Berlád* s számtalan patakok. Pruth és Duna tájain tavakban is bővelkedik; valamint tengerpartja is a *Bessarábiából* hozzá visszacsatolt részben 15 mérföldnyi hosszan terjed.

Lakosai ugyanazon eredetűek a többi oláh földéivel. 1350-ben *Drágos Bogdán* Mármarosból átjövén, a föld urává tette magát. Azóta története összeszövődött Oláhországgal. 1716-ban a görög származású fejedelmekkel görög lakosok szállták meg. Ezeken kívül elegyes még a lakosság *magyarokkal*. (Kiket állítás szerint* Mátyás király idejében, *István* vajda telepített át. *Bakó, Román*, és *Húsz* megyékben laknak leginkább.) Továbbá *szerbek, bolgárok, albánok, lipován-oroszok, németek, lengyelek, franciák* (?), és olaszokkal. *Zsidóság* is fős számmal van egész országban. Ezekkel együtt nagyon régidő óta laknak még az országban

* D. *Gusti*: Idografia, Orografia si Geografia politica. a terrelor romane.

örmények. Az összes lakosság száma két millióra tétetik.*

Moldva is felső és alsó részekre oszlik 15 kerületben (tinutu). A felsőben vannak: *Dorohoiu, Bottosán, Sutsava, Neamf, Bakau, Román, Jassi*; az alsóban: *Vasluiu, Fdlciiu, Tutova, Tekuciu, Futna, Kovarluiu, Kahulu, Ismail*. Ezekben van 78 város, 2150 falu. Nevezetesebb helyei: *Dorohoiu* hasonló ker. székhelye. *Mihaileni* (előbb Tirgul nou) Bukovina felől határváros. *Botosán* kerl. főv. 1350-be[n] épült ó örmény templommal. *Hirleu* hajdan ker. főv. Folticeni, Suceava ker. főv. *Baja*, hajdan arany hely. *Peatra*, Neamti ker. fővárosa. *Neamti* város várerősséggel. E városban és kerületben legtöbb kolostor.

Bakeu ker. főv. *Okna* gazdag sóbánya. *Komanest* hajdan kúnváros (kunok lakván itt és az országban 1075) a *ghimesi szoros* út mellett. *Román* ker. főv. *Jassi* (Jászváros) olim Muncipium jassiorum. Ország és ker. fővárosa 1565. óta. Nevezetesebb épületei gót stílusú monasteriaja, uralkodó laka, nemzeti tanoda. Van több nevelő és jótékony intézete, több kórháza, nyomdái, 52 temploma, 58 zsinagógája, 8500 háza, 80 ezer lakosa. Kik közt 20 ezer zsidó. Fekvése kies, három halmon; melyek közül legdíszesebb a *Kopóhalom*, derék épületekkel és közmulató kerttél. A másik *Galata*, hasonló kolostorral, meg az itt

* A mai össz Románia lakossága *Ubicini* (L'univers) szerint: 4 millió.

1716-ban elesett *Lorenai Ferenc* huszár kapitány síremlékével. *Tirgul Formos*, diny-nyeiről híres kisváros, *Skulenii*, kereskedő város a Pruth folyó mellett. Bessarábiával határos. *Kotnár* híres bortermesztő falu, melynek venyigéje *Tokajból* került. Magyar lakosainak kat. temploma van. Hajdan uralkodói lak. Közelében *Kateiina Kicero*. *Katelina* és *Kicero* (római *Catilina* és *Cicero*) helységek romjai. *Cucor* falu, révvel a Pruthon.

Vasluiu ker. főv. *Hus*. *Falciu* ker. főv. *Dokolina*, az országban létező legnagyobb köhíddal a *Berlát* folyón. *Bérlőt* *Tutova* ker. főv. szélmalmokkal. 1851-ben fele leégett. Közelében *Tekucs*. *Foksán*. *földvár* romjai. *Tekucs*, ker. főv. — *Foksán* ker. főv. *Odobest* híres bortermő hely. *Galac*, *Kovárlui* ker. főv., az ország és egész *Al-Duna* legjelesebb révpártja, a *Balkán* hegység végormai átellenében. A *Duna*, *Pruth* és *Sereth* közt hegyi fektű kereskedő hely, 70 ezer lakossal. Szabad kikötő 1834 óta. Élénk forgalma támogatatik angol, francia, orosz, porosz, osztrák, görög, olasz, holland *Consulátusokkal*. Közelében *Brátis* tó szélén *Vadu. ungur* falu.

A következő részek 1856-ban csatoltattak a fejedelemségekhez Bessarábiából. *Kagulu* v. *Fromosa* hasonló ker. főv. a *Pruth* balbortján. Az úgynevezett *lipován* népfaj lakja. *Leova*, városka. *Ismail* ker. főv. a híres *bostansok* (dinnyés-zöltség-kertek) gyümölcs és selyem-tenyésztés központja. *Dunaparti* volt erősség. Történetileg is nevezetes hely. *Most*

Kilia. (Achiica). *Románia* tengeri flotilláját itt szerelik föl. *Kilia*, hajdan *Achilea* tavakkal körbezett, történetileg híres város. *Bolgrad* az itteni bolgár gyarmat főv. 1077 ház, 18 ezer lakossal. Szép város mulató kertekkel. *Töbák* Muszka ország felől határváros. *Vulkánest*, szép nagy román falu a Tráján töltése mellékén. *Vulkov*, városka a Kilia Dunaág fekete tengeri torkolatánál; az ország legnevezetesebb halászatával, ikra és aszú hal (batog) készíttéssel. *Cisme varuit* (meszelt csizma) ásványvízzel. *Tuza* a tavakbóli sókészítéssel. Három utóbbi hely a moldvai Fekete-tengerpart közelében van.

Ezekben határozódnak *Románia* lakhelyi nevezetességei; mert az itt nem említették; csak is az előszámlált kisebbrendűekkel osztoznak némi hasonlatosságban. A falvak, ha ugyan kerítéstelen, utcátlan összecsoportosított házak ily nevezetet érdemelnek, egy-egy úri kastélyon s ezt környező szép gyümölcsös kerteken, s halastavaikon kívül alig tüntetnek föl figyelemre méltót. Magán kolostor *Romániában* sok van; egyáltalán ragyogó díszépületek; de éppen rájuk is van pazarolva *Románia* minden gazdagsága; és folyton-folyvást elnyelik a földnépe megtakarítandott filléreit. Még hagyján, ha e gyűjtött kincs az országban maradna; de évente százezernyi aranyak vándorolnak ki, a görög hierarchiai úton, a Török birodalom fényes mitrái díszítésére. Ugyanis, itt az egyházi uralom egészen a szerzetesek kezében van. Ezekből telnek ki minden papi méltóságok; kivált ha görögök. A

született román pap megelepszik, ha megtanulta bibliáját énekelni; megnősülhet és szülőhelyén holtiglan lelkeszkedhetik és bíraskodhatnak.

A román föld benső és említett vízi közlekedési útain kívül megemlítendő a *Havasalföldet* a Kárpátközzel összeköttetésben tartó bércnyilatok v. *szoros utak*. Ilyen és kiváltképpen *füvarozható*, a Dunával besuhanó *Mehadia-Turnu-severini* utat külön tudva, csak három van: a) az *oltorenti Vöröstoronyi út*, *Szebentől Rimnik vulceanak*, *Krajovának* s a Dunáig egyetlen egy völgyi út; b) a *törcsvári* Törcs és Dimbovica patakok völgyein *Kámpulungunak*; c) a *tömösi* Tömös és Prahaova völgyein hegygerincek közbejöttével *Kimpinának*. A tovább keleten levő *hosszúfalvi* és *bozai* zárva tartatik; valamint hátul nyugaton a vulkáni csak gyalog járható. Moldvát külön tudva, ebbe köz-, vétlen Erdélyből vezet az *ojozi*, *ghimesi*, *tölgyesi* szorosút.

Vasútja ez országnak még tervben van: Szeben vagy Brassó Bukurest Braila; vagy Brassó Foksán Braila. Moldvában munkába van véve a *Bukovina Jassi galaci vasút*. Telegráfja van: Brassó Ploest Bukurest; Ploest, Buzeo, Rimnik, Foksán, Braila; Foksán-Galac, Foksán-Jassi, Galac stb.

Van Romániának egy sajtóságos közlekedési eszköze, melyről egy román utazó nagyon hibásan azt írja, hogy egész világ ismeri.* Dehogy ismeri! Dehogy. Ez a postaszekér (kárucaposti). Képzeld nyájas olvasó egymás mögé helye-

* Margot: Oviatorie in Románia.

zett két fakó eke talyigát; ennek nyújtója hosszán feneketlen fölfordított tyúkketrecet; ebbe egy kis gazt vetnek az utas alá. Ekkor eléfognak hevederhamba, négy-hat, nyolc lovat; mind egymás elé párjával; ahhoz képest egy-két kocsist nyeregbe, aztán „hihihi!!!“ és hordják el, porban pocsolyában, mint a bábák szele. Nem gondolnak ott sem lommal, sem szekérrel, sem étellel; mi pedig az árkon bokron könnyen kifittyenhet. Legfőlebb akkor veszik észre, hogy üres a talyiga, ha valamely korcsma előtt kótyonfittyre megállanak s nincs ki fizessen a sebes hajtásért. Meg is nézheti aztán magát az utas; fogadom, sem becsületes képére, sem öltözetére hamarjában rá nem ismer.

Másik *a gyors-szekér*; elég nagy bárka, ülés nélkül; melybe mindenki úgy üljön, vagy fekdjék, ahogy lehet. Legjobbak az úgynevezett *birsák*; könnyű, gyors és legjutányosabb fuvarok.

Más közlekedési eszközök, v. inkább a teherszállító szekerek, óriásilag fölelhózt, négy láb átmérejű kerekeken, vasatlan, kenetlen gördülő szerkezetekkel; nagyon jellemzik a kezdetlegi ipart.

Áttérve az e földön lakó népre, ezt talán legbiztosabban jellemezhetjük nemzetisége szerint. Kezdjük a *román* alsó néposztályon:

Mint az ország maga hegyi és rónai tájakra oszlik; ez osztály és jellemkülönbség lakóira is ráillik.

A *hegyilakos* (munteanu) *román-nép*, mint közönségesen a hegyi népek: nyíltszívű, becsületes, vendégszerető. Fárodalmas élethez szok-

va, a távol étellel nem törődve, maga körül látja kis világát, s ebbe úgyszólván' beleéli magát. Házi-kórában kevés eszközei közt első az üst, melyben mindennapi mamaligáját (pulizskáját) megkészíti; aztán fa- és földművelő eszközei. Háza körül kis szilvás kertje, azontúl kevés szántó törökbúzaja s kenderének. Ez ingó bingó s ingatlanhoz még ha néhány darab marhát, sertést, juhot számíthat, kész a gazdaság. Egyszerű, józan élethez szokva, fogalmai, annál kevésbé kívánalmai, szemei és észjárása határán túl nem terjednek. Táplálata tej, sajt, tojás, főzelék; ritkán hús** és sós hal eleség; de málé mindig. Italul inkább kedveli a pálinkát, (rákiu) mint bort. Természettől erős testalkattal megáldva, kevés betegséget ismer. Egy, mi valamennyi román népét jár, a *váltóláz*, mely inkább megtéríthetlen rossz ételmi -szokásukból származik. Többi közt például, hogy minden gyümölcsöt, de kivált szilvát, szőlőt éretlenül esznek. A baj ellen megint pálinka, a kuruzsló banya kotyvasztéka, és a *deszkántaturak* (elbűvölés, elimádkozás) vétetnek igénybe.

Öltözetük az ismeretes juhkucon (kácsulá) kívül egész testen szőrnemű ködmön, posztó mellény, daróc harisnya, csizma, ritkán bocskor képében.

A hegyi némberek csinosan, sőt kacéron öltözködnek. Hímzett, varrottas, fodros gyolcsingeik, nem ritkán aranyos, ezüstös pilléssel ékítve; sőt egész mellények vannak ragyogó fémpikkelyekből összszerkesztve. Ujjaik lobogósok, redőcsoportokba szedve; karjaik s nyakuk kalárizs, csiga, gránát s főképen pénz, arany és ezüst füzérekkel ékítvék.

Cifra kurta szoknyáik alul, gondjuk van rá, hogy honnkészült patyolat szegély fehéredjék ki. Nagyon szokásos a tiszta fehér bérce és fekete cipő. Fölkötől egy sajátos paplan varratú *bújbelé* szolgál, sújtásozva, rókaprémmezve, a mód és időjáráshoz képest. Övül közönségesen férfiak és nők, pongyolán derékra körített vörös *shawlt* viselnek; némelyek zöldet. Szegényeknél még láthatni az egyszerű *pendelyés katrinca* öltözetet, meztelen láb vagy bocskorosán.

Gazdagoknál a hősi korból megmaradt gyöngös-boglártis szijövek is divatban vannak. Leányok két fonatba véve hajukat, koszorúként fejükre kerítik; vagy' szalaggal csokrozva függve hagyják. A nők fejüket közönségesen fehér csalmába burkolják, s hajuk e körül fut koszorúképpen. Mennél pompásabb a hajadon öltözete, annál kecsgetőbb a meiyasszonyi kelengye (*Zestra*), melynek cégéül fölös mennyiségű ékítményt viselnek. Gyakran láthatni fontnyi ezüst-arany pénzfüzért a gazdag arák kebelén. A hegyi nők többnyire szabályos görög ábrázatúak, nem ritkán szépek is; de sajnálásra méltólag, a kendőzés nemhogy szégyen volna náluk; sőt ellenkezőleg, szégyennek tartják festetlenül nyilvánosan mutatkozni. E mázolás (*Szulimanulu*) okozza, hogy idő előtt vénékké képednek. A hegyiek közönséges mulatsága vasárnapokon a *chora* (körtánc), mint rónalakóknál a *govia*, mely utóbbit közönségesen a korcsma előtt járók. Míg az öregek benn iddognak, az ifjúság künn duda (csimpolya) vagy más egyszerű zene mellett megugratja, megforgatja egymást. Az oláh nemzeti

tánc egyáltalán ismeretes; de kevés született oláh tudja jól járni. Kedélyesebb a zasukáta, melyet párosan járnak s nem kerül oly megerőltetésbe. Ellenben a *joc de brau* övtánc, midőn ki-ki balkézrel a másik övébe kapaszkodik, jobbját a következő vállára teszi, előbb halkan indulnak, aztán szédítő gyorsan iramodnak, nagyon csintalan tánc.

A chora — törökül annyit jelent mint: tánc — a római chorusra emlékeztet, mely ódon domborműveken ábrázolva ma is látható. A, táncosok körbe fogódnak (melynek közepén a zenészek — lautari — állanak), aztán nagyon halk taglejtés, hajlongás közben hol jobbra, hol balra járnak a kört. Nekünk az együgyű, úgyszólván bárgyúságot kifejező tánc, melyben lomhaság és gondolatétovázás nyilatkozik, meglehetősen unalmas. Egyik muzsikus közönségesen a nótát is odahersegi. Magát a nótát is chorának nevezik.

A vándorzenészek hangszerei: a) *Ceatára* hegedű; b) *kobza* (mandolinszerű érchúros pengedű); c) *pánsíp* S alakban sorozott, két hüvelyktől főlábig növekedő nádsípokkal; d) *bucsum* (v. flueru) fuvola, juhar- vagy cseresznyefából; mit közpásztorok is szívreható melódiával fúnak; e) *Csimpolya* (kecskebőrű és mekegésű duda). Ezek a kezdetlegi zeneszerek. Képzettebb zenészbandáknál a gordon, klarinét, fagot és harsonák játszanak. Dobok, tángyérok, csengettyűk nincsenek szokásban. Ezek az újévente tomboló nép csengő-bongó szerszámai közé tartoznak lövöldözés, ostorcsörgetés kíséretében.

A nép dallamait szakismerők négyfélre osztályozzák:

- a) *Cantici batrinesti*. Ókorból vett balladák.
- b) *Doine*. Románcok, szerelmi dalok.
- c) *Cantici de ilume*. Világi, közéleti nóták.
- d) *Cantici de joc*. Táncdalok, minő a chora.

A *Doina*, vagy *dana* hazánk vidékein is ismeretes. *Cdntica de doru*, ama meghatározatlan édesbúsan (epedőn) hangzó dalok, erdőink, mezőinken, melyekben bánat, remény, fájdalom, szerelem oly varázs elegyben hangzik, hogy hallatára az érzékeny ember megállapodik s a mesterkéletlen hangokat mámorosan issza. Mondják, hogy ki szívből éneklí, belehal. Dallama halk, panaszos, szabdatlan, a daloló kénye s hangereje szerint emelve, lejtve. Ki ne hallotta volna Erdély virányán is e feledhetlen természetsugallta bájhangokat? melyek közönségesen egyetlen néember által daloltatnak. Például legyen itt Alexandri gyűjteményéből egy *dana* szövege, melynek címe *Miorita*, va,gy a kis bárány.

»A paradicsom nyilasához hasonló szép hegyek; lejtőjén száll a völgybe három juhnyáj; három fiatal pásztor tereli. Egyik *moldován*, másik *ardilán*, harmadik *havasi* a Vrancsáról (Putna kerületben).

Az ardilán és vrancsán tanakodnak, hogy naplementekor társukat megöljék; mert ő gazdagabb, több és szebb juha van, szelídebb lovai és erősebb komondorai vannak.

Azonban bizonyos kis, szőke selyemszőrű bárány három nap óta nem ézeli a fűvet, és szüntelenül nyögdel.

Kedves kis bárány, ékes gömbölyke, miért nyög-

delsz három nap óta? Nem tetszik neked a mező füve? vagy talán beteg vagy, kicsi, kedves bárány?

Oh! édes juhászom, vidd nyájadat ama sűrűbe. Van ott számunkra fű és van árnyék számodra. Édes gazdám hidd magadhoz sietve legerősebb kutyáidat, mert az ardilán és vrancsan naplementekor téged meg akarnak ölni.

Kis előlfutó bárány! Ha jós vagy és meg van írva, hogy meg kell halnom a legelőn; mondd meg az ardilán és vrancsánnak, hogy ide temessenek a juhkosár közelébe, hogy mindig veletek maradjak kedves bárányaim; vagy amoda a gunyhó mögé, hogy mindig hallhassam kutyáim ugatását.

Mondd meg nekik ezt; aztán fejem fölé kis fűrűt tégy juharfából, vagy bodzából édes dallamos szerelmi hangút, hogy midőn a szél átdúdol sípján, szólaljon meg siralmas hangon, mire juhaim összefutnak síromon és megsiratnak vér könnyű ékkel.

Hanem őrizkedjél nekik a gyilkosságról szólni... Csak azt mondd nekik, hogy megnősültem egy szép királynéval, a világ arájával (halál); mondd még, hogy összekelésünk percében csillagom lehanyatlott; hogy nap és hold tartá a koszorút' fejemen; hogy tanúim az erdő fényvei s platánai voltak, papjaim a bércek, dalnokim madarak ezredei, világításom az égboltozat csillagai.

De ha valaha észreveszesz, meglátsz egy szegény öreg anyát gyapjú övvel, ki siránkozva futkároz erdön-mezőn, s mindenkitől kérdi:

»Ki ismert, kilátott egy szép ifjú pásztort; kinek karcsú dereka egy gyűrűn átfért volna? tej-

hab fehér ábrázattal, kalászékes bajuszkával; kinek haja hollófekete, szemei mint a szeder...«

Akkor kis bárány, végy részt fájdalmában, s mondd egyszerűen, hogy én egy királyleánnyal nőültem, a paradicsom nyilasában.

De őrizkedjél mondani, hogy mennyegzőmön csillagom lehanyatlott, hogy tanúim az erdő fenyvei és platánai, papjaim a bércek, dalárim a madarak serege s világításom az égbolt csillagai voltak...«

Van még más fajta népének, a *kolinda*, vagy cultuszának Karácson, újév s húsvétra ablakok alatt és pitvarokban énekelni szokott jámbor üdvözltek.

Jellemzetes még e népnél a

Pruth dal.

Pruth, átkozott folyó!
 Áradnál szélesre,
 Mint az özön zavaros vize!
 Hogy partodról a másik ne látszanék,
 Hang át ne hallassék,
 Szemek ne látszassanak
 Utálatos árjaidon által.
 Mikor sáskák jönnek,
 Fúljanak be a túlparton,
 midőn a cholera érkezik,
 vesszen el folyam sodrodiban,
 Ha az ország ellenségei jőnek,
 Fúljanak be partjainknál.
 És te Pruth! kevély hullámmal
 Vinnéd őket messze, messze,

A Dunába, a tengerbe,
És egész a pokol fenekére.

Ennek az a magyarázata, hogy az oláh babonás hittel minden hazáját érő ínséget, sáskát, döghalált, éhséget a Pruth-ton túlról származtat. Ha az oroszok a Pruthnál megjelennek, éppen oly baljóslatnak tartja, mint midőn Rómában üstököst láttak. »Nem vetted észre, — monda a román egy idegennek, — hogy a muszkák nekünk idehozták telüket ?« Esetlegképpen észre is vétetett, hogy hányszor a muszkák benn voltak, nemcsak a hadjárat természetes következményei, mint a halálos járványok, éhség és egyéb szükségek bekövetkeztek; hanem az egészen esetleges, szigorú tel, marhavész, áradások is. Azért a román átkozza e folyót, minden országzugban.

A *rónán lakó* (kimpeanu) román nép a hegyitől sokban különbözik. Egyáltalán viszsztatartóbb, zsugoribb. Nem olyan vendégszerető. Inkább szeret üzérkedni, nyeresztkedni; szóval hasznót hajhászni. A mezőgazdaszatban természet szerint otthonosabb s ezt haszonnal üzi. Miből mégse következtesse az olvasó, hogy itt a mezőgazdaszat virágzásban volna. Igen kevés munka után az oláh a jó Istenre hagyja: adjon, amit akar. Ha nem ad, sem igen keseredik el. Isten úgy akarta — úgy mond — s megnyugszik benne. Hanem veszteségeit másfelől hamissággal szereti helyreütni. A mezei lakos szeret földi lebuajokban (bordélyban) lakni; t. i. földbe és hajlékot magának; csak kéményt, ajtót, szelelőt hagyván; a többit szalmával, földdel

befödi. Sok ilyen tágas, elég kényelmes lakást láttam. Ott lenn van lakszobán kívül kamra, pince, sertésól, bornyú, csirke, stb. édes otthonosan. E szokást a nyári enyhnyérés célján kívül a faszuké is okozza.

Öltözetük annyiban különbözik a hegyiekétől, hogy amaz idomtalan lomületű szűk szárú posztó-bugyogó náluk inkább divatozik; többnyire papucsban, vagy meztelen lábbal járnak; a kalap gyakoribb náluk.

Az Olt mellékén a leányok valami római eredetű nehéz fejdísz viselnek ünnepeken, mely süveghez hasonlít és egész hajküket elfödi, mi őket éppen nem szépíti. E fejdísz régi pénzekből van összefűzve, kétfelől lengői vannak, miket mellre lógnak. Egy ily házi ékszer nemzedékről-nemzedékre öröklik s legnagyobb szükségben sem csonkítják meg. A legritkább régi pénzgyűjtemény ez, Trajántól kezdve, mi nem csekély kincsév válhatnék egy múzeumnak is. Alig van illő ár, miért odaadnák. Egy ismerősöm ezer piasztert ígért egyért: kinevették. — A rónai némberekről az az észrevételem, hogy loncsosabban öltöznek, mint a hegyiek; nom is oly virgoncok. Ellenben a szomszédból átköltöző bolgár és szerb szépségek öltözeti csínban is kiváló *vonzó* tünemények.

A román nemzet tömegét képző pór román nép után legszámosabb e földön a *cigány*, mely 1400-ban. jött ide. A *Jó Sándor* fejedelem idejében. Indus fajnak tartatnak; kik *Timur* (Tamerlan) seregével jöttek ki *Delhi* bevétele után 1399 [-ben] s Törökországból egész Európába elszéledtek.

Saját sanskrittal rokon nyelvükön »*rumna-sal*«, kóborló embereknek nevezik magukat. Nagy igazán. Nálunk e faj úgy ismeretes, mint mulattató, cselecsala, naplopó gyülevész nép. Romániában, legalább nézetem szerint, kedvezőbb ítéletet érdemel. Szorgalmas, becsületes, vagyonos cigányokat találni itt országszerte, a mezőgazdaszat, vasipar, zenészet, kalmárkodás minden fokozatán át: talán éppen a bojári osztályig. Egészen más körülményben is küzdötte ki magát itten e nép. — Eredetileg minden cigány a lakott föld urának, ú. m. az államnak, kolostoroknak és magánbirtokos bojároknek rabszolgája volt; még ma is úri családkörök összes cselédszemélyzete cigányokból áll; mert a született oláh a szolgálatot gyaláztatnak tartván, ha. szükségből szegődik is, nem állja az idegen kenyeret. 1844-ben *Ghika Sándor* és *Sturza Mihály* hercegek az állam és kolostorok cigányait decretaliter fölszabadították, miáltal még csak a bojáriak maradtak jobbágyságban. Ezek közül is számos példa adódik, hogy független jólétre vergődtek. 1855[-ben] Ghika a magánosak cigányait is szabadoknak nyilatkoztatta. Ha ily cigányok a bojári háznál különféle adományokból megszerezték magukat; akkor szárnyra kelve, városba telepedtek; mesterséghez, szatócssághoz fogtak; önállólag földműveléshez kezdtek; vagy éppen kisebb örökségeket (Mosie) haszonbéreltek. Ma sok városban emeletes házak és arany tőkék tulajdonosai cigányok. Végre is nyelvre és szokásra annyira a nemzet kebelébe elegyedtek, hogy népének valódi javát teszik. Vaillant létszámukat 76 ezer lélekre teszi (L'Illustration 1854).

Mindazonáltal meg van itt is a cigányságnak egy más, ú. m. *sátorozó faja*. Ezek faluvégen, mezőn, vagy hegyi szurdokokban, hol éppen megtűrik őket, fölütik szurtos rongyos ponyváikat, gezemicével tüzelnek, kéregetnek, csenegetnek s Isten szabad ege alatt, levegőbeli röpke madarakként, kik sem nem szántanak, sem nem vetnek, meglelik táplálékukat. Isten, aki őket teremtette, gondoskodik róluk.

Soha sem vonhattam meg csodálkozásomat e bámulandó szabadságszeretettel gyávaságot párosító, sanyarúan élő néptől. Pirosbarna bőrű, ösztövéris izmos férfiai gyakran a nemi szépség példányai; de ott kuporognak pulyamódra, szellős lebernyegük alatt, vagy ravaszul sandalognak zsákmányuk után. Mi pedig még a gonoszt is tiszteletessé tenné: erő mellől a bátorság hiányzik náluk. S e testi képesség s lelki képtelenség mellett nagyon hosszú életkort érnek. Megfordítva áll a dolog némberaiknél. Kevesebb itt az erő; több a vakmerőség. A cigánynőt úgyszólván szenvedélyei emésztik föl. Nemük valóságban nem tüntet föl aránylag, oly remek emberi idomokat, mint a férfiaké. De ha a serdülés korában valódi idomos alkatú, pozsgó alakokat lelhetni is köztük; mihelyt a hajadon szokályos értékének tudatára jut, s ennek folytán önfenntartási gondjainak súlya is egyedül rája hárul; előbb kapzsisága, aztán mohósága áldozatává válik. Aztán lesz belőle ravasz, incselkedő, orcátlan, konok Megéra; minők fintorodott képével sátorok alatt találkozhatni. Sátor alatt, mondom; mert míg külön külemmel bír, e földön más tanyák díszle-

nek számára. Itt már csak a redős, petyhüdt, aszott ifjú banyák tengődnek.

Különben e vándornép éppen azon életmódot folytatja; vagyis ő maga ugyanaz, mely hazánkban is barangol. Kártyavetés, babona, üstözés, meszelő, gereben, fa-szerszámok, csent-csurgyált jószágok, azon kelendékek, mikkel házalnak. Oláhországban még ők űzik a medvetáncoltatás-olasz mesterségét is. Sőt a gyermekkerítés, adás-vevés mesterségéhez is értenek. Hajdan, míg a cigány teste-lelke bojári tulajdon volt, öt cigányosztályt különböztettek meg. Ezek közül mindig emancipálva volt a hatodik osztályt képzendett *zenész cigányok* hada. A hangszereket ez országban is kiváltképpen ők kezelik; több erőködéssel (mert a zenéhez énekelnek is), de kedvesebb harmóniával, mint nálunk. Hangszereik is másfélék: a pánsíp és valami potrohos tambura (Kobza) minden ékes hangzást összezilál. Hát még az irtózatot kikszerek, miket dalolás közben tesznek!

Mielőtt leírással a tömegben túlmennék, helyén találok némely népszokásokat följegyezni.

Ezek közt méltán legnevezetesebbek a házassági szertartások. A legény, ki nőül akar, egy évvel előre minden háztartási szükséglettel ellátja magát. Ha lehet, házat is épít s gabonást, pincét megtölt. Azután minden készlete látogatói számára szolgál; kiket mindig vendégel. Mikor így előkészült, három rokonát a leányos házhoz küldi, hogy szíve választottját megkérjék. Ezek

tisztességesen felöltözködve elmennek; földicsérik a legényt s jószándékát előadják. Ha az ajánlat elfogadtatott, a legidősbik kulacsot húz ki szúrtukja (zubbonya) alól, s a jövőbeli ipnak nyújtja; ki is aztán iddogálás közben leánya kelengyéit számítja elő. Gyakran kívánva szerencsét, boldogságot. Áldomás után nem illik a szót megmásolni. Ellenkező esetben, bármelyik fél minden költség megtérítésére köteles. Kérés után a kérők a legény lakásán vígadnak s minden járókelőt megkínálnak a kulacsból; mindenki is iszik a leendő pár boldogságára. Menyegző napjáig minden rokon anyó a menyasszonynál gyűl össze, — kik rémítő átkok súlya alatt, térden esketik meg a leányt tisztaságáról; mire aztán kicsicsomázzák, aranyéneztartát tesznek fejére, aranyhajat függesztenek konty ár a s menyegző reggelén szekerre ülve, zeneszóval a templomba esküvőre sietnek, ifjú lovasság kíséretében, ujjongások, lövöldözések közt. Honnét megtérve, a vőfély a, menyasszonyt szép mondókával a vőlegény szüleinek adja, hogy haza vigyék. A menetnél szalagokkal ékített zöld fenyősudar a zászló, mit elől visznek. Egy aranyos papírgolyót is visznek, mit a vőlegény háza tetőcsúcsára biggyesztenek. Ip és napa s az új rokonok a siránkozó menyasszonyt örömmel fogadják és csókokkal köszöntik. Azután táncre kerül a sor, melyet csak étel-ital szaggat meg.

Regényesebb, románosabb leírását olvassuk a népi lakodalmazásnak *Voinescotól* (Revue de L'Orient).

Mikor a fiatal pár egymással megegyezett, a legény zeneszóval követséget küld a leányos házhoz,

kik közül a szónok így beszél: »Őseink ez erdőkben vadászván, fölfedezték ezt a tejjel mézzel bővelkedő országot, melyet számunkra hagytak. Az ők példájára N. tisztességes legénybajtársunk is hegyen, mezőn, erdőn vadászván, egy ünőt tévesztett el, mely remegve futott s bújt el tőle. De mi nyomdokit követve épen e házig érkeztünk. Tehát adjátok ki, vagy mutassátok meg rejtekét, hogy ne fáradtunk légyen hiába a félénk tartózkodó ünő után.«

A rokonok erősen tagadják, hogy a keresett vad hozzájuk menekült volna. De amazok nem tágnak. Ekkor előállítják a legöregebb asszonyt s kérdik: Ez é az? Nem. Jó a nagyanyó: Ez é az? Nem. Jó a leány anyja: Ez é az? Mintha talán. Utána valamely csúnya rongyos személy: Ez é az? Úgy tehát ezt keresitek? »Nem, nem! A mi ünők aranyhajú, sólyomszemű, gyöngysorokkal kirakott szájú, cseresznyepiros ajkú, oroszlantermetű szépség. Hattyúnyaka, tömörgömbölyű keble, és ékes viaszlágú ujjai vannak. Ábrázata szebben sugárzik, mint a hold és a nap.«

Végre, miután erőszakkal is fenyegetőznek, elővezettetik az azalatt fölcicomázott hajadon. Megtartatik az eljegyzés; mire az ara otthon bujkál egész a menyegző napjáig.

E napon lovasok vágatnak előre a menyaszszonyos házhoz, kiket a rokonok útközben elfognak s magukhoz fogságba viszik. Vallatva kijelentik, hogy ők egy hadnak előfutárai, mely erősen közeleg, hogy az erődöt ostrommal bevegye. Erre a két fél formászerint harcba keveredik; a jöttek mégis

a menyasszonyig vergődnek, ki nekik selyemkendőt ajándékoz. Mire a vőlegény megérkezik, tüstént templomba mennek esketőre. Ott szőnyegre állíttatnak, melyre pénzt szórnak, jeléül: mennyire nem a javakra, hanem a házi gyönyörökre vágnak ők. Mikor pedig a pap megkoronázta őket, a körülállók jobbra-balra diót szórnak, jeléül: hogy az ifjú pár lemond gyermeki játékaikról s ezentúl komolyabb dologgal foglalkoznak.

A következő lakoma alatt a vőlegény testvére vagy egyik barátja így szól hozzá:

»Testvér, íme elérted a nőszülés és öröm korát, atyánk boldoggá tesz, téged egy más családdal egyesítvén. Tartsd emlékedben azokat, kiktől életedet vetted és szeresd továbbra is testvéreidet. Folytasd a szülőid iránti engedelmességet, hogy megérdemelhess áldásukat. Tiszteld atyádat és gondold meg, mennyit szenvedett anyád érted. Tartson Isten örök boldogságban!«

Midőn a nászpár magányba vonulni készül, a pántlikás bokrétás vőfély (vátásel) a hitespár mögé áll s a menyasszony nevében következőképen követi meg ennek szülőit:

»Tisztelt szülők. Úgy találjuk, hogy az élet örömei közül legnagyobb és legtartósabb az, ha gyermekeink vannak; mert ez a legtermészetesebb, minthogy ők a mi vérünk, a mi másaink, mint a bölcsek mondják. A sz. írás is azt mondja: *Nőd a házában termővenyige léssen; gyermekeid mint új növények ülik körül asztalodat.* Ennél fogva örültök ma ti is. Tekintsétek leányotok boldogságát és gyö-

nyörködjeteK benne. Mert akaratotok és áldásotok után, kedves leányotok a mi barátunk, N. élettársa lesz. E kort érve szerencsésnek érzi ő magát, hogy hajlékotokból mindjárt abba költözik, melyet Isten rendelt neki, hogy benne hitvesével éljen. Most bocsánatotokat kéri, ha nem járhatott mindenkor kedvetekben. Nem talál elég édes szavakat, hogy háladatosságát kifejezze. A magasságbélit kéri, hogy áldjon meg benneteket minden nemzedéktekben; és férjével együtt további gyöngéd hajlandóságotokért. esdeklik.« Erre a szülők viszont áldásokat mondanak; mire a vőlegény el akarja vezetni menyasszonyát; ámde ennek testvérei fegyveresen állják el az ajtót, s ki nem bocsájttják, míg nekik váltságot nem ad. Még itt nincs vége a gyötrésnek; mert mint haza érkezik, saját szülői elragadják s elzárják tőle menyasszonyát. Csak barátai segítségével ronthat be az ajtón; midőn erőszakoskodó szülőitől kiragadva menyasszonyát, ölben viszi rendeltetése helyére.

Vallási ünnepeken kívül, tartanak az oláhok más, válságos események emlékére szentelt ünnepeket is; melyeket épen oly munkátlanul ülnek meg, — ha ugyan e megrögzött szokáson a fogárd világ ki nem fogott volna. Ily *szent heverdelnapra* a mező jószágtulajdonos *kalákát* hirdet; mely úgy megy, mint hazánkban. Muzsikaszónál dolgoznak, esznek, isznak s ráadásul az egészet még egy táncvivalommal fejezik be. Így aztán az ünnep elmulasztása miatt mindenki megbékül lelkiismeretével.

Krajován sz. háromság napján sajtáságos gyalog lovagjátékot tüntetnek a cigányok. Fölsarkantyúzott férfiak egy kis zászló alatt nagy réjával előrobognak s borzasztó zsvivaj közben minden ház előtt táncot járnak, egymás feje fölött fütykösöket forgatva. Egyszerre mind megállapodván, botjaikat messze hajigálják; mire sebesen neki iramodnak, hogy ki-ki előhossa a magát. Történik, hogy valamelyik későbben jut célhoz; ekkor a csapat a lanyhát lekapja tíz körméről, s büntetésül talpára néhány ütletet ver. E nyolc nap folytán ismétlődni szokott harcias játékot a rómaiak utánzásának tartják, azon korból, midőn a vadonc hősök a szép Szabinákat elragadták. E multság neve: *Danzu kalusarilor*. A kijelölt napokon senki sem mer dolgozni, félvén, hogy megbolondul, vagy megbénul; mit ők babonásan »*kalusa ütés*«-nek neveznek.

Karácson napjaiban Romániaszerte gyermekek, ifjak, angyalnak, pásztoroknak, bölcseknek, ékesen aranyosan álcásan felöltözve, Betlehem-jászlát, a bölcsek nagy aranycsillagát s más jelvényeket körülhordozva, házról-házra járnak, sőt helysegről-helységre, örvendezvén s énekelvén a megváltó születését. Természetesen ajándékok reményében, mit olyankor minden keresztyén bőven osztogat. Ugyanazt teszik, fél egyházi díszben, a papok; végre maguk módja szerint a zenebandák, meg a szegények. Ekkor történnek az ünnepélyes csergőbongó szánkázások, házi vigalmak, s az egy havi bojt után, dúskáló lakmározások.

A *húsvét* is, kevés különbséggel, így telik el.

Legeredetibb a román, mikor magát muzsikáltatja. Előbb leül honn vagy korcsmában; elgajdolja keserű nótáit: azután ki az utcára hajadon fővel; minden ismerősit előfogja, itatja, nótákat húzatja. Így bebarangol néhány utcát; végre beül cimboráival valami félrehelyre; dalol, iszik egész éjjel, világos virradtig. Aztán ez volt egy nap egy esztendőben.

Cézár Bolliak, Románia egyik mai tudósa, a még e tekintetben ki nem zsákmányolt föld régiségeinek fürkészetével foglalkozik. Tőle várhatni e tárgyban földerítéseket. Pár száz darabra menő régipéNZ gyűjteménye van a *dák*, *római*, és *román* korból; melyek a rómaiaktól maradt emlékekkel összevetve, minők *Tráján* hídja, *Antonius* oszlopa, *Septimus Severus* csarnoka domborműalakai, mik az öltözetet és szokásokat ábrázolják, a mai nép valódi római eredetére bizonyítnának.

Mennyire a történelemből okulhatni, a Tisza, Duna s Fekete Tenger* közt terült Dákiában három fő néptörzs elegyedett össze. *Danaok* a Dunamellék őslakói, *Pélasgok* a Fekete Tenger mellékéről, *Kelták*, kik nyugatról jöttek. Ezek közül volt a *galaták hada*, és a *bastarnoké*, kikről ma is a Kárpátok felső végei neveztetnek.

Dákia lakói vallása a Pythagoras elveivel elegendő *druid-ájtatosság* volt. Hitték a lélek halhatatlanságát s a halált csupán életváltozmánynak tartották. Fő istenségük *Mithra* (a nap) volt. Az argonauták által behozott *Dioscurok* (Jupiter fiai: Castor és Pollux), kiket a hagyomány *Zorila* és *Murgila* néven adott át. Herculest Dákiában a

vadász Diána fogadta el. (L. Pindár.) Végre az ország ős istensége volt a bölény (bos Urus). Dákiának saját védszellemé is volt: *Genius Daciarum*. *Kogelniceano* szerint e név máig fönmaradt egy tündérazszoeny-alakban, melyet Baba *Dokia* (Dákbanyának) neveznek. Szobra van *Cekliu hegy* tetején Moldvában; félig természet, félig emberi kezek által idomítva. Sziklatestét húsz juhalak környezi, természeti nemi részéből forrásvíz buzog. A köznépnel sok monda tárgya. Megvannak még a román regékben a honi (?) istenek: *a nap* aranyüstökös ifjú képében. Pán, leányüldözö pásztor képében. Söt némelyek keresztyénileg szentesítottak; pld. sz. Joé (Jupiter)., sz. Merkuri (Mercur), sz. Vénusz. Pogány nevek, mint Flóra, Diana, Danaica még ma is divatoznak.

Műi maradványok közöl legtöbb figyelmet igényel az egész országon áthúzódó töltésárók, *Vallum Trajani*, valószínűleg hamisan így nevezve, miután római kéznyomokat nem árul el. A bánáság keleti csúcsától Cserneceél kezdődvén s keletnyugatközt, a hegyiséget a rónától elválasztván, Galac táján a Dunához közeledik, honnét a Fekete Tenger partjaihoz kanyarodik Tigina (Bender) környékén, Bessarábiában. Valószínűbb, hogy dáki mű, minő a híres Vaskapunál is látszik, mi alkalmasint *Sarmiseghetuza* (dákfőváros) erődítéséhez tartozott. *Kosia* környékén is van *Castrum Trajani* néven ismert műromladék.

Ama nagyszerű emlék, a *Traján Hidja* leírásával itt nem foglalkozhatunk. Apollodor építette

104—106 évben Kr. sz. u. s leirta görög történész *Diön Cassius*.

E híd fölött negyed mfdre van *Turnu Severinului*, Severinus tornya romokban. Számos római útmaradványok is találatnak országszerte.

Mindenikről maga helyén említést teszünk.

A régi korból Románia lakói sok balhitet és babonát tartottak meg. Hisznek a tündérekben, mumusban, vámpírok és boszorkányokban, bűbájosságban, megigézésben. A vámpírok hazajáró gonoszak lelkei, bagoly képében és bagoly hanggal. Innét nevük *Strigoi*. Vannak pusztasági és romlelkek, kik az emberek ellen magán helyeken ólálkodnak. Ezeket a pópák szokják az emberek közeléből elvarázsolni.

A *keddnek* és *pénteknek* saját bősztündére van, *Mars Sem* és *Vinere*. Ezek miatt nevezett napok estéjén nem szabad dolgozni, s mihelyt a csillagok föltűnnek, kijárni is félnek. Sohsem tudni, kit mi baj érhet.

Számos képzeleti lények: u. m. *sárkányok* (zmeuri) óriás erejű szárnyas szörnyek; melyek a föld barlangjai vagy erdők szikláiban tanyáznak, hol kincset és elrabolt királykisasszonyokat őriznek. Ezek rejtik ama tojásgyémántokat is[^] melyeket kígyók fűttak össze.

Ugyan a kígyók közöl vannak *házi* barátságos *kígyók*; melyeket tejjel kell táplálni. Ha megbántják, valamelyik gyermek meghal.

Továbbá a szörnyű tátos *balauru*, mely száját tátván, ajkát égre, álkapcáját földre lapítja s úgy nyeli el ama szerencsétleneket, kikről néha hallani,

hogy eltűntek. Ez állat ellen sokat harcolnak meséik hősei, kik a rémítő ellenséget összeaprítják; de mindén darabjából új egész támad.

A csillag jóslat és chiromantiához is értenek. Égi és testi jelekből kilesik az ember sorsát.

Megüli a román nép, Május első vasárnapján, *Flóra* ünnepét is.

Azonban itt végét kell szakasztanom a népszokások tárgyalásának, hogy majdan az általános nemzeti szokások tárgyalásánál bővebbek lehessünk.

A román nemzet tömege gyarapítására kétségtelenül harmadik részt tesznek a *görögök*; kik a 15-ik században kezdtek beköltözni. Kezeikben az ország földje és kincse. Ezekből teltek ki egykor Románia uralkodói, a *fanarióták*; midőn ez ország áruba bocsátott hűbéri birtok volt. Ezekből telik a bojárság aránytalanul nagyobb része. Ezekből, az itt egészen külön kasztot képező árendások serege. Ezekből a kereskedőség többsége. Ezekből, az országot aranyos körmei közt bűerővel tartó hierarchia. Végre is, csak az csodaszerű és bámulandó, hogy míg magyar hazánkat az uralkodott német elem annyira birta elcibakosítani; itt a csaknem határtalan uralmú görög elem, nemhogy a nemzetet vetette volna ki sodrából; hanem annyira mennyire, maga olvadt bele. Egy kulcsa van e dolognak: A görög maga ugyanazon (török) főuralom alatt elnyomatásban levén, e földet úgyszólván, menedékül, — vagy olykor zsákmányul — választotta; tehát nem hódítási vágy lelkesítette; hanem önmagán segíteni óhajtvá, jobbhoz jutás reményében, örö-

mest öltötte fel az idegen nemzetiség palástját; melyet maiglan kényelmesen visel.

A görög nemzetiségnek ez országban:— úgyszólván — csak függeléke a *bolgár* és a *szerb*. Bolgár és szerb falvak vannak Bukarest- környékén. Az ország más részeiben inkább szórványosan, mint tömegesen laknak. A *muszkából* alig följegyzést érdemlő csekély rész bír itt honjoggal. Valamint a török és tatár csak vendégnek tekintendő.

Egy hajdan jeles nemzet, az *örmény*, mely ma is büszke ősi dicsőségére, első Pátriárkája *Haira* és legnagyobb királya *Arámra*, kiről országuk — az *Ararát* környéke *Armánistán*-nak, a nemzet maga Armawnak s több nyelveri módosítva *érmen* s örménynek nevezetett. Utolsó szerencsétlen királyuk, *Leo* alatt megoszolván, egy részük *Asztrakanba* húzódott; majd onnét a nyomás alól *Krímbe*, genuai ótalom alá vonult. Végre a török uralom által onnét is kiszorítatván (1342., 1418., 1606.) Moldovába szálltak. Sőt innét hazánkba is vándorolt ama negyvenezer (4) család, mely *Szamosujvár*, *Erzsébetváros*, Gyergyó Sz. Miklóst *///. Károly* magyar királytól megvette, s ma őszinte lelkülettel nemzetünk kiegészítő részét képzí.

E nemes népfaj nagy része Moldovában honol. Kevesen közülük laknak Romániában, pld. munteni *Foksáriban* meg némely rónatájakon. E nép egyáltalán pénz- és vagyon birtokos. Haszonbérletet és kereskedést üz. De bár a honi nemzet testéhez egészen odasimul; eredeti nemzetiségét, sajátságait nemcsak házi tűzhelye körében, hanem a közéleti forgalomban is jelleget megőrtotta.

Ezeknél sokkal nagyobb számot tesz, mindkét országban a lengyel-német-spanyolból került zsidóság. Szokás mondani, hogy: a zsidó mindenütt zsidó. De mindenből van kivétel. Kiváltképpen az ittlakó más népet tisztátlannak tart, holt maga a polgárisodásnak konokul ellen állván, a házi galádság s öltözetbeli undokság példányképe. Az Isten választott népe ő; de legszánandóbb erkölcsi sülyedtségben. A megtestesült alázatosság és csalárdság egyedi kötemességben. Ki senkit sem szeret; kit mindenki megvet. Ilyen a zsidó ez országban. Szavam nem bántalom; csak a valót tükrözi vissza.

Isten átka é rajtuk, hogy annyi szép képesség mellett civilizálódni mégsem bírnak? — A legújabb uralom is intézményeket adott ki javukra; csupán azon föltétellel, hogy legalább külső viseletben simuljanak a földi szokásokhoz. Mind hiában. Ők makacson képesek megvettetésben, üldöztetésben élni; de megmaradnak az ázsiai pusztaság Veres-tengerbe mártott fiaul. Viselik koloncos hajzatukat, földet seprő, mocsoktól fénylő öltözetüket; bűz és szenny árad minden vackaikból.

Ilyen népen aztán ki segítsen, ha maga sem akarja? — Irgalmatlan sorsuk dacára mégis, számosan élnek ez országban.

Dicséretükre legyen mondva, hogy nemcsak a nálunk annyira ismert üzérkedési életmódjukat követik; hanem sokféle mesterségben kitűnő ügyességet fejtenek ki; részint mezőgazdaságot is folytatnak.

Vannak köztük *aranyuskóra* telepedett s ezáltal hatalmas egyéniségek.

Arisztokratájuk mégis a tudomány körül központosul. Seholsem is díszlik jobban a zsidó orvosoknak, mint éppen Romániában; hol tudományos üzletükben az altatás nagy mesterei. Tudva van, hogy előbbi fejedelmek alatt a zsidók sok testi és pénzübeli vereséget szenvedtek; de ők azt máig alkalmassint kipihenték s most nagy befolyással bírnak a hatalmi körökben.

A rémet elemről is itt kell megemlékeznünk. Ez ama szívós népfaj, mely minden égaljban, minden nép kebelében hamar honn találja magát. Kereskedésével, iparával, kézművességével életmódot; eszességével befolyást, simulékonyságával hatalmat nyer. — Ámbár a román — e *praeconcepta opinione* — nagyon óvatos e faj ellenében; mégis jóformán annak közvetlen befolyása alatt liheg. És itt bátorkodom nagy valószínűségül állítani, hogy Románia kikerülhetetlen sorsa: *előbb-utóbb német gyarmattá válni*; minek előjelei napról-napra mutatkoznak a láthatáron.

Mint mondtam, a *német elem* Romániában, kivált nagyobb városaiban, nagy tért foglal, mind tömegileg, mind társadalmi hatályban.

Vége magyar fajunkról is emlékezve, némi megilletődéssel kell följegyeznünk, hogy ez itt nagyban a cselédség által van képviselve. Míg a szomszéd kormánynak gondja volt arra, úgy hatni az itteni nép értelmére, hogy ő közvetlen Németország határára képzelje magát; annyira, hogy román művelt írók sem átallanak, mindjárt a Kárpátokon be-

lülre *Germániáról* beszélni; másrészt rajtunk is fennekük a hiba, hogy kik közölünk ez országban forogtak, nagyon szerettek német ürügyekkel tünelgni; miszerint a *magyar* nevezet egy kárpátaljnemet tartománynak csak melléknevül tűnnék elő. Tőszomszédságban lévén a rendkívül szapora és saját földjén meg nem élhető székely; idegenbe száguldozásának elég csábanyagot nyújtott Románia azáltal, hogy míg az itteni, föld népe mindenféle szolgáltatól idegenkedik, a jövevény székelység nemcsak mindenkor szívesen volt fogadva; de sőt aránylag fölösen is jutalmazva; míg az ár mai vigasztalan minőségeig szaporodott; midőn már minden darab kenyérre kettő a kéregető. Így lőn *olcsóvá* a székelység önmaga által, mohó kapzsisága miatt. És csak e szórt népről ismeretes itt a magyar; mert ők itt nem is székelynek, hanem magyarnak nevezik magukat. A nagy városok legszebb, legerőteljesebb cselédnépe a magyar; fájdalom, fájunk nagy romlásával, mert tőlük kiváltképen *nem csupán munkarejük vetetik igénybe*. A mai Romániában a magyar elem százezer lelket megközelít. Másik nevezetes néptömeg fajunkból a mesterségűzők; kik már *német mesteremberek* névén említettnek. Annyira megy e németesítési őrz, hogy pld. Bukurestben a tős-gyökeres magyar kálvinista templom »beszerika nemteaska« névén ismeretes. Miben valószínűleg jámbor földieink is hibásak, kik képességeiknek ama fölvelt idegen cégen iparkodtak hitelt szerezni. Legtöbb rejlik bizonyára mégis azon körülményben, hogy német ügynökséghez tartoznak. Vannak még földieink alkalmazva mezőgazdaságoknál, iparvállá-

latoknál s magán egyéniségek foglalkoznak a tudománypálya magasabb rétegeiben. Romániáról lévén szó, természetesen az újról; figyelembe veendő számmal vannak a Moldvában megtelepedett sok ezerre menő *csángó magyarok*, kik ott *rezesiu* (részes) nevén földet bírnak s művelnek. Számuk 50 ezer körül lehet.

Az előadott elemekből szerült tehát a Romániára számított négy és fél millió lakosság. Azonban e számra nézt szabadjon kétségemet idejegyezni. Tekintetbe véve, hogy *Bukuresten* kívül, — melynek lakossága 150 ezernyre van becsülve, — Romániának még csak 50 ezer lakosú egyetlen városa sincs, a legtöbb pedig 20—10 ezerén alul van; tekintetbe véve, hogy temérdek lakatlan pusztáin kívül, falvain is igen gyéien van népesedve; tekintetbe véve, hogy az ország mintegy negyed részét tevő Kárpátalji többnyire rengeteg erdőség', népes falvakat, városokat épen nem tartalmaz; a lakott földterületről ama nagy számot kiszerezhetőnek nem hiszem; minélfogva az adott összegből legalább is félmilliót bizton bizvást letörölhetünk. Ebből megint mennyi a *valódi román*, itt nem akarjuk feszegetni.*

* *Ubicini* L'Univers. (Histoire et description-----üe Provinces d'origine Roumaine) 1856 az összes oláh nép következő, létszámát adja:

Moldo-Románia	-----	4,000.000
Erdély	-----	800.000
Bukovina	-----	380.000
Magyarország (Bánság stb.)	-----	1,200.000
Bessarábia	-----	800.000
	<hr/>	
	Összesen:	7,180.000

Léteznek még Bolgárország-, Dobrudzsa-, Macedóniában tömör oláh telepek, melyek egyéni számát nem kevesebb, mint félmillióra becsüli. így valamennyi román együtt tenne 7,680.000 lelket.

Az így körülírt nemzettest, emberi emlékezet óta a szolgaság különféle változásai közt élve, soha sem léphetett a nemzeteket megillető szabadság, műveltség, jóllét csak megközelítő fokára sem. Ma, midőn már Muszakország is szabad földet adományoz jobbágyainak, az alkotmányos élet mámorában élő *Romániának földnépe* még jobbágya bojártságának. Eredetileg az 1831. évi Regulamentulu az ország lakosságát két osztályba minősíti: *szabadalmasok* és *adózókra*.

Az első osztályba számíttatik minden adómentes egyén, bármily rangbéli legyen, ú. m. bojárok, hivatalnokok, papok, barátok, katonák, apácák, cselédek, szolga-cigányok.

Másodikba sorozvák kalmárok, kézmű és iparűzők (patentárok), hároni rendben, üzletük terjedelméhez képest, mintegy 120.000. Továbbá a földműves parasztok; mintegy 3,200.000-en. Mit négy millióig kiegészítve, marad adómentes 680.000 fő, tehát az összes nép hatod része.

Ami a polgári osztályozást illeti, a nemesség, itt *bojártság* csak a 15-ik században kezdődött. IV. Rádu (Rezső) kezdé a nemességet alakítani, a bizanti udvar módjára szolgálati címeket osztogatván.

Elsőrendű nemesség volt:

1. Krajovai *nagy bán*.
2. Nagy *vornik*. Belügyér.
3. Nagy *logothét*. Igazságügyér.
4. Nagy *spathar*. Főtábornok. .
5. Nagy *vestiár*. Pénzügyér.
6. Nagy *postelnik*. Külügyér.

Másodrendű nemesség:

1. Nagy *aga*. Rendőr és vadászfőnök.
2. Nagy *klucsár*. Táborélelmező.
3. Nagy *poharnik*. Fejedelmi itató.
4. Nagy *stolnik*. Főudvarnok.
5. Nagy *kamínar*. Testőrfőnök.
6. Nagy *commis*. Főlovászmester.

Harmadrendű nemesség:

1. Nagy *szerdár*. Lovassági tábornok
2. Nagy *slandzsár*. Udvari sáfár.
3. Nagy *pitár*. Tábori gondnok.
4. Nagy *armás*. Börtönfőnök.
5. Nagy *portar*. Szermester.
6. *Satrar*. Tábor sátorfőnök.
7. *Klucsár de Avie*. Tábori szertárnok.

E' méltóságok katonai és világi állapotban egyaránt megvoltak. Minden fő több al- vagy helytartó tiszttel volt környezve. A hivatal csak rövid időre adatott; de a cím a szolgálat után is megmaradt. Ügy szaporodott el a bojárság. Oláhország régi nemessége, mely bajnokilag a harcokból emelkedett ki, a harcokkal együtt elenyészett. Régi nemes családok itt nincsenek. A bojárság hivatal által mindennap nyerhető; gyakran újul és változik. Egy életkor alatt a család úri rendű és koldus lehet.

A katonai s világi méltóságok közt kitűnő helyet foglal az orthodox egyházi rend. Oláhország érseke Bukarestben lakik. Van még három püspök, ú. m. Argis, Rimnik Válcea és Buzeoban. A moldvai metropolita Jassiban; két püspök Román és Hus váro-

sokban. Ezeket követik méltóságban az Archimandriták (Stegumenek: Kolostorfőnökök). Továbbá a fölszentelt barátok, kik kizárólag képesek magasabb egyházi méltóságra; míg a közönséges lelkészek fölszenteltetés előtt megházasodva, örökké egyszerű papok maradnak.

Római kath. vallás követők (idegenek) mintegy 80 ezren, lelkiekben a jássi. és bakói vikáriátusok alá tartoznak. Van összesen 73 egyházuk Sz. Ferenci Minoriták által adminisztrálva.

Ez utóbbi vallásfelekezet papjai csak adómentességi kiváltsággal bírnak; az ország méltóságai közé nem számítatnak.

Boer Bojár (Boj-are: *ökrei* vannak) e néven fordul elő az oláh föld első arisztokratája, mint olyan, kinek joga van földet bírni, földművelési eszközöket, tehát ökröket is tartani. Vaillant elmésen *bovis herus* latinból származtatja. Aminthogy legújabb időig is a földesúr adta marháit a jobbágy kezébe, hogy azokkal őt szolgálja. Nem akarok hasonlatokkal élni; de eleven emlékezetben van még itt, hogy alig létezhetett ország, melyben a földesúr nagyobb kényúr, lett volna alattvalóin, mint az itteni bojár, földie fölött. Élet-halál, test és lélek, és minden vagyon fölött tetszés Szerint rendelkeztek, azon patriarchális modor mellett is, melyben még ma, urat, úrnőt cselédeivel, apróságával egy vacokba összeelegyedni látod. E vad állapot megfejtése magának az országnak örökös elnyomatásában rejlik; mert hiszen természet szerint, akárhányan állunk egymás vállára, mindenkor legsúlyosabban érzendi

a terhet, ki legalul van. A bojárság kisebb faja, az ú. n. nyám; = atyafi, azaz bocskoros nemes.

A jobbágyot a bojár, a bojárt a phanariota (az ország bérúra), ezt a basa, azt a nagyúr, stb. folytást sutulták. Azonban ma, midőn külről a nyomás hevederei tágultak; nem menthető a-román uri rend oly mélyen meggyökerezett mohósága, hogy a világ ítéletével szemben, még mindig igában akarja a föld népét, a nemzet testét tartani. Oláhországban 2000 bojár családnak 200 ezer jobbágya, Moldvában ezernek 130 ezer. A kolostorokat 30 ezer jobbágy szolgálja.

Ily viszonyban tudnivaló, hogy a műveltség Romániában nagyon is korlátolt szűk körökre szorul. Ez is mind külföldi; a honiasságnak csak is azon aranyzománcával, mely a -hazai föld jövedelméből kerül. Az egykor keletiből németessel elegyedett divat és ízlés, ma kiválólag francia fordulatot vett. De francia divat és ízlés ez, a külső pipere és fényre nézt: *a francia nemzet föltűnő hibáival, magasztos erényei nélkül.* Léhaság, kéjhajhászat, szinelgés; ama szellemi tulajdonok nélkül, melyek viselkedési valódi finomságban, nemesebb gyönyörök előidézésében, észbeli világosságban nyilvánulnak. Míg az előbbieket túlnyomólag hatják át az itteni társadalmi köröket, az utóbbiaknak általánosságban csak csil-lámai vehetők észre. S miért van ez így? Mert a nemzet azon része, mely közelebbi képességekkel bír, mely az elszigetelt kis nemzet tömegére a földi emelkedettebb élet malasztjait sugározthatná, nem a nemzeté. Messze külföldeken tékozolja el ez kincsét, idegenben járja le egyéni életét, s ez által szel-

lemi hátrányban, s a népek előtt kisebbségben hagyja saját nemzetét.

Az ingó vagyon külföldre folyamzása okozza, hogy Romániában sok hiányzik még, mi egy meglett nemzet kellékeihez tartozik.

A közkormányzatot tekintve, van Romániának most már alkotmányos fejedelme ki a népnél most is *Voda*. Ennek van felelős *minisztériuma*. Ez el látja az országot felelős és — mi a jó kormányzatnak mindig hátránya — vándor hivatalnokokkal. Ez utóbbiak valódi, pórázon rángatott bábuk, a közigazgatásnak eszméje — vagy bár — a törvénynek fogalma nélkül; kik hol nem tudva, hol nem merve tenni, nyűgben botorkálnak, míg estükön a tömeg el nem kacagja magát, s helyükbe más lépik komolyabb fintorral, de nem több ügyességgel. Itt valóban a jó alkotmányos beligazgatás az egyéni képességek hiányán török meg. .

Egy van, mit bárki, ha közhivatalba jut, el nem felejt, el nem mulaszt: a vagyonosodás. A hal is fejtől ... s maguk mondják, hogy még szegény liberális miniszterek sem hagyták oda üres erszénnyel a tárcát; guta üsse emezt, tömör lett már amaz.

Főnebbiekből kitűnik, hogy Románia képző in-, tézmények hiányában szenved. Kevés vidéki iskolája fölött egyetlen jogiskolája van Bukarestben és nagyon zsöngé orvosi iskolája ugyanott. Ügy hogy ez utóbbi szakban országszerte még idegenek, többnyire zsidók, görögök működnek; míg a törvénykezési szakban embereket látunk alkalmazva, kik jó, ha a számukra szolgáló kézikönyvet elolvashatják; államügyészek pedig alig iskolát végzett

sühederek. Még gyöngébben áll a dolog ipariskolák és intézetekkel; legtöbb lendületet nyert újabb időben a hadiskola.

Fi- és leánynövelő intézet számos van; többnyire idegen magánosak kezén. A honi intézmények egyik legjelesbika és legáldásosbika az ország nagy városaiba gazdagon elhelyezett *Brankoveán félé leányiskolák*.

Van Romániának Bukurest környékén a Szt. *Pantileimon* kórház jószágán, egy jólindult *mezőgazdasági iskolája*, melyben, becsületünkre szolgál, magyar tanárok is működnek.

Van Romániának, ugyanazon sz. anyától származott vallási két külön nemzedéke; rossz az egyik, mert az ország javát emészti föl, *a temérdek kolostor-alapítvány*; megbecsülhetlen jó a másik, azon ájtatos lelkek hagyománya, kik a szenvedő emberiség javára dúsan ellátott kórházakat alapítottak. Valóban ez ország ily jótékony intézményeiben sok más fölött dicsekedhetik. Bukurestben, Krajován, Brailában stb. pár ezernyi betegágyra vannak alapítványok. Ezenkívül minden kerület legalább tizenöt betegre saját kórházzal bír. Ügy, hogy a szegénység, ha rossz szellemei vissza nem tartják, kórházi segély hiányában nem szenved.

De e jó intézményekkel párhuzammal borzalommal kell említenem a fegyházak szörnyű mivoltát; melyekben ha tévedt embertársaink bűneihez méltó ítéletüket viselik; ném vonhatjuk meg szármalmi részvétünket, midőn összezsúfolva, mocsokban fetrengve, nem érdemlett s ott szenvedett halál martalékvá lesznek.

Említett intézmények közepett, Romániának mind anyagi, mind szellemi ereje sokkal csekélyebb, mint az adott föltételek közt lehetne.

A financia szerfölött ingatag lábon áll. Az országnak saját pénze nincs, hanem mit természetvényeivel a szomszéd Ausztria, Muszka-, Törökországból bevált, — tehát e három féle pénznem van itt főképpen forgalomban, török lábon: piaszterekben, vagy muszka szerint: léu-ben számítva. Akár piaster, akár léu = 40 pára; egy pára = a nálunk régi kispénz v. fél váltó kr. — Tavaly óta tervben van román pénziábot behozni, a francia decimái számítás szerint. Egy *romanac* tenne százat; mely tizedekre osztatnék, s e pénzlábra vitetnék minden ide*gen; — mely csak addig lenne érvényes, míg elegendő mennyiségű nemzeti pénz jönne forgalomba.

Az állampénztárból a főhivatalnokok jó előre kímarkolászván illetményeiket, az alsóbb hivatalnokok havonkint, utólag kapják fizetvényüket, haván. Gyakran várákozásban telik több hét, míg adóból — vagy miből, fölhajtatik a követelők havi illetménye.

A hadügy itt valóban csak pro forma létezik. Egy ezred oly nagy, mint egy rendes jó zászlóalj. De ily irgalomra való miliciát csak a muszkák közt láttam. Nem fegyverekért értem; mert e tekintetben aztán... No de kezdet. Azonban nem titkolhatam mennyire megesett szivem, mikor ily sirva katonáskodó s már a harmadik faluban honvágtyól gyötört népet útközben láttam. Még az officier urak is lecsüggesztették nyakukat s így a csapanós csákovával fejükön nem igen martiális tekintetet mutattak.

Már *a darabantok*, a megyék legderekabb fiaiból állított hajdúk, valamivel vidámabb fickók. De minő' megrögzött keleti Slendrián! Lovon ül s nincs sarkantyúja; hanem egyik kezében kantárszár, másikon korbács. Igaz, hogy ugyan páholni is kell a gebét, míg megmozdul. Ezek kék honvéd atillát veress zsinórra, és fehér condra harisnyát viselnek, vörös panyókás fekete kalpaggal, hosszú csizmával. Töltényeik úgy be vannak göngyölve, hogy ember legyen, ki hozzá jut; lőfegyverük pedig oly bizton elrejtve hosszú bőrtokba, hogy abból ugyan idegen ki nem húzza. De szintúgy egy gonosztevő sem fogja megvárni, míg az onnét kényelmesen kipakolódik; ha mindjárt kételkednék is rajta, hogy még elsülhet. A határőrség még gyöngébben van kiállítva.

A román lovasságot s tüzérséget nagyon dicsérik, de még működésben nem láttam; a történelem sem beszél róluk. Annyit mondhatok, hogy a tiszturak közt a lovagias érzület nem áll európai lábon.

Katonák csupán az adózó népből újoncztatnak. Sorkatonaság

Oláhországban	— — —	6000 ember
Moldvában	— — — —	3540 „
Ide tartozik a zsandárság vagy darabontság, rendőrség.		
Oláhországban	— — —	4600
Moldvában	— — — —	1800
Végre a határőrség Oláhorsz.		6640 „
(Piketások.) Moldvában	—	5000 „

Összesen: 27.784 ember

A finánc és hadügy sok kívánni valói folytán> a beligazgatás, igazságügy, közoktatásügy, közlekedési ügyek állapotához csatolandók előbbi ujjmutatásaim; melyek szerint minden a kezdetlegi állapot jellegét viseli. Egyetlen, a kereskedelmi ügy díszlenek itt leginkább; ha az imént elősoroltakban támogatást nyerne. A közmunkák ügye e zsöngemény állapotban még csak rovatot sem képezvén.

Végre is, Románia az ortodox vallás követője s ennek szolgálai befolyása alatt levén, az e rendű követelményekből sok megmagyarázható, mai fonák állapotából. Népe egyáltalán bigott vakbuzgó, kevés hajlammal, még kevesebb vággyal bír a köznapiak fölötti élelményekre. Minden más vallást, bármely keresztényen felekezetet sem véve ki, pogánynak tart. És e nézletet papjai oly szigorral tartják fegyelemben, hogy náluk senki semmiféle vallási kedvezményben, például eltemetésben sem részesülhet, hahogy előbb orthodox szokás szerint — kád vízbe mártatás által — meg nem keresztelkedett. Mint már fönnebb említve volt.

Vallásuk követelményeinél fogva temérdek böjtöt tartanak; melyekben még a hal, rák, tojás, tejfélék is kivételes napokon vannak megengedve. Máskor eltelnek sóshallal, *pasztramával* (napon aszalt sós hús) és a mindennapi puliszkával. (Mamaliga) Kenyérül a törökbúza lisztet (mint nálunk a *málét*) nem használják; hanem a szegények a mamaligát jó keményre főzve tarisznyába dugják, mit aztán tenyér közt gombóccá gyúrve, raknak szájukba. Különben a búza-kenyér egy okányi (2 font) cipókká alakítva országszerte *kelendő*.

A táplálkozási életmódnál levén, megemlíthetjük, még hogy egyáltalán nagyon egyszerűen élnek; Ebédet késő reggel — tíz óra tájban — tartanak; melyen túl rendszerű asztalt nem terítnek. Közönséges levesük az úgynevezett *bors*: zöldség- s főzelék- zagyva, savanyú lére. Aztán ha böjt nincs, *must*: a marha hosszú pecsenyéje aszalva és sütve; továbbá pásztráma s gyümölcs. Ha böjt van: olajos ecetes főzelékek.

Asztaluk egyaraszos — három lábon álló, két-láb átmérőjű kerék deszka, melyet a minden háznál meglevő széles dívánra helyeznek, s csak a föltett étkek számára szolgál. Nők, gyermekek körötte föl-kuporodnak, s kiki ölébe veszi adagát; a férfiak vagy körül állják, vagy éppen sétálgatva költik el részüket.

Étkezésnél s bármely cselekvéshez kezdve, sohasem mulasztják el hármas apró keresztet vetni magukra. Úgy, ha sz. képeket látnak; ha valamitől megirtóznak; ha beszéd közben valami ellen óvást nyilvánítanak stb.

E vallásos szokásnál fogva — kivált a szegényebbek bőkezűek az alamizsnában, templomokra adakozásban, papjaik jutalmazásában. E szokályból folyik temérdek *pománájuk*, mélyeket emlékezetes napjaikra, életeseményeik évfordulatára, halottaik emlékére stb. tesznek. De viszont megkívánják, még idegenektől is, hogy pománába (azaz Isten nevében) egyetmást tegyenek nekik.

A *pománát* némelyek *Pomona* istenasszonytól származtatják. Miként hazánkban is, kivált a havasi magánösvényeken, gyümölcsöt s. vizet raknak le a

járókelők enyhítésére. Mások a *pomeni*: emlékezni szótól veszik; miszerint: tegyen az ember jó emlékezés, megemlegetés végett.

Ilyen pománába bizonyos napokon a szegényeknek s tisztességből idegeneknek is, egész tál (Garnirungféle) étkeket, viasz gyertyácskákat, fakanalakat, fa- és cserép edényeket küldöznek. — Legtöbb részük van efélekben a papoknak, kiknek isteni tisztelet alkalmával tálakban visznek cukrozott főtt búzapépet, bort stb., melyekből hideg konyha mellett gyakran egész család táplálkozik. ,

E pománázáson kívül a közjó iránti adakozási hajlam nyilatkozik közhasználatra szolgáló intézmények alapításában. Például: tűzoltó szerekre; vagy vízhiányban szenvedő helységek számára vízvezéd és kútmedence-nyitás. így sós Rimniken jámbor fogadalmak alapján 10 nyilvános kútmedence készült; melyekből egész város földözi vízszükségletét.

Vallásos szokásaik közül, említve volt a keresztelési mód; melyet gyermekeken magam is szemleltem: oly keményen duggatják a csecsemőket egy medence hideg vízbe, hogy e műtét után gyakran jut az orvosnak dolga. Élő szemtanuk biznysága szerint úgy cselekszenek fölnőttekkel is, nemi különbség nélkül, meztelenre vetköztetve, néző közönség szemeláttára.

Az egyéni élet folytán fölmerülő szertartások közt nem kevésbé nevezetes a házasodási mód. Kétkedni fog az olvasó; pedig tapasztalt ember mondja: hogy Romániában a házasulandó felek közt nem szükséges kellék a szerelem. Föhnyagatik ez ün-

nep utánra, boldogabb versenytársaknak. Nem is a férfi jár kérébe; hanem a lányos ház jóakarói fáradoznak abban, hogy kellő időre vőlegényt szerezzenek; míg az ifjúság szembetűnően közönyösen viseli magát. Ezért gyakori dolog, hogy fiatal szegény lányok gazdag nagybácsik nyakára akasztatnak; vagy gazdag özvegyek fiatal férjhez adják magukat. Mert esetenként mindig fődolog a *Zesztra*; menyasszonyi kelengye; vagy megfordítva is, a nőbiztosíték = *móringolás*. Egy ily esetet saját tapasztalásomból: A nőskort elért szép hajadon fivérei egy barátjukat vezették a házhoz; testvéri szeretetből jószágöröklési jogukról a leány javára lemondván, csupán az, atya kötötte még ki, hogy leendő veje az átveendő jószág értékéből még vagy 500 drb. aranyat visszafizessen. Minden jól ment készülődés bevásárlásokkal egész az eljegyzés napjáig; mely szertartásra én is nőmmel együtt hivatalos valék. Amint este beköszönénk, minthogy nőm a nyelvet nem beszéli, helyette is tevém az üdvözlőket. Hamarjába ránk nézt igen unalmas társalgás következett. Nőmet tetőtől talpig fürkészték; egyes öltözékei, ékszerei értéke felől kérdezősködtek. Hol, mikor, kitől vette? vagy talán maga csinálta? Miért oly hallgatag? »Istenem, — monda ő, — szólj tehát, hogy nem tudok velük beszélni.« Volt aztán faggatás: Hát mért nem tud a *kokona* olá Hul? Miért nem tanul? Miért nem tanítom én? Járjon hozzájuk, megtanítták ők stb. E végtelen űzött feszénylés közben titokteljesen az asztalon terem valami csipkés selyemkeszkenőbe takarva, mit hölgyek, kisaszszonyok mohó kíváncsisággal lestek ki, egy-egy kis

csücsköt föllebentve. Már mindnyájan benn valánk, kiket látni akartak, mire a jegyes belépett komolyan, mindamellettt hogy arája által elég nyájasan köszöntetett. Hamar is kisurrant. S még jó darabig várt a társaság, míg vő, ip, napa, fivérek, lassanként besompolyogtak. Mindnyájan leverten, csak a vő sugárzó arccal, ki ekkor mosolyogva kezett szorított arájával is. Susogás ide tova; kisült, hogy a vő lealkudta az 500 drb. aranyat is; különben az ügy szégyenítő fordulatot veende. Erre a varázslepel föllebent, és volt alatta az ara által sajátkezűleg varrt hímzett vőlegényi ing. Erre a vőlegény *nadrága zsebébe* nyúlt s leszórt viszont ajándéku 25 drb. aranyat; mit mielőtt a szép ara eltett, majd minden vendég újból s újból megszámlált. Aztán előállott a *nánás* (násznagy) elmondá minő egyesség tanúiu gyűltünk egybe; a két fiatal kezét egymásba tette, mire a menyasszony jövendőbelijével egy *karika* gyűrűt cserélt ki, *gyémántosért*. Erre a leányok körükből kiszálló társnéjok nyakára rohantak; összecsókkolták, és *egy kicsit jóízűen* sirtak. Majd hoztak üde vizet *dulceaceával* (befőtt gyümölcshíz) rája törökösen, azaz seprejével összefőtt fekete kávé; végre cukrosságokat. Ebből a vendégek jól elzsebeltek; mire kinek hogy tetszett, távozhatott.

Nemsokára a menyegző is megvolt. „Ez ünnepeyre nagy fényűzést fejtenek ki. Suhog a sok seiyem. Csillog-billog a sok pipere. Robog a sok díszfogat. Templomban esketés közben virágkoronát tesznek a szövetkezendők fejére, és temérdek imád-ságot mondanak fölöttük. Esketőre táncvialom kö-

vetkezik, mely közben csemege és sokféle szájíz-rontó; de étel nem szolgáltatik föl. Hanem a török dohány mindkét nem által nagyban szivaroztatik. Ünnepek után a férj bágyadtan keres barátai közt szórakozást; a menyecske honn ül s fogadja hódolóit. Van még az ünnepnek egy csúfondár kölönce. Ha a férj meglett elégedve, bort (pirosat) hordat az utcán zeneszóval és itatja mindenkivel; ellenkező esetben honn várja barátait s tejet tesz elébük. — Végre a háztartáshoz látnak. A férfi kötelessége a napi vásárlásokat is megtenni; sőt a konyhára is ügyelni. Rokonának (úrhölgynek) szégyen házi gondokkal foglalkozni; hanem ül bámulandó henyeséggel naphosszat a széles dívánra fölkiporodva, összetett kezekkel. E gyönyörűséges keleti szokást valóban még csak nézni is unalmas, de gyarló elmém-mel föl nem foghatom: hogyan képes lelkes eszes lény az égföld színén teljes semmittevással foglalkozni?

Ámbár a férj úr, s neje rabnói megadással simul szeszélyeihez; mégis szokás által a férj is rab-szolgává válik; mennyiben, valóság szerint minden teher rá háramlik. Sőt a férj egyéb csapásoknak is ki van téve. Mert mihelyt a nő elegendő ürügyet talál válásra, elfut tőlé, s kevés perrel elválasztják. Ekkor bármennyit áldozott legyen a férj a közösbe, a hönek teljes *zestráját*, utolsó fehérneműig, bércéje s papucsáig tartozik visszaállítani; mi összekeléskor pontosan föl van jegyezve. Semmi sem könnyebb, mint más felekezetével összekelt román nőnek elválni. Mivel az orthodoxok minden más vallást semmibe vesznek, eskette legyen bár ő maga

papja például róm. katolikussal össze; mihelyt a frigy a nőnek nem tetszik, azonnal semmis a házasság.

A gyermekek nevelése egyáltalán nagyon szelíd, kényeztető, vagy közömbös. De szülői kegyetlenségről alig hallani. Keményen a gyermeket soha sem büntetik.

Egyébiránt még a nagyok is egymásközt, ha épen tettlegességre kerül is a dolog, nem igen erősen bántogatják egymást. Szalmaláng ellobog.

Különben a nevelés itten nem is valami nehéz dolog. Senki sem tanul többet, mint olvasást, írást, számolást. Igazi tudósa az országnak kevés van. Ez is idegenből kerül. Vannak papjaik, kik alig tudnak olvasni. Akárhányszor megtörtént, hogy bojár pap dolgában megszorulván, béresét pár évre a seminariumba küldte; aztán papul ki hozatta, s maga csókolgatta kezét. Igen, itt bármennyire hiányzik Isten szolgáinál a mi lelkéseinket annyira nemesítő műveltség; nagy hódolatban részesülnek; még magas körökben is csókra nyújtják azon kezét, melybe az alamizsna tevődik.

Az élet további viszonyaiban nagyon szokásban vannak az alkalmi tisztelgések. De semmi annyira, mint az újévi köszöntések. Ilyenkor — hacsak a tisztelkedők közt nagy rangkülönbség nincs, — megszokás öt csókolni. Én, midőn első ismerkedéseimet tettem; később még hivatalos tisztelgések alkalmával is, gyakran részesültem ily tisztességben. Egyébiránt nincs benne semmi dicséretes; mert csak színelgés. Benn a szív többnyire illetten marad. Újévkor a *népi* köszöntők marokkal szokják

szórni a rizst vagy búzát arra, kinek áldást kívannak. Ezzel, lépnek a házakba is. De lehetetlen meg nem rónom, miszerint az orcátlanságig sokan, még módban élők is, üzik a koldulás e nemét. Ez egy-napi ostrom, mit minden tisztességes embernek ki kell állni; mégsem ér föl a Sylvester estével, midőn suhanc-csoportok durrogó eszközökkel, dobbal, csengővel, ostorokkal csördítve, pokoli lármát üznek. Melyhez bizonyos rigmus vagyon. Értelme oda megy ki, hogy a marhák szántáshoz, vetéshez be vannak fogva; — tehát a csoportból egy — a gazda — elől szólal: »Adjon Isten nekünk termékeny esztendőt; Adunati báeti (hajtsátok fiuk). Hej haj hej!!! csengés, durrogás, csattogás. »Hogy a jóból ki ne fogyjunk; minden rosszból kipusztuljunk! Hajrá fiuk!« Hej haj hej!!! stb. így men a dolog házról házra, alkonyattól közel esti tíz óráig. E szokásnak eredete lehet a mezőgazdálkodás megünneplése; minthogy Havasalföld lakossága nagyban földmunkáló — nem művelő! — nép. Vannak még a húsvéti köszöntések. Van papok részéről a minden hó első napján történő házszentelés; midőn a pap szentelt vízzel valamennyi házat eljár; mire medencéjéből a víz kifogy, — az megtelik ércpénzzel.

Minden életbéli esély után legkitűnőbb azon bánásmód, melyben az ember halála (esetén részesül. Miután a beteget agyon kuruzsolták, hogy elmondhassák, miszerint mindent elpróbáltak, — mégsem segített semmi; — papot, utoljára még orvost is hínak; kinek ritkán marad egyéb teendője, mint az utolsók iránt intést adni. Halál beálltával a halottas ház sok viaszkával kivilágított *ivóvá* alakul; hol

ki csak hozzá juthat, tele szívja magát. Másnap — mert közönségesen sietnek halottaikat eltenni — a temetés rendkívül zajjal men végbe. Annyi a segítség, hogy mozogni nem lehet tőle. Aztán, hacsak mód van benne, több, néha 10—12 pap jelenik meg, egyházi díszben, zászlók, keresztek, lámpák kíséretében. A halott nyílt koporsóban fekszik, a szokott útravaló pénzzel ellátva; még utoljára mindenki szeme közé nézhet. Így hordozzák meg (fogadott sírónókkal) nagy siránkozással több utcán. Végre a templomhoz viszik, hol beáldatik, egyszersmind végnyugalomra tétetik, a cinteremben. Mert ott vannak a temetők. Romániában városon kívüli sírkertek csak idegen vallásfelekezetek számára vannak. A honi halottak benn, az élők közt nyugszanak.

A *tor* szintúgy szokás, itt is, mint hazánkban: mely- alkalommal a szegénység is osztályrészéhez jut.

A halottak évnapiját is megszokták ülni, templomozással és jótékony adakozással.

Hátra van még, hogy a román nép lakszerelvényét s közéleti foglalkozásmódját ismertessem.

Egyáltalán bámulandó kevés az, miből egy román lakás bútorzata s házi eszközeinek összege kitelik.

Legelső és legszükségesebb bútor, mi egy házból sem hiányzik 1—1½ ölnyi hosszú, félölnyi széles deszkadiván, melyet gyapjú v. szalmamatrácókkal alagul, hasonló bennéki vánkossal körül meg raknak és színes házi szöttes gyapjuszőnyegekkel, — melyekben a *nemzeti kék sárga vörös* szín tarkállik — borítanak be. E bútor fiókjába ruhákat s

alája minden fölös lomjaikat rejtik el. Módhoz képest ilyen kettő és több foglalja el a lakhajlék bensejét. Aztán van valami pipere-asztal féle, melyen üveg és porcellán apróságok vannak elhelyezve. Szék, vagy másnemű asztal, mint ama talpas kárika, melyet étkezésnél használnak, hiányzik. A falakon irtózatos mázolatú sz. képek; melyek közt sz. Mária ezüstös, vagy aranyos képe tűnik ki, örök égő lámpával világítva; mely előtt közönségesen imádságaikat és esenkedéseiket (poklonázás) végzik. Állandó használatra van egy fekete tálca, két nagy üveg pohárral *dulceáceás* (gyümölcszörpös) edénynyel, amelyen az üdítő vizet szolgálják föl. Éhez vizes kanná. Sajátszerű ruhaszekrény ritkán található. Közönségesen domború pléhes és ezüsttel cikornyázott nagy ládákban van a családnak öltözetneműje és kincse. Sajátképeni ágyak nincsenek; hanem nappalra az ágynemű halmazban áll; éjjelre pedig tarka egyvelegben egész család apraja nagyja cselédestől említett dívánokon és-a talajon terül el. Ritka és csak európaiag művelt gazdag bojároknál található európai ízlésre és kényelemre bútorozott szobákat. Közönséges ékessége minden hajléknak a fűtő kemence — mit ők *szobának* neveznek — cserép csövekből, oszlopszatosan, valóban ízletesen alakítva; mely olcsósága mellett fűtési célra is a mi kályháinknál sokkal hasznosabb. Gazdaságosan úgy is rakják, hogy egy *szoba* két és három terem melegítésére szolgál. A talaj vagy egyszerű tapaszföld, vagy deszkázat, beszönyegezve.

Mit mi pitvarnak nevezünk, az nincs szokásban az oláhoknál. Mindjárt az első benyíló, lehetőleg

bútorozott konyha, vagy éppen lakszoba. De mire is itt akár pitvar, akár konyha? Néhány bádóg, vagy réz edény (tinikie) az egész készület, melyben a naponkinti cibere vagy mamaliga elkészül; mit kevés cserép edényben tálnak föl. Egy kés, egy villa mindnyájoknak, s egy fakanál fejenként még evőszer levén. A vizet faedényben tartják, mely emiatt, meg azon körülményből is, mivel Románia fele iható víz hiányában sínylik, meg mivel a tisztaság az oláhnak nem házi erénye, közönségesen áporodott, búzós. Jártam úgy, hogy szomjú-tikkadtan ivóvizet tiszta edényben kérvén, a nyájas menyecske ruhájára köpött s aval kitörölte poharamat; úgy aztán töltött bele savósínű vizet; mely épen úgy hatott rám, mint ama gyógyszer, melyet csorvás betegnek rendelni szoktam. E bámulandó kede föl-szolgáltatásnak részese voltam étel dolgában is; midőn a különben is olajjal készült étkeket, mocskos kézzel szétkörtölve rakták élőmbe. Egyébiránt nöm már megszokta, hogy a falusi kirándulásokat meg-sínylem.

Az építés mesterségét sem Romániában talál-ták föl. Gyöngö szalufákból elkészül a ház váza; közeit kirakják egy réteg porhanyó téglával; alacson födelet zsendelyeznek rá; padlását mértéktele-nül aránytalanul leszögeznek fenyő lapockákkal; ab-lakokat ékelnek be; jó szellős ajtókat raknak föl s kész, a közönségesen három négy osztályú lakház. Az emeletes házak is szörnyű gyöngén szerkezték. Bármely épületet hirtelenében összeütnek; melyről mész és vakolat pár hó alatt leomladox. A kerte-lésre egyáltalán kevés gond fordítatik. Meg van a

nálunk már falvakon is kimúló szokás, hogy idegen udvaron s kerten át rövidítsék az utat. Városon egy főutcahosszant van a piac, sűrűn egymasmellé sátorozott, többnyire fabódékkal, elegyes kereskedésekre; melyek hátulsó osztálya a lakás. Nagyon könnyűszerrel van minden elrakva, kevésbé gondolva, s csak az oláh közönbösségnek tulajdonítható, hogy rossz kezek által gyakori és nagy károk nem történnek. Tűzvész azonban, mint ilyen építkezési szokálynál több mint valószínű, valójában sok is van. De itt a szerencsétlenséget is bámulandó közöny s megadással viselik el.“ Tűzvések elhárítására városokint tűzoltó intézeteik vannak szervezve, valódi ingyenélő lézengőkből; kikről ^- anélkül, hogy rossz élcet alkalmaznánk — nagyban elmondhatni, hogy közönségesen megjelennek, mikor már vége a bajnak.

Rám nézve bosszantó volt elnézni, mily félvidor közönnyel nézdegélték vízáradásakor azt is, hogy hordja el az özön telkeik nagy területeit. Láttam háztulajdonost, ki midőn háza hátulja az özönbe zuhant, konyhája tornácára állt ki s onnét nézte, míg szép csendesén a különben szép ház egészen lelohadt a föld színéről. Mondám, hogy legalább deszka-kerítését mentse meg. Az is mehet a többi után, — monda — úgyis koldussá lettem.

Különben az oláhnak minden foglalkozásban másod természete a lassúság, az im-ámlás. Gyors tevékenységhez szokott embernek valódi gyötrelem, nézni, mily lanyhasággal tesznek minden dolgot. Nem is sokra haladnak; de sem ösztön sem vágy nem is késztetni őket tovább törekvésre, mint mától

holnapig. Az olasz »*dolce far niente*« nagyon rokonul hangzik oláhban: dulce e fara nenike; azaz: jó gond nélkül lenni. Ha csak lehet kivis kerül ő minden bajt, gondot.

A néptömeg legszámosabb része mezőmunkával foglalkozik. Más nevezetes rész elegyes haszonüzettel, mint korcsmázás, szatócskodás, kalmárkodás. Sokkal kevesebb benszülött foglalkozik kézművességgel. Ezt főleg idegenek űzik. Például: ruhaneműek házbelik kiállításával, építéssel, főleg hazánkfiái szereznek hasznot. Hanem mesterek az oláhok a mészárlásban, u. m. marhák, juhok, sertésekkel való elbánásban. Például a közönséges mészárszékeken kívül sok százan foglalkoznak *zálhánákban*, (húsgyárakban) hol ezer számra aprítják föl a marhát; húsát *pasztrámává* aszalják napon; többi részeiből pedig faggyút főznek ki, A fuvarozását nagyon kezdetlegi módon űzik. Ezt helyettük a szomszéd szászok, székelyek, oláhok viszik ügyesebben. Vannak azonban jóféle bérkocsisaik városról városra; kiket *birsároknak* neveznek. — Foglalkozásaik közé tartozik még a hajózás és halászat mestersége.

De van e népnek egy osztálya, mely mondhatni a földkerekségén semmi megnevezhető munkával nem foglalkozik, mint *léhűtéssel*. Mert ennek a munka szégyen, teher, kín. De Isten igazában nem is tud semmihez; mint a készet fogyasztani, mohón keresett gyönyörökben lankadozni stb.

Legmagasabb fokon uralkodik a henyeség a nőnemnél. Mint már emlitem, képesek a dívánra fölguggolva az Isten napját végig bámulni. Ha szomj,

vagy egyéb baj bántja őket, keleti szokás szerint *tapsolnak*; mire képesek órákig elvárni, míg a nem kevésbé lomha cseléd rá gondolja magát előballagni, hogy a kívánandó segítséget megtegye. Fekete törökös kávé-szürcsölés, ugyancsak török dohány szivarozása, ennek minden undorító körülményeivel — péld. köpködéssel stb. — főbb időtöltésük. Ha mégis némi munkára szánják magukat, az hímvarrás, melyet némely osztályok szép ügyességgel űznek. De ha társaságuk szaporodik, a csendes működés hamar átváltozik dohányzásba, kártyázásba. E mindkét időtöltést Románia hölgyei szenvedéllyel űzik. De van mindenek fölött az időtöltésnek egy még szenvedélyesebb, még kedveltebb neme, a magán édes andalgás, nyájas szerelmi cselszövés; meg mi a titok fátyola alatt, hivatlan szemek beavatása nélkül, bizalmi cselédek közbenjárására, a vétség és élvezet félöntudatában történik. Az anyagi érdekek kényszerű szabályin megboszulja magát, az illetékét minden követelő *természet*.

Elem és erkölcsiségről kellene még szólanunk. E kettős érzeményt a természet minden, még vad népeibe is bele oltotta; mi bizonyág arra, hogy nem a műveltség eredménye. Hanem igenis, sokféleképpen módosul az, a művelődés modora és fonákosságai által. A román népnél is megvan az illem természeti érzéke, mennyiben bizonyos tettektől tartózkodik, melyek rá nézt szégyenítőek, vagy másokra nézt kellemetlenek volnának. De mégis az illem lényegéről, annál inkább árnyalatairól, nagyon homályos fogalmai vannak. Például: nagyon keveset törődik azzal, minő körülmények közt végez oly

dolgot, minőt a természet múlhatlanul parancsol. Ezért a lakkörnyékek közönségese galádságuk által különböznek a föld más területétől; s ha néhol annyira hatott a műveltség, hogy oly dolgokra külön hajlékkal lássák el a lakhelyet; undorral fog vissza emlékezni, ki oly helyt megfordult, azon hídlásba vágott. A háromszögű likakra, melyek csak arra látszanak rendeltetve, hogy inkább föltűnjék: minek nem kellene lenni.

Valóban ha az illemérzéké ily módon bántva van; még a kényelemről sem sok fogalomra mutat. Továbbá elég mondanom, hogy a zsebkendő még felsőbb osztályoknál is csak luxus articulus. De non plus ultrája a finnyás érzék bántalmának családi közös asztalnál részt venni. Hol van egy kézről kézre adandó abroszka; hol több hetek szennyében díszelgő kávék kendőcskéi; hol a közteríték, a milyen; hol épen semmi segély a pillanatonkénti tisztálkodásra. — Azonban gyötörnek a kínálgatással; van valódi harag, ha nem költesz; — és talán még is jobb ezt elviselni, mint az olajos és más keverékű étkek következményét megsínyleni. Nem különben áll a dolog ágyneműk tekintetében. Magán házakról nem is szólva; megemlékezik, ki egyszer Twmban (oláh nemzeti fogadóban hált. Még Bukurestben is, több a piszokban már megtelepedett passasierrel akarának összeházásítani. Vidéken pedig nem is tesz különbséget, hogy három-négyrendbeli utas egy *ódaiban* (szobában) búvjék össze. Akár nemi különbség nélkül. — Az éjjeli ellátás aztán hallatlan. Nincs semmi néven nevezendő edény; vagy csak egy üdítő ital; és aligha világító szerhez juthatsz.

Nem is említvén a szolgáló, személyzet lustaságát, gorombságát. Mi mellett azonban a zsarolás napi renden van. Jaj neked, ha üde vizet kérsz; adnak valami szőke lögymörcsöt, és hozzá sajátságos dulceáceát; mindenkor kézből, méreg drágán. Állandólag kezdednél levő ivóvízről ne is álmodjál; holott jó bort, ha sírva rimánykodol, sem iszol. Csupa illemek epedő áldozata vagy.

Közben megvetnek, ha nyelvükön nem tudsz. Kinevetnek, ha nem jól beszélsz. Kicsúfolnak, ha alkuszol; faképnél hagynak, ha tudakozódul. E tekintetben több esetben mégis, kapsz utasítást; de biztos lehetsz benne, hogy rászednek. Mert e nép az, mely idegen nélkül nem élhet; mégis, vagy talán épen azért, ő gyűlöli leginkább az idegent; s nyilván kítűnő haszon nélkül, nagyon óvakodik javára lenni, még inkább tenni. Azért, ki román nép közé indul, iparkodjék előre jól értesülve lenni; különben rá járnak.

Illem dolgában furcsa körülmények közé juthatsz magánlátogatásoknál; kivált, ha ismeretlen, avagy kelleetlen vendég vagy. Sehol sem csapják be hamarabb orrod előtt az ajtót, mint Romániában. Ha nővel találkozol, elfut előled; de ha visszatekintesz, meglát-hadd őket az ablakokhoz csődülve. Ha a ház urának nincs kedve veled bajlódni; hüvelykkörmével felső vágfogán egyet pattint, s feléd nyújtja; mi igen utálatos fintor, s azt jelenti, hogy csak annyiba vesz. Más, ha szívesen látnak. Akkor a *kokona* (úrnő) is előjő. Üde vízzel, dulceáceával, aztán fekete kávéval kínálnak. Aztán tutun szivarral. Majd a *kokona* is rágyújt és sajátmódon a dívánra kuporodva, ver-

senyt füstöl. Sőt egész háznép összegyűl bámulásodra, s ahhoz képest, ahogy tetszettél, kikísérnek; vagy grimeaceokat vetnek utánad; mire elmondhatnád a jó sváb közmondást: I bin a guter Svob...

Egymás között is temérdek sikamlásai vannak az illemnek; sőt gyakran a fesztelenség a szemérem kockáztatásával gyakoroltatik. Mert mindamellett, hogy a serdült fiatalság nyájas időtöltésekre nem bocsáttatik össze; a zsöngébb kor s a jó és gonosz tudás fáján túli, több mint idylli szellemű órákat tölt közösen; melyekben nincs kedvesebb beszélgetés, mint a: *Sau-Glocken lauten*. Örvedetes, hogy erre magyarban nincs kifejezés; de tudtomra társasköreinkből maga a dolog is hiányzik.

Ha mégis elegyes társaságok gyűlnek össze, a nőnem rendszerint külön suttogó s kacagó kotte-riát képez; míg a férfiak sokkal lármásabban és a galéria iránt sans gene, kalandos dolgokat beszélnek; vagy a társadalom dísze iránt teljes közönynyel, — közönségesen hazárd — kártyajátékba merülnek. Ily gyűldékben érkezéskor, kinek kell, kap dulceaceat vízzel; éjféltájban *csáit* (orosz theát) minden adalék nélkül. Ezért célszerű dolog idegennek vacsora után menni oda. Román szokás szerint reg. 10 óra tájban van regebéd; esti 5—6 tájban estebéd. Tehát az esti társaskör már ellátott egyéniségekből alakul össze; mi a körülményekkel ismeretlennek nem nagy anyagi épülésére szolgál. A társas lakomák nem is igen divatoznak. Adni csak politikai ünnepélyekben szoktak.

Az illem sajátos fölfogásához tartozik az is, hogy a házi fesztelenséggel teljes ellentétben, nyil-

ván társaskörökben, például táncvigalmakban a nemek úgyszólván zárt körökre oszlanak. A teremben körkörös néma bálványokként a fejtetőn is fölül piperézett nőnem; szemben morajos csoportban ácsorognak a férfiak. Megzendül a zenekar; andalogva várnak az ülők, míg egy-kettő az ellentáborból bátran előszáguld, s néma bókkal hí meg valakit; kiknek aztán meze, mozdulása közvizsgálat, közbírálat tárgya. Mihelyt a zene elhangzott, egész férficsoport kisuhan a teremből üdülésre, kártyasztalhoz; — hol most az orosz preferance van legnagyobb divatban; csak újabb zene csalja őket részenként vissza. Szünetközben a nők is tettek némi mozgást. Aztán megint az iménti léha lejtés. Csupán a francia körtáncban láttam némi élénkséget. Általános fölvidulást, lelkesedést, mint magyar vígalmainkban láthatni, itt egyszersem tapasztaltam. Minek elegendő okát találok a nemek időtlen elszigeteltségében. Alig is láthatni női elégedett arcot; míg férfiakon a mámor vesz erőt. Ezeknél csak is a mámor és ámolygás tölti be az élet munkamentes hézagait.

Az illem és közviselkedés ily viszonyiban az erkölcsiségről kevés mondani valónk marad. Úgy tapasztaljuk a közönséges életben is, hogy a buta elfogultság minden bűnét leimádkozhatni véli, s az ájtatoskodó hullákban nem ritkán istentelen bűnös lelkek rejtőznek. A román nép alapjában jámbor, istenfélő, szelíd erkölcsű; de épen talán a földi éretnyek és túlvilágiakrólí tévfogalma oka, hogy míg emezekért böjtöt, alamizsnát, imát, alázkodást véghez viszen; lomha természetisége mellett sem veszi

le szemeit a földi jókról. Szóval, *vallási erényei* mellett hiányoznak *erkölcsi erényei*. E jeliemi hiány miatt, alig tartja vétkes dolognak felebarátját okkal-móddal rászedni; sőt olykor azt dicséretes eszélyességnek találja; mivel földicsekedni adott jó alkalommal el sem mulasztja. Évezredes sutultatás alatt megtanulta a látszó és rejlő vagyon értékét ismerni; minélfogva úgyszólván másodtermészetévé vált kezelhető fekvő vagyona birtoka után, azonnal ingó kincs gyűjtésére adni magát. Azért pénz, csillogó vert pénz itt az élet jelszava.

Legtöbb vagyon van ez országban összehalmozva csengő vert aranyban és ezüstben. Szegény külszín mellett is, mindenrendű polgára azok számáról beszél, s nagy részt, hiedelem szerinti élénheverő aranyai mennyisége szerint becsülik az embert. Annyira is ragaszkodnak e becsületadó mammonhoz, hogy még a haldokló embert is bajos levájni pénzes ládájáról. Egy pár száz arany, pár ezer rubel és kossár, vagy ennyi-annyi oka ezüst húszas a bizonyos mérv, mely közbecsültetésre igényt szolgáltat. Természetes, hogy e kincsmohóság legtöbb konkolyt is hint a román közéletbe. Ez vesztegeti meg vallási szertartásait, köz- és magán-egészségügyeit, rendőrségét, törvényszolgáltatását, kormányzatát, stb. A pénz ellenállhatatlan hódító szer Venus és Mars országában is.

Közforgalom dolgában, nincs. nevetségesebb dolog, mint adásvevésben megcsalatni magát. Itt nagyon érvényes a példabeszéd: *szemesnek áll a vásár*. Azonban mégis bizonyos, hogy három közül kétszer megcsalatos. De ne szólj senkinek, mert kényel-

mesebb gaznak, mint bambának ismertetned. Kigúnnyolják ezt, megbecsülik amazt.

Legbájosabb itt az idegennek pénz dolgában tisztába jutni. Saját országos pénz nem levén, az idegen pénznemnek divatoznak. Ezek *para-számot* még a belföldi sem ismeri, mihelyt más vidékre megy. Például csak a húszast hozom fel, melynek értéke csekély távolságokban különböző: Rimniken 90 pára, Foksányban 100 pára, Galacon már 128; tovább törökföldön még több. Aranyunkat a kormány $31 \frac{1}{2}$ piasztteren ad ja-veszi; a fővárosban 32 piaszttert ér; már Foksánban 37 piaszttert, Galacon 46, s így tovább. Egy piasztter 40 pará, vagy húsz osztr. kis krajcár.

Már, ha idegen bármely pénzzel vásárol; mihelyt észre veszik, hogy hozzá nem ért, vagy elég oktalan még kérdeni is; bizonyos lehet, hogy a pénzt olcsóbb értékeiben veszik el tőle, nagyobb értékeiben kapja vissza. Sőt az aranynak, melynek másutt ágiója van, váltásáért mindenkor 20 párát vonnak le; ha csak a vevő kereken ellent nem mond. A boszszankodás hiába való. Azért az ember nevetséges lesz. Sőt ha valóban le vagy főzve, gorombaságotat is zsebrerakják; kiváltképen pedig vett portékád azzal mitsem javul.

Kedélyes honi örményeink szeretnek dicsekedni azzal, hogy három zsidó = egy rác, három rác = = egy örmény; de ez egész trupp által a román negustetor nem hagy kifogni magán. Aki közülük oly bitang, hogy a román eszélyességet eljåtssza, nem talál szánakozásra. — Ebből láthatni, hogy elmés-ség dolgában a románnak le nem vonhatunk.

Zsidónak fele vételárt ígérünk; oláh kalmártól harmadrész tételáron vehetünk. Különben ez országban minden ipar- és legtöbb kereskedelmi cikk drágább, mint kárpáti hazánkban.

Az erkölcsi állapotot tovább fejtegetve, azon tudatban is, hogy nagy felelősség terheli azt, ki néptestek fölött bírálatot mond; általában mondhatjuk, hogy itt az önzés mélyebb gyökeret vert, mint Európa bármely országában. Nem csoda tehát, ha e nagy kísértet alatt az erkölcsiség szenved. Valóban Diogenés lámpájára van itt nagy szükség. Óhajtható, hogy *idegen* reformátorainak sikerüljön e népet az erkölcsiség derült láthatárába fölemelni; mert a szemlélkedő kétségbeesik a fölött, hogy megmentői enkebeléből kiteljenek.

A polgári erények e hazában nagyon fejletlenek. Még nem régi az idő, midőn iskolában csak Isten és az uralkodó iránti kötelességeket tanították. Hazafiság és önfeláldozás a közjóért, elavult erények, melyek lehet, hogy az alkotmányos tavasszal ismét kikelnek. Az eddigi időjárás kevés reménynyel táplált.

Azok helyét tehát a házi erényeknek kell pótolni. De hogyan lehessen az, a vastag anyagi önőség világában, midőn már a társadalmi szövetségi rendszerben el van a rossznak magva vetve? Szívbeli vonzalom nélkül, anyagi érdekre van a házasság fektetve. A felek nem a szentek módjára, maguk felé, hanem több felé húznak. A házasságban mégis szerelem gyermekek születnek, kiket valamelyik fél meg szokott vetni; vagy legalább nem szeretni. Ezek növekszenek házi viszályok szemléletében, me-

lyeknek nem ritkán részesei. Szeretet, alázatosság, szemérem, csak ritkán gyermeki tulajdonok. Többnyire közöny, fenhéjázás, követelés fészkel a nemzedék keblében. Tanúja a feslettségnek, maga is hasonló életre képződik, ideiglen elfojtott érzeménnyel, mesterkéltn színmutatással. Nem ritka eset, hogy a gyermek csak annyiban becsüli nemzőit, mennyiben várandósága van utánuk. Az sem ritka, hogy miután kikapta illetékét, saját fogatán nyargal és szülék tekintetében: ki hátul marad, tegye be az ajtót. A házi apa közönségesen elszigetelt személy a háznál, kit csak félnek; vagy mi rosszabb, föl sem vesznek. Több szívélyesség uralkodik az anya és sarjadék közt, mint természetiebb kötelékek szövénynén. Ügy is van közönségesen, hogy anya a közlöny apa és gyermekek közt, kik az előbbinél közvetlen szeretetet, gyöngédséget ritkán találnak. Közlő nagy kísértetben van kétségeskedni: vajjon igazi szülői és gyermeki szeretet létezik é itten; miután annak föltűnő példájával soha sem találkozott; holott hivatáskörében szerfölött válságos eseményeknek volt tanúja.

Mit mondjunk a *baráti* érzeményekről? A román mindenkit prietin, frate = barátjának, testvérének nevez. Talán azért is oly olcsó e szó; mert nincs belső értéke? Itt legfönnebb cimboraságról, jóban-roszbani társszövetségről lehet szó; de a barátság szellemibb magasztos értelme számúzve van.

A *szerélem*, — mint érintve vala — tilos, de mégis gyakorlati portéka, szinte nagyobb tartósággal bír a barátságnál; vagy is jobban mondva, azzá változik át. Társnéi előtt szinté gúnytárgya az

oly nő, ki házi barátira (Cicisbeo) szert tenni nem tud. Nem is mindenkor a férj híre nélkül; sőt több esetben, kölcsönös hallgatag egyetértésben.

De ennyivel azt hiszem elmékedésünket befejezhetjük.

Rajzoltuk a románt eredete, hazája, laka, foglalkozása, életmódja, polgári állapota, vallási s erkölcsi jelleme szerint. Hátra van még, hogy physikai léhyiségéről szóljunk.

Románia népe egyáltalán a szebb emberi fajtához tartozik. Még csak tájak sincsenek hazájában, — mint más országokban, — hol testalkati idomai föltünőleg eltérnének a szépnek szabdjától. Természetes, hogy általánosságban szólunk; mert kivételek itt is találatnak; valamint kor és kórok megteszik roncsolásaikat az eredeti, fiatalon szép idomokon. Ábrázati szépség s ennek tartósságában itt is elsőség a férfi nemet illeti, mint mely életkor s'zerint is sokkal későbbben jut épségrontó hatányok alá, mint a nőnem. — A gyöngéd nemre nézve sajnósán kell nyilatkoznunk, hogy ritkán közelítik meg nemük fő kellékének tökélyét. Mintha csak Isten ostora lenne ez országon a *himlő*; egyetlen általam ismert népen sem tapasztaltam annyi roncsolását, mint a románon és sajnálatraméltólag, kiváltképen nőnemén. Ékes, vidám, kecsegtető arcokat látsz, tüzes szemekkel, bíborajkakkal, s ha közelébe jutsz, meg kell ütköznöd az éktelenségen. És a szemlélet ez esélyei országszerte mindennapiak. Különben természetük kifogástalan. Epedő, vággyakozó s olykor kihívó tekintetük érdekesekké teszi őket. Csak óh

fájdalom, a *szellem*, mely szépnemünket annyira igézővé varázsolja, mely női társaskörökbe ellenállhatatlanul vonz, mely a férfi életet mindennapi küzdelmei borús köréből magasztosabb érzelmekre emeli ki, — *a szellem itt hiányzik*. Miszerint, itt úgy rémlik, hogy a nő hivatása csak az emberi nem kezdetlegi állapotabelire, a természet eszközéül szolgálásra szorítkozik; fönségesebb nemi földatok nélkül. Hogy játszói szépségük is csak földiekkel játszó égi tünemény, már említve volt. Mert Románia virágai mennél hevenyebb és bajosabban virítanak; annál gyorsabban közelítnék a kora hervadáshoz. Itt a pillangók hazájában, melyek mohó élvággyal szállongnak virágról virágra.

Azért aztán a szép vonású férfi-arcok is senyves kísérteti árnyalatot öltenek. A lejárt kéjek nyomdoka, a blazirtság mutatkozik azokon. Különbösen a román testalkat átlaga: közepes és ez alatti. Magas férfiak igen ritkák az országban. Testi erőre nézt: csontot, izmot a középosztály képvisel leginkább. A fensőrend ernyeteg, a pórosztály szikár, szívós testalkattal bír. Sajátos életmódjuk föltételezi, hogy *kövér ember* valóságos *ritka tünemény* ez országban s ha van, 10 közöl kilenc nem nemzetbéli. Nagy csodámra, jól élő papjaik közt sem találkoztam kanonokjaink tisztességes testalkatával. Gondolom ott a dolog bibéje, hogy tisztelendő parintek más oltárokon áldoznak; mi a róm. kath. szertartáshoz nem tartozik.

Nem lesz még érdektelen azon természeti anyagokat is följegyezni, melyek kiváltképen a román nép táplálékául szolgálnak.

A népeket kiváltképen húsevőkre: vadakra (?), kiváltképen növényevőkre: félműveltekre (?) és elegendő tápevőkre: műveltekre (?) osztályozzák. Láthatni, mily ingatag mérve ez az osztályozásnak. Mert míg Amerika vademberei ősidőktől fogva vadászatból, *állathúsból* élnek; Óceánia népei ősidőktől fogva művelték azon *növényeket*, melyek embertársaik húsa fölött túlnyomólag táplálatukra szolgálnak. India és China túlnyomólag növényi táppal él; de merem kérdeni: félműveltségé a chinai a mienkhez képest? Végre, valójában a hús- és növény tápot egyaránt fogyasztó emberiséget sem lehet egyáltalán műveltnek mondani. A félművelt román népnek vallási körülményei mellett, főleg hazája helyzete és terményei határozzák meg tápja minőségét, mely *physikumára* kétségtelen nagy hatással van. A vallás őt főleg növényi tápra szorítja; míg hazája kiválólag húsféle eledelekkel kínálja.

Hogyan használja föl ezeket a román? Hagyján, hogy rengeteg erdőből a vadat fölémészti; rónáin legelő temérdek szarvasmarhája, sertése, juha idegen nép számára hízik. Maga a rosszát fogyasztja, eképpen: kövér marháját kihajtják az országból; vagy faggyúvá dolgozzák föl a *zálhúnán*; csak ösztövéret aszalják meg napon, mi-ből aztán lesz ama híres sós talpézű *pátszráma*. A kifőtt zsír zsínét lefölvözve hólyagokba fagylalják, s lesz az a gonosz *cservis*, melytől minden oláh étel másként szokott gyomornak émelygőssé válik. Marad mézárszékerekre a silány ízű sovány hús, mely a mellett, hogy jól táplál, élvezetet nem szolgáltat.

Hasonló eset a juhokkal; melyek részint csak telelőre járnak az országba; részint miután gyapjúadójukat lerótták, ezenként főzetnek ki a zálhánán; húsmaradványukból szolgáltatván ama mecsevész címereket, miket hevenyen és aszalva, nem böjti eledelként fogyasztanak; sertést aránylag sokat fogyasztanak, de ez csak téli évszakra szorítkozik. Szalonát egész nyáron át ritka helyt kaphatni, — s ez állat ézletes zsírját csupán itt tartózkodó idegenek használják föl.

Előbbi állatfajokból szokásban van a tejelés, kivált a savanyú tej .(buzin) és sajt készítés. A tej a többnyire avar legelők miatt kevés és vajszegény híg. Sajtot idegen földről igaz, nem hoznak; de annál inkább kitűnik a honi *Jcáskával* hitványsága, menél inkább rászorul valaki. A meddő gomolyából átgúrt *brinza* sem oly kedveitető, mint a hazánkbéli. Tételésre bojárházak bivalyt tartanak. Lóhús fogyasztásig a bécsi civilizáció ide még nem terjeszkedett.

Házi madarakból: libát, rucát, tyúkot, pujkát nagyban tenyésztenek, főleg az itt honoló idegenek ínye számára.

Mindezeknél sokkal nagyobb fogyasztási rovatot képez a *hál*, melyet az országot félkörül övedző *Duna* roppant bőségben szolgáltat. Temérdek potyká, csuka, viza, harcsa, és miriád pici halféle jut elevenen a piacokra; minek hihetetlen keleté van. Télen az ikrájába fagyott halcsik több mázsányi rákaszokban halmozódik össze; valamint a fönnebbi halnemek porhanyóvá fagyva annál kapósabb keletnek örvendenek. Rákot tetejes szekéderékkal szál-

lítanak be időnkint; mit csodálatosképen sülvé szeretnek inkább. Ide járul a temérdek sóshal és tengeri puhányok özönmennyisége, melyek hordókban kínálkoznak boltok előtt a járókelők kíváncsiságának. Még ama sós moslék is, melyből kikapartatnak, keletnek örvend. Ne mondja senki, hogy a román is nem *ínyenc* a maga nemében. Sardella, sardina, kaviár, tengeri pók, csigabiga mind oly falafok, melyeket édesden szürcsölve fogyaszt el. Igaz, hogy mindahhoz sajtászerű gyomor kell.

Ez állati csemegék zamatos melléklete a *masz-lina* (besózott olajgyümölcs), cseresznye-, szilva-, kökény-főzet és aszalt gyümölcsök. Nagy keleté van a narancs és citromnak is. Van aztán az *álvica*: diómézlisztkeverék; sokféle édességek; pálmagyümölcs, füge, kenyérbecő, sült mogyoró, főtt dió, mézes kalácsok és tarka cukormányok.

Cukor, rum, thea, kávé aránylag alig fogy el több más országban, mint itten; szesz meg épen sehol. Ezek fogyasztása közben mámorfölleget tudnivaló, hogy a *tutun* (törökdohány) szolgáltat; mit mindenütt jobb minőségben lehet kapni, mint itten; mert kereskedő boldogtalannak tartaná magát, ha meg nem hamisítaná. Hozzá az ismert papirszelvényes könyvecskéket használják, egy-egy lemezbe göngyölítve a szivar bennékét. Ezekből két fajta legdicséretesebb, az úgynevezett *rumos*, és a *mais*, vagy csusznyairha. Emez utóbbi cikkekkel szokás könnyíteni a böjti nélkülözéseket.

De tekintsünk át még a konyhára szolgáló növényfajok közé is. — *Zárzávatnak* nevezik egyáltalán a zöldséget. E rovat alatt első helyet foglal a

várza (káposzta), melyet savanyítva, töltve (Sarmale), nyersen is, főve is esznek. Utána a *paprika* (árdei), melynek zölden töltvesütve van nagy fogyasztása; pirossá éretten is télen át sok fogy. A *csucsornak* három faja van tápdivatban: a) *solanum tuberosum*: *burgonya* (kartofél), b) *solanum lycopersicum*: paradicsom alma (podlosel), c) *solanum melongena*: Egyiptomi alma (pádlansel), ez utóbbit kiváltképen kedvelik töltötten v. vastagételül; melyet sötét violaszíne, kékeszöld bele a szemnek nem igen ajánl. Van még *bámie* nevű zöldség, minek nevét nem süthetem.

Uritök (döblec) doblicei, ugorka, óriási nagyság és mennyiségben, görög- és sárgadinnye temérdek fogy el; melyet kevésbé termelnek honn, mint inkább a déloroszországi *bostánds-okhól* (dinyés-kertekből) Galac és Brailán át szállítanak.

A vöröshagyma fehérfajtája ezer meg ezer mázsákban fölhalmozva mező- s piacszerte látható őszszel, mindaz átjárja metamorphosisát új termésig. *Fok-* és *mogyorohagyma* igen kedvelt lehet; mert drága. De bőségben és keletben minden hagymafajjal versenyez a *póréhagyma* (prás); melyet Isten tudja, hogyan művelnek meg, hogy megehessék.

Az ország két főbb gabonaterménye, a búza és kukoricahasznosítás: módjáról már szólottunk. Főzelék-veteményekből, mint borsó, paszuly, bab, többet emésztenek föl zölden, mint szemesen. Lencse termesztés úglátszik nincs is szokásban; mert ezt és jóféle borsót csak brassai kereskedőknél kapni. Rizst bővebben, kölest kevésbé használnak. Gyökérveteményekből: cékla, murok, kalaráb, retek,

petrezselyem, zeller, peszternák vannak kerti és konyhai művelet alatt. Saláta több a buglyos, mint fejes; többnyire vastagételül eszik; úgy a kelkáposztát is. Virágos káposztát, tárkonyt, turbolyát, sóskát műkertészeknél találhatni. Ellenben lóromot és csombordot, mit szinte megesznek, kikeletkor faliusiak árulnak.

Végre erdei-mezei földadományt: tormát, mustárt, bubicskát, csiperke-, kenyér-, s hiribi-gombát, évszakában bőven kaphatni.

Hogy Románia szép gyümölcskertekkel bír s hogy a nálunk ismert és művelt gyümölcsfajokkal bőségesen el van látva, már említettük. Áldott ege alatt sok más és nemesebb fajták megteremnének, ha szakavatott művelő kezekre találnának.

Az ország flóráját tárgyalni földatomon kívül esik.

TARKA ÉLET ROMÁNIÁBAN

Hátra van még, hogy előadott rajzomat apró életképekkel ékesítsem. Ezeket főleg a főváros élénk mozgalmából lehet meríteni.

Bukurestben sajátosan elegyedik össze a keleties szokályok maradványa az európai műveltebb ízlés szokásaival. Még csak az utcára sem kell mened, behat lakodba a nép-élet zsibongása. Mégis ha ennek rétegeiben alapos ismeretet kívánsz szerezni, közte kell járnod. Alig van Európában zajosabb város, mint Bukuria: »örömhely«; pitymallattól késő estig. Alig virrad, már hallani valami méla nyögdecselést: »apá« mi vizet jelent, s igazán a szomjú-

ságban tikkadó hangjához hasonlóan mondatik ki. Kik ezt nyögik, a »sakkadsiuk« hordósok, messze künnről hordják be a vizet s kannaszámra két *gologanert*. (régi pgő kr.), hordószámra 10—15-ért adják. Aztán érkeznek vállátló. rúdról függő nyílt csebrekkel a *tejárusok*, kiknek kiáltása' inkább vacokorosan, mint édesen hangzik. Majd jönnek a *gyümölcsárusok*, kik »mere, mere!«, »épine, pépine!«, »struguri!«, »kokodus«, stb. mifélejükhez képest kiáltásokkal árasztják el az utcákat. Közben hordják a mézes és vajas kalácsot, a cukorsüteményeket. s egyéb csemegét, mit kiváltképen piperés leányok kínálhatnak. Szóval kenyértől kezdve minden élelmi szükségletet ablakod előtt hordanak el s figyelmeztetnek lármásan, hogy ki sem kell mozdulnod; só't virradat után nincs is nyugalmaid tőlük. — Utcán menve, úton útfélen látod és hallod: »*dulce, dulce*«_T »*dulce si rece*«, üde víz édességgel. Csak hozzá kell nyúlnod; kapsz előbb valami puha nyalánkságot, mi tudtomra viza enyv gyümölc sézzel összefőzve s V keményővel meghintve, jóezú (rahát); erre egy jó meszelynyi valódi jeges vizet, összesen négy *gologanert*. A város jó sajtáságai közé tartozik, hogy bármily rekkenő hőség van nyáron át, *jeget* mindenütt és olcsón, két—öt *gologánert* okáját, lehet kapni. Legzajosabb a temérdek bérkocsi — birsa, droska — robogása, melyekkel fényűzésben Bukarest minden más városon túltesz. A bérkocsisok egyenruhásak, jobbára magyarok és muszkák, jók s nem drágák., Sűrűn láthatni az úri rend pompás libériás fogatait is. Nemritkán közben magán deli lovagokat.

E jelenségek főszínhelye a *Podu Mogosoe*, a főváros legszebb és csínytalanebb utcája; melyen legtöbb nevezetesség is van. Vajda laka, »Passage román« (üvegfüdelű pompás bazár), színház, szállodák, hercegi paloták, dústartalmú és kirakató boltok, stb. E zaj vezetékét“ követve, mind beljebb jutunk a román főváros tömkelegébe hol a zsbongó sokaságban idegen ember egészen elbódul, ügyeljen is, mert e magánkívül semmivel sem törődő, ügybaja után rohanó nép közt, lökés, elsodortatás és tiprás veszélyének folyton ki van téve. Kivált, ha valami tűzvész kitörését gyorslovagok városszerte hirdetik. Kimély nélkül robognak olyankor vízhor-dóik és szivatyuikkal a tűzoltók; a sakkadsiuk a tűz felé tereltetnek; kik dicsérendő készséggel egész Dimbovicát kimerítenék .s úgy sietnek . segítségre. Közben a népsokaság összetorlódik és sok tragikomikus jelenet adódik elő; míg a rendőrhadnak sikerül a népárt — néha korbáccsal is — megosztani. Ezalatt a megrekedt fogatokban istenes flegmával ül a kénylétéből (comfort) ki nem bolygatható bo-jári rend. Várni sem látszik; hanem hüle andalgásban lase passare; mintha mi sem történnék, mi őt érdekelhetné; minek szemléletén gyakran fölmerült elmémben a kérdés: váljon ily közöny mulya lelkü-letekben létezik é magasztosabb vágy vagy dics-ösztön?

Tovább menve már Lacikonyhák füstje-párája verődik érzékeinkre. Ott sütik a szó szoros értelmében rostélyon, a rostélyost, a kolbászt, a darabos húsból hurkásított trandafirt; miket az arra sürgő ribancok feszénytelenül falnak be, és kortyolnak rá

jéggel hűtött bráhát. Ezalatt pokoli lárma veri a fület, »gologán! gologán!«, mert mindenki ordítva kínálja áruit, mondogatva hány gologánért adja; miért e szó hallatszik miriád milliószor évente Bukurestben. Elszámálhatlan az a mindenféle apróság élelem és csemege, mit sűrűn kínálnak. Van a főpiacon egy *hán* (vendégfogadó), mely legcsondárabb képét mutatja a keleti gyülevész vendéglátásnak. Külről csak egy emeletes kőépület; belül azonban cifra tornácokkal, erkélyekkel különféle emeletekre és szakadályokra van osztva, melyekben zsúfolva van az ember, és nyüzsög mindenféle állat. Külön szobát keresünk benne. Kaptunk, be is telepedtünk nőmmel s cselédemmel. Volt benne három nyoszolya. Egyszer jő egy szurtos család; ránk sem hederítve, rátelepszik a másik ágyra. Még föl sem ocsúdtunk hülénkből, jő egy pár izmaelfi s nyájasan int, hogy üritenők le az egyik ágyat. »Micsoda?!« De itt magyar atyámfia, tüsszögésedet föl sem veszik; hanem mikor elcsendesedel, valaki, a ki épen szólni nem restéi, megmondja, hogy erre így szokás. Hívom a hansiu (fogadós), megmondja kedén, hogy más *separat* nincs; azt is hidegen nézte, hogy továbbálltunk. E *hán* alatt piacszéltén a közlarmát ércpengés, recsegés szaggatja meg. Pénzkufárok egy rakás *jermeliket* ikossár-tallér = eredetileg húsz piaszteres ezüst db. (vagy valami nagy kongó muszka pénzt) markolnak föl s pergetik egyik tenyérből másikba. Ezzel hívogatják váltani a közönséget. Láthatsz is itt sodrony kalitkában mindenféle arany, ezüst pénzt, kecsegtető halmazokban; s csereberélnek vele fáradatlanul. Itt láthatod: ho-

gyan emészti föl egyik pénzdarab a másikat ez utcai bankárok előnyére. 1860-ban míg a brassai hasonló tőzsérek 14½ ezüst húszast fizettek aranyunkért; Bukurestben már csak 14-et adtak, így párnapi útkülömbséggel Bukurestben véve, Brassóban adva, nagy nyereséget lehet vala üzni.

Az iparpiacon zsiromlás még csak hagyján; de a mocskos Dimbovica örökbűzű hídján átkelve, a zöldség és élelmi piacon egészen új látvány nyílik: a mészárosok sora, halászok, rákászok, kertészek, sütészek tarka, szagdús kirakodásai közt. Válogathatni itt jóban, rosszban, dúskálva, olcsón és drágán, a *Municipaliás* méltóságos épületének színe előtt, mely épületéből a bekötött szemű istenaszszonynak, szemes rendőrök lesik a rendtartást. Egy rendbontásnak valék tanúja. Valami rüpök, ő tudá mi okból egy ökölcspással földre terített egy cigány nőt; erre zilált hajánál fölmarkolva, oly magasan emelte levegőbe, hogy távol helyzetembe is föltűnt; aztán földre hagyá zuhanni, rátérdelve gyomrozta, s mit egyebet nem csinált? — míg látjuk, hogy a fórumon megjelenik egy *városostor*, mely ugyancsak lasnakolja a rüpököt. Az előbbi jelenségen elámult közönség most átvillanyozva zúdul föl s aligha volt kéz vagy láb, mely ha érhetne, nem ütött hozzá, míg az ostor szünetlen csapásai alatt a portikusba juthatott, hol a csőcselék nagy riadalmára most föltűnt az mint bántogatott rigószemű égyptomi sipsig, és a verekedő hős ábrázatát vérig marcongolta, mire mindketten bűdűbe kerültek.

Innét a gyönyörteljes kilátású *Metropoliáig*

nem bontakozunk ki a zsivalyból; s mire annak árnyas kies emelkedésű sétányára és csendébe jutunk, a magas levegő derült ég mellett kezd rendítő bömbölést fölötted, mely a csörgő kigyó fölfokozott rezgő csapkodásával rémlik elegyedni. A baljóslatú hangok valóban *sárkánytól* erednek; mely csokrosbokros papírtestével haldoklólag vergődik fölötted.. Sehol sincs annyira szokásban a sárkányozás, mint Bukurestben; hol éj idején is, midőn a halandók java csendes magányba vonul és- szunnyad; az égbolt hézagában amaz ártatlan szörnyek száz ölnyi pórázon háztetőkre nyűgözve, dorombolják altatásra éppen nem alkalmas danájukat. És hol lelik többnyire vesztüket ez önkénytelen lények? A távírdasodronyokon. Egész vonalszerte látni, mint lebegnek e keresztyéntelen találmányon az áldozatok hullaszakadékai.

Kegyeletre méltó; de idegennek szokatlan és sajátosan meglepő jelenség, hogy igen gyakran, kik vele úton-útfélen találkoznak, egyszerre csak keresztet vetnek magukra. Egy jó ismerősöm e jeletetek által megzavarodva, aggályosan vizsgálá magát körül, hogy mi van rajta, körötte irtóztató vagy megvetni való, mint a mire a vele találkozók viselkedését magyarázta. Végre is megkérdezett valakit, hogy:, hát miért bánnak vele így? »Nem látod pogány; hogy ott templom van s az emberek imádságot mondanak?« volt a peremptorius felelet. Valóban, Bukurestet templomai tekintetében fölösleges kis Romának nevezni. Meg van neki sajátos típusa, egyháza fénye és ékessége, keleti ott tet-szelgő modorban. Már rajzom elején említem, hogy

az országban majd minden gazdagság a kolostorokhoz folyamzik; a fővárosban így van ez a templomokkal; hol temérdek gazdagság, részint tündököl, részint folytonosan elfüstölög. Ragyogó szép, külről ízletes, belül kincses épületek ezek; minőekkel a román főváros százával dicsekszik.

Oláhországból Jerusalemig eltévelyogni nem valami nagy bajnoktett. Mégis ki ez utat megjárja, örökre megtartja *kádsiu* (zarándok) nevét. Vannak, kik csupán e tisztességes név megszerzése végett megteszik az utat. Tehát hádsiu Oláhországban sok yan.

Sajátságos cselédosztályt képeznek Bukarestben az *arnótok*; körülbelül oly tiszti állásban, mint nálunk a főurasági huszárok. Válogatott szép emberek. Fővegül vörös *fezt* viselnek; teljes bajusz borotvált ábrázattal; vörös dúsan sujtásos mellényt, kéznél hosszabb lobogós ingujjal. Derékről egész vég patyolat redőkbe tűzdelve foly le térdig; tehát ez az ágyék Öltözete; tédről megint vörös bérc fedí a száratok bokáig; lábfejen hegyes törökös fölkonkorodott orrú hímzett papucs. *Shawl-öbben* pompás *játágán* (kurta egyenes kard) és gyöngyös pisztolyok. Menté helyett panyókán vádra vetve tündéries aranydíszú, keletiesen csücskökre szabott, hasított ujjú dolmány; melyhez hasonlót kurta derékkal fölöltőül is viselnek. Téli fölöltőjük vörös posztó *szúrtuk* (zubbony). Mint mondják, egyáltalán józan, dicséretes erkölcsű, vitéz férfiak. Kiknek hivatásuk is: *úrvéd*. Ezekkel ellenes keleti fajt képeznek a szurtos török cigányok, csalmával fejükön, hosszú előre görbedt csupasz nyakkal; íz-

mos pőre karokkal, ama minden ízlést kigúnyoló lo-
mos bugyogóval, melynek fityegő abája léptenként
verődik egyik lábikrától másikhöz; végre meztelen
lábra félféj papucscsal. Foglalkozásuk: cínezés,
üstfoltozás, zár-lakat-kulcs csinálás, stb., mikkel há-
zálnak s kiabálva járnak: »mesteru lákátus!« És
még valami érthetlent énekelnek utána.

Itt az ércedények nagyon terjedt használatba n
levén; drótosra csakis idegen jövevényeknél talál-
kozik szükség. Akad is olykor egy-egy hazánkfia
trencsinszka stolicából s naiv modorban kiabálja
itt is: »fazékat drótoztassék kén' asszony!« Sőt ab-
lakosaink, üvegeseink, sáfrányosaink elbarangolnnk
ide; — és úgy-úgy megöörülnek egymásnak, hogy
egy haza fiai idegen országban láthatjuk egymást.
Szívességeket is teszünk egymásnak.

Velem történt Rimniken. Megzendült kapum
előtt az ismeretes kézi fűvattyú hangora. Kikiáltok:
»Jer be! Mit akarsz?«

»Az úr magyar vágyon?«

»Igen!«

»Hát én meg tótocska Magyarország.«

»Hozott Isten földi; jer be, igyál egy pohár
bort.«

»Inni, jaj, de nincs mit enni.«

»Hiszen kereskedő vagy.«

»Kereskedni, házalni; semmi márfa elkelni.
Nincs vásár. Hanem tudom mit: én nem koldul; az
úr magyar; tőlem venni valami, hogy nekem van
mit enni.« Így aztán megvettem földimtől egy sá-
vos abroszt.

Bukurest zajában nem kis szerepet játszik a magyar cselédség sokasága; reggeli órákban piaci csevegeésekkel s esti összejöveteleikkor szokott fesz-telen magyar lármával mulatnak. Közönségesen jó-módban élnek; mert egyáltalán nagy becsületben tartatnak. Hanem erkölcsi hasznuk az egész itt lét-ből kevesebb, mint semmi; anyagi hasznuk is igen kevés, mivel könnyen jött szerdék ebrovása? megy föl. Nagy kár nemzetünkre, hogy a nép fiatalságá-nak virága ide csődül s itt fecsérli élte zamatát, pozsgó erejét, épségét. E tárgyban hírlapi intéseink, ujjmutatásaink sajnos mindeddig sükertelenek ma-radtak. Talán a most bejött magyar *ref. missionah* hatásabb lesz működése.

Népünnep a románnál minden sokadalom, melyre közönségesen fölpiperézve jelennek meg. De vannak szokásos, csinált és rendezett népünnepek is. Ez utóbbiak közé tartoznak azok, miket a kor-mány szokott rendezni politikai célokra, pártvezetők csinálnak maguk számára, vagy a vallás szolgálai az egyházi szertartások csatányos tüntetésére. Ez utób-biak közül legnevezetesebb *Bukurestben a vízke-reszt*; midőn a nép, hadsereg, országos méltóságok, főpapok és fejedelem a *Dimbovica* folyóhoz gyűl-nek; imádság közben a pontificans egy keresztet dob a vízbe, melyet kitűzött jutalomért, ott készen didergő, meztelen gyermekek búvárkodnak ki. Gyakran a bűvár örökre eltűnik. Mások a búcsú-ünnepélyek; minők egyik kitűnőbbike az általam a bukuresti magyar közlönyben leirt *sz. Pantileimon-beli*; közel a fővároshoz, hol jótékony kórház léte-

zik, s egyszer egy évben mindenki ingyen lakmározhat.

A szokásos népünnepek közül országszerte nevezetes a szabad ég alatt mulatozás, pünkösdi napjaiban, a *dulápok* körül. A *duláp* nem egyéb, mint valóságos ördöghintó. Két magas ágasra egy gerendely van fektetve, ennek a hajósmalomkerék mintájára négy szárnya a levegőben; mindenik szárnyról egy pár *ülnök* számára, függő, *legideiglenesebb szék*; melyre közönségesen egy szeladon a körülálló tömegeből választja vonzó pólusát; kivel aztán összeülekezve a lenderő elmélete szerint két markonc által forgásba hozott gépen lengetik magukat a szellem, — nem, a szellős tájban. Az ülők helyzeté azonos, *függő* marad; azon módosulással, hogy hol alul, hol fölül, hol arcban, hol hátul fű a szél. Ezt fölséges mulatságnak tartják. De leginkább amüzirozzák magukat a földszinti ácsorgók, a fejlemények szemléletében. Igaz, hogy a hajadonkák is esengenek érte, s barátjának, vagy e hiján rokonának, meg nem bocsátaná egy sem, ha pünkösdi hetében őt meg nem *dulápozza*. Minden tizpercnyi forgatás után váltakoznak az anda mulatók. De véletlen esetek, azaz, hogy esések is következnek be, nyak és egyéb tagok ficamával, vagy épen töréssel; kivált alkonyatkor, midőn már az egész közönség *in vigore* érzi. magát. Ilyenkor a mulató közönség szétrobban; hanem egész másrendű ácsorgók csődülnek össze, hogy lássák, mi történik a bémultakkal. Minden esztendőben általános panaszok fordulnak elő e népmulatságok ellen; de jövő alka-

lommal épen azok *ülnek föl* először, kik panaszoztak, — a népszerűségre törekvő bojárok.

Népmulatságoknál az a legérdekesebb jelenség, hogy étel-ital-kellék legnagyobb részét helyszínen készítik. Ott gyurják-dagasztják a tésztát; vágják a marhát, sütik a húsos rétest, rákot, pecsenyét; párolják a zöld ardélyt (paprikát); keverik timsó val és szűrik az ivóvizet; mind esengő bongó készletekkel, szörnyű kiabálások közben. Ott helyt látsz egy kannából rögtönzött szökőkutat; tekenőben sziklakavics mederben üveglemez akadályok közt csörgedező patakat; miniatűr színpadi látványokat; népeleti ábrázolatokat; por-színkörben összeverődött táncvigalmat; nemzetiségi tarka öltözeteket honi s külföldi zene visszás hangzavarát; rőfös-súly- és ürmértéki árusok és vásárlókat; imádkozókat, csapongókat; és e zsbongás közepett nyugodt lelkiismerettel gyepen alvókat stb.

Talán unalmas hosszúra terjedne munkám, ha még több tarka életi jelenséget idéznék; azért leírásomat ez alkalommal bezárom.

Még egyet. Románia, őserdőkkel koszorúzott ásványdús hegyei, kies bortermő lejtői, gazdag kalászatokat lengető rónái, temérdek még művelő kezekre parlagon vagy bozótosán váró mezőtereivel, hivatva van virágzó gazdasági, Dunája és nyerendő vasutai által Kelet és Nyugot széli helyzetével boldog kereskedő országgá válni.

Ehhez azonban legelső kívánmány: munkaszerető, ipartudó néppeli *Colonisatio*.

I.

DR. OROSZHEGYI JÖZSA ÉLETE.

Oroszhegyi életének eseményeit a sok helyen szétszórt és nem egyszer ellentmondó adatokból igen nehéz pontosan összeállítani. Éppen- ezért a hézagos adatok gyakran csak a következtetés valószínűségével kapcsolhatók össze. Az ellentmondás már születési adatainál megvan. Szinnyei szerint Nagy-Kolcson, Szatmár megyében született. Ezzel szemben Oroszhegyi egyik „régibajtársa“ rövid megemlékezésében (Vasárnapi Újság, 1870. márc. 6. 10. sz.) Dézs környékére teszi a születés helyét. Valószínűleg Szinnyeinek van igaza. A továbbiakban Szinnyei adatait kiegészítettem a Vasárnapi újságban közölt megemlékezés adataival. A Pílvaxban történt jelenet ez utóbbi forrásból való. A szabadságharcban játszott szerepét, fogságát és életének a romániai korszakot megelőző eseményeit a különféle források egyöntetűen ismertetik.

A romániai letelepedésről szóló, Koós Ferenchez írott levélről Koós emlékezik meg ismert művében: *Életem és emlékeim* 1828-tól 1890. Brassó, 1890. I—II. A román fejedelemségek gazdasági átalakulására és a román kapitalizmus fejlődésére legalaposabb adatokat található *keletin István* volt bukaresti egyetemi tanár híres munkájában: *Burghazia romána, origina si rolul ei istoric*, Bucuresti, 1924. A román gazdaságtörténet eme legjobb kutatója egészen új megvilágításban mutatja be a román fejedelemségek belső fejlődését. A romániai magyarok szerepét Jerney és Koós említett művei, valamint az egykori hírlapok, főleg a Bukaresti Magyar Közlöny alapján próbáltam megrajzolni. E kérdés alapos kidolgozása sok meglepetést hozhat, hiszen már az eddig ismert adatokból is kiderül, hogy a magyarságnak egészen tekintélyes szerepe volt a román fejedelemségek belső fejlődésében. A magyarság egykorú

román értékelésére vonatkozó adatok, a Revista Carpailor idézett megállapításai ugyancsak a Bukuresti Magyar Közlönyből valók. Noha az idézetek szövegén érzik az egykori fordítás nehézsége, mégis eredeti formájában vettem át, mivel a román szöveg nem áll rendelkezésre.

Oroszhegyi romániai életének mozzanatait a Koós könyvében közölt adatok (II. köt. 150—152, 368—69 1.) és egyes magyarországi lapokban, főleg az Alföld-ben megjelent Oroszhegyi levelek alapján állítottam össze. A Koós adatai ugyanis ellenőrzést, és kiegészítést igényelnek, mivel Koósnak időrendi feljegyzései valószínűleg nem voltak s ezért időmegjelölései gyakran hibásak. így pl. szerinte Oroszhegyi már 1860. végén lemondott volna állásáról, holott a valóságban lemondása csak 1862. tavaszán következett be, amint ez az Alföld-ben közölt levelekből kétségtelenül megállapítható. A levelek az említett aradi újság 1861—63-i évfolyamaiban jelentek meg. Oroszhegyi életének későbbi eseményeiről csak igen gyér adatok állanak rendelkezésre. Pár ilyen adat van a Kelet című újság 1876-i évfolyamában közölt levelekben. Ciprusi tartózkodásáról az EME vezetőségéhez intézett levele (EME irattára 42—1867) tudósít. Ugyancsak az EME válaszmányi üléseinek 1868-i jegyzőkönyvéből tudunk arról, hogy Oroszhegyi éremtárát az egyesület megvásárolta. K. Pap Miklós felhívása az Oroszhegyi érdekében indított gyűjtésre a Magyar Polgár 1868. május 20-i számában jelent meg.

II.

A KÉZIRAT ÉS A SZÖVEG-KIADÁS.

Oroszhegyi Józsa kézirata az Erdélyi Múzeum Egylet birtokában van és jelenleg a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban elhelyezett kézirattár 816 sz. alatt található. A kézirát félvászon kötésben 70 lapnyi rendes negyedív nagyságú és 68 lapnyi kisebb negyedívű papírra van írva, Oroszhegyi saját kezeirásával. Oroszhegyi az első 70 lapot sajátkezülэг számozta, míg a második, 68 lapot kitevő részről e sajátkezű számozás hiányzik. E második rész papírja eredetileg egyenlő nagyságú volt az elsővel, de később nem tudni miért a papír felső és alsó részét ollóval levágták. A kéziratot az EME-hez való érkezése után 85-ig terjedő gépszámozással látták el. Oroszhegyi bevezetése V-ig futó római

számozással van az arab számozású kézirat későbbi részétől megkülönböztetve. A kézirat végén 5 lapnyi tartalomjegyzék van, melyben Oroszhegyi munkájának összes fő- és alcímeit, valamint a lapok szélén kiemelt és aláhúzott helységeket feltünteti. A sorrend azonban nem talál a kézirat sorrendjével s jónéhány össze-vissza húzgált jel mutatja, hogy Oroszhegyi e tartalomjegyzéket sietve és valószínűleg feldúlt lelkiállapotban állította össze. Éppen ezért e tartalomjegyzék közlését mellőztem.

A szöveg közlésekor megtartottam az eredeti kézirat helyesírását a helység- és személynévben és a nyelvi sajátságokban. Ahol a mai helyesírás alkalmazása a forráskiadás pontosságát nem érintette — ékezet és központozás — ott az Oroszhegyi helyesírását korszerűsítettem. Így jártam el az évszámok írásánál is, hol a []-be helyezett raggokkal egészítettem ki a mai olvasónak szokatlan akkori írásmódot. A szövegben más típusú betűvel szedtettem a kéziratban Oroszhegyitől eredetileg aláhúzott szavakat és neveket. A lapok alján itt-ott előforduló *-al jelzett megjegyzések is mind Oroszhegyitől valók. Semmiféle szél- vagy zárójeles jegyzettel nem magyarítottam az eredeti szöveget, lévén az nagyon világos és érthető. Szerzőjének ténybeli tévedései vagy a rendelkezésére álló forrásokból származtak, vagy pedig egyszerű elírások. Ilyén tévedések: a Gyulafehérváron németek által leölt Mihály vajda — akit valójában Torda mellett öltek meg. — Továbbá Serbán vajda megválasztása 1600-ban — holott ez a választás 1602-ben történt. Hasonló tévedése, jobban mondva elírása van a magyarországi örmények számát illetőleg. Szerinte hazánkba 40 ezer örmény család telepedett be, holott nyilvánvalóan csak négyezret akart írni. A dolog természeténél fogva Oroszhegyi némely történeti magyarázata azóta elavult, hiszen ő a román történetírás első, kezdetleges eredményeit használta fel, melyek az újabb kutatások következtében lényeges módosuláson mentek át. Így a fejedelemségek megalapításáról ma már sokkal többet tudunk, mint amennyit Oroszhegyi annakidején Laureanu és mások könyveiben találhatott. E természetes és könnyen megmagyarázható hibákat leszámítva Oroszhegyi az akkori román életet valóban ritka elevensséggel, hűséggel és tárgyilagossággal írta le.

A kézirat kalandos utazás után került az EME tulajdonába. Oroszhegyi 1862. végén fejezte be a dobrudzsai Küstendsében. Innen elkerülve öt évig hordozta magával

különféle balkáni és kisázsiai útjain. 1867. elején Ciprus szigetén tartózkodott Lárnáka városban. Itt határozta el magát arra, hogy a kéziratot az EME-nek elküldi. Január végén kelt kísérő levelében kifejti, hogy „Román élet“ című kéziratát az EME alapító tagjául való belépése fejében az intézetnek ajándékozza, amennyiben kiadásra méltónak találja. „Ha pedig ki nem adathatnék: letéteményül kívánom tekinteni — írja erről — mennyiben még valószínűleg huzamosan tartandó világpályámon megőrizhetni nem remélem.“ A kézirat megérkezését az EME 1867. április 3-i választmányi ülésén jelentették be.

Azóta majdnem 80 év telt el anélkül, hogy a kiadásra sor került volna. Mostani kiadásának gondolatáért elsősorban Kelemen Lajos múzeumi és levéltári főigazgató urat, egykori kedves tanáromat illeti a köszönet, ő volt szíves figyelmemet e kézíratra fölhívni; ő segített az összeolvasás és irattári kutatás munkájában, mint ahogy már annyi más alkalommal segítségére volt mindenkinek, aki valamely Erdéllyel kapcsolatos történeti kérdésben bizalommal fordult mindig szíves készségéhez. Hála az erdélyi történelem eme ma élő legalaposabb ismerőjének, valamint az Erdélyi Múzeum Egylet választmányának, mely a lemásolást és kiadást engedélyezte, Oroszhegyi kézírata végre napvilágra kerül. Külön köszönettel tartozom dr. Jancsó Elemér Tudományos Intézeti tanárnak, aki az Erdélyi Ritkaságok című sorozatában e kéziratnak helyet adott és a szöveg átnézésében, korrektúra és más kiadási munkálat elvégzésében segítségemre volt. Végül ugyané helyen mondok köszönetet Tóth Zoltán kartársamnak is, aki a budapesti Széchenyi Könyvtárban volt szíves utánanézni pár Oroszhegyi levélnek.

Erdélyi Ritkaságok.

Amidőn 1939-ben, a román uralomnak talán legsúlyosabb évében megindítottam az „Erdélyi Ritkaságok“ c. könyvsorozatot, kettős célt tűztem magam elé. Egyrészt megmenteni akartam az elfelejtéstől az Erdély múltjára vonatkozó ismeretlen vagy alig ismert kéziratainkat, másrészt a hagyományainkról sokat beszélő, de azt alig ismerő akkori erdélyi magyarság elé élő példaként akartam állítani multunk szent emlékeit. A román uralom huszonkét éve alatt Erdély tudományos és közművelődési egyesületei anyagi erők hiányában nem vállalkoztak ilyen irányú könyvsorozat megindítására. Az a néhány ismeretlen napló és emlékirat, ami mégis napvilágot látott, csupán néhány magánosan álló író bátorságát és hősiességét dicséri, de folytatóra nem talált. Ilyen előzmények után indítottam meg az Erdélyi Ritkaságokat teljesen a saját anyagi erőmre támaszkodva. Az a meggyőződés hatott át, hogy e sorozat nemzeti öntudatot ébreszteni akaró célkitűzésével megértéssel fog találkozni. Hittem és vallottam, hogy a múlt emlékei és a nemzeti hagyományok nem lehetnek csupán üres és önző célokat leplező frázisok egyesek ajkain, hanem élő valóságként kell áthatniok a megújulni akaró erdélyi magyarságot. Ehhez a nagy nemzeti erkölcsi felemelkedéshez óhajtottam az Erdélyi Ritkaságok megindításával hozzájárulni. A sorozat első kötetét siker koronázta. Határon innen és határon túl a kritika megértő szeretete mellett bebizonyosodott „e vállalkozás anyagi életképessége is. Így vált lehetővé 1940-ben újabb három kötet kiadása.

Kolozsvárnak és Észak-Erdélynek az anyaországhoz történt boldog visszatérése után az erdélyi magyar tudományos élet előtt gazdag lehetőségek kapui tárultak fel.

A

kolozsvári tudományegyetem ismét a magyar tudomány szolgálatába állott, az Erdélyi Múzeum Egyesület is új és nagyjelentőségű munkához foghatott. Mellettük és velük karöltve az Erdélyi Tudományos Intézettel együtt immár három hatalmas intézmény szolgálja a magyar tudomány erdélyi feladatait. Azonban az elvégzendő munka nagysága és a történeti idők sürgető parancs-szava még most, a számunkra előnyösen megváltozott körülmények között sem teszik fölöslegessé az „Erdélyi Ritkaságok“ folytatását. Az eredeti elgondolás csak annyiban módosult, hogy az évente kiadásra tervbevett 5—6 kötet között már megjelent, de teljesen hozzáférhetetlen munkák is helyet fognak kapni.

Az Erdélyi Ritkaságok ötödik kötetének megjelenése alkalmából köszönetet mondok mindazoknak, akik a sorozatot erkölcsi és anyagi támogatásban részesítették. Hálásan köszönöm legelsősorban Kelemen Lajos levéltári főigazgató megértő támogatását, aki szakszerű tanácsaival mindig segítségemre volt. Köszönetet mondok továbbá erkölcsi támogatásukért dr. Kristóf György és dr. György Lajos egyetemi tanár uraknak, Vásárhelyi János református püspök és dr. Tavaszy Sándor református püspökhelyettes uraknak, dr. Vojnovich Géza akadémiai főtitkár úrnak, dr. Pásint Ödön miniszteri osztálytanácsos úrnak, dr. Kántor Lajos gyakorló gimnáziumi igazgató és dr. Katona Lajos városi kulturatanácsos uraknak.

A sorozat anyagi támogatásáért elsősorban hálás köszönetemét fejezem ki Hóman Bálint miniszter úrnak, dr. Szily Kálmán államtitkár, dr. Schneller Vilmos miniszteri osztálytanácsos és dr. Bisztray Gyula miniszteri tanácsos uraknak. Hála és köszönet illeti a Magyar Tudományos Akadémia, az Erdélyi Múzeum Egyesület, a Károli Gáspár Társaság, a Rádió és Budapest Székesfőváros vezetését nagyobb számú példány átvételéért.

Az Erdélyi Ritkaságok lelkes és önzetlen terjesztéséért köszönetet mondok: Gönczi László, dr. Sipos Lajos, dr. Szász Árpád és Pogány Albert igazgató uraknak, dr. Debreczi Sándor, Pellion Ervin, dr. Veégh Sándor tanár uraknak, Flórián Tibor és Varró Dezső író barátainknak.

Végül hálás köszönetemet fejezem ki az Erdélyi Múzeum Egyesület vezetőségének Oroszhegyi Józsa kéziratának kiadásra való átengedéséért és hálásan köszönöm az eddigi kötetek bevezetőinek: dr. Kristóf György egyetemi tanár úr, dr. Biró Sándor theologiai magántanár és Lakatos István mérnök urak önzetlen munkáját és Valentini Antal könyvtárigazgató úr kitűnő fordítói munkáját.

Kolozsvár, 1942. VI. 1.

DR. JANC SÓ ELEMÉR,
az Erdélyi Tudományos Intézet tanára.

Az Erdélyi Ritkaságok 1—4. köteteinek
előfizetői és pártolói.

- Br. *Aczél Ede*, Kolozsvár.
Ajtai Gábor, Kolozsvár.
Dr. Ajtai Miklós, Paris.
Dr. Asztalos Miklós, Bpest.
Dr. Asztalos Sándor, Kolozsvár.
Bábos István, Kolozsvár.
Bagaméry Zsombor, Kolozsvár.
Dr. Balázs Endre, Kolozsvár.
Dr. Baráth Tibor, Kolozsvár.
Dr. Bartha Ignác, Kolozsvár.
Dr. Báthory János, Bpest.
Dr. Bene Ferenc, Dés.
Benkő Gábor, Kolozsvár.
Dr. Bertalan István, Bpest.
Bezdán József, Kolozsvár.
Bindác Mihály, Kolozsvár.
Bíró Ferenc, Kolozsvár.
Bíró Gábor, Kolozsvár.
Dr. Bíró Mózes, Kolozsvár.
Dr. Bíró Sándor, Kolozsvár.
Dr. Bíró József, Nagyvárad.
Dr. Bisztray Gyula, Budapest.
Dr. Blédy Géza, Arad.
Dr. Bíró Venczel, Kolozsvár.
Dr. Blumenfeld Gábor, Kolozsvár.
Bod Pál, Budapest.
Bodó György, Kolozsvár.
- Dr. Bodor György, Budapest.
Dr. Boér László, Szatmár.
Boér Pál, Budapest.
Bonyhai István, Kolozsvár.
Borsai András, Kolozsvár.
Dr. Botár István, Kolozsvár.
Dr. Böszörményi Sándor, Kolozsvár.
Brüll Emánuel, Kolozsvár.
Dr. *Császár Károly*, Kolozsvár.
Csíkszeredai róm. kath. főgimnázium.
Dr. Csögör Lajos, Kolozsvár.
Dr. Csűry Bálint, Debrecen.
Debreceni Egyetemi Könyvtár, Debrecen.
Debreceni ref. főgimnázium.
Debreceni Egyetemi Irodalomtörténeti Intézet.
Dr. Debreczy Sándor, Sepsiszentgyörgy.
Diamant Izsó, Kolozsvár.
Dobolyi Lajos, Budapest.
Dr. Döri Béla, Kolozsvár.
Dunky Jenő, Kolozsvár.
Erdélyi Gazdasági Egylet könyvtára, Kolozsvár.
Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.

- Br. Eötvös József Kollégium,
Budapest.
- Dr. *Farkas Tibor*, Kolozsvár.
- Dr. Ferenczi Sándor, Márma-
rossziget.
- Dr. Feszt György, Kolozsvár.
- Dr. Firma Béla, Budapest.
Finta Gerő, Nagyvárad.
- Dr. Fogarasi Géza, Kolozsvár.
- Dr. Fogarasi József, Kolozs-
vár.
- Gál István*, Budapest.
Gál Kelemen, Kolozsvár.
Gerstenbrein Arthur, Ko-
lozsvár.
- Dr. Gergely Pál, Budapest.
- Dr. Guzner Miklós, Kolozs-
vár.
- Dr. Gündisch Mihály, Kolozs-
vár.
- Dr. *György Lajos*, Kolozsvár.
Gyulafehérvári róm. kath.
főgimnázium,
Ifj. *Hadházi Sándor*, Kolozs-
vár.
- Dr. Halász Pál, Kolozsvár.
- Ifj. dr. Harsányi István, Sá-
rospatak.
Hegedűs Lóránt, Bpest.
Herepei János, Sepsí-
szentgyörgy.
- Dr. Hexner Béla, Kolozsvár.
Horváth Elek, Kolozsvár.
- Dr. *Ihász Béla*, Kolozsvár.
Imecs Márton, Kolozsvár.
- Dr. Imre Kálmán, Kolozsvár.
- Dr. Incze Béla, Beszterce.
- Dr. *Jancsó .Béla*, Kolozsvár.
Jancsó Lázár, Páke
(Háromszék vm.)
Jancsó Sándor, Maros-
vásárhely.
- Jancsó Vilmos, Budapest..
- Dr. János Gáspár, Kolozsvár.
Járosi Andor, Kolozsvár.
- Dr. Joksmann Ödön, Kolozs-
vár.
- Dr. *Karácsony Benő*, Kolozs-
vár.
Kelemen Béla, Kolozsvár.
Kelemen Lajos, Kolozs-
vár.
- Dr. Kelemen László, Kolozs-
vár.
- Br. Kemény János, Maros-
vécs.
- Dr. Keresztes Zsigmond, Ko-
lozsvár.
- Dr. Király Jenő, Kolozsvár.
- Dr. Kispál László, Kolozsvár.
Kolozsvári róm. kath. fiú
főgimnázium.
Kolozsvári róm. kath.
leány főgimnázium.
Kolozsvári ref. fiú főgim-
názium.
Kolozsvári ref. leány fő-
gimnázium.
Kolozsvári unitárius fiú
főgimn.
Kolozsvári állami leány
főgimn.
Kolozsvári Egyetemi
Könyvtár,
Kolozsvári ref. theologia.
Kolozsvári Magyar Ka-
szinó Könyvtára.
Dr. Kolumbán Mária, Ko-
lozsvár.
Kory József, Kolozsvár.
- Dr. Kornhoffer Vilmos, Szász-
régen.
- Dr. Kotay Pál, Kolozsvár.
Kovács Benedek, Maros-
vásárhely.
Kovács László, Kolozsvár.

- Dr. Kristóf György, Kolozsvár.
Kuck Ferdinánd, Kolozsvár.
- Lakatos István*, Kolozsvár.
- Lám Béla, Kolozsvár.
László Dezső, Kolozsvár.
Dr. László Endre, Kolozsvár.
Losonci állami főgimnázium.
Lőrinczi Ferenc, Kolozsvár.
Löw Rudolf, Kolozsvár.
- Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára*, Budapest.
- Dr. Makkai László, Kolozsvár.
Maksay Albert, Kolozsvár.
Mandula Jenő, Kolozsvár.
Marosvásárhelyi ref. kollégium.
Marosvásárhelyi róm. kath. kollégium.
Mármaroszigeti állami leánygimnázium.
- Dr. Mártonffy László, Kolozsvár.
- Dr. Mester Gábor, Kolozsvár.
Mestitz János, Kolozsvár.
Mezei Gyula, Kolozsvár.
Mezey Mihály, Kolozsvár.
- Idb. dr. Mikó Imre, Kolozsvár.
- Ifj. dr. Mikó Imre, Kolozsvár.
- Dr. Mikó Lőrinc, Kolozsvár.
Dr. Molnos Lipót, Paris.
Molter Károly, Marosvásárhely.
Moskovits József, Kolozsvár.
- Dr. Nagy András, Kolozsvár.
- Dr. Nagy Jenő, Kolozsvár.
Dr. Nagy László, Kolozsvár.
Nagy Sándor, Budapest.
Nágyenyedi ref. kollégium.
Nagyvárad ref. leánygimnázium.
Népies • Irodalmi Társaság, Budapest.
Naszódi állami főgimnázium.
- Dr. Neumann Jenő, Kolozsvár.
- Dr. *Oberding József*, Kolozsvár.
- Dr. *Pais Dezső*, Budapest.
Dr. Parádi Kálmán, Kolozsvár.
Pálffy Endre, Naszód.
- Dr. Pálffy László, Kolozsvár.
Pellion Ervin, Marosvásárhely.
Pécsi Egyetemi Könyvtár.
- Dr. Péterffy Jenő, Kolozsvár.
Dr. Péterffy Pál, Kolozsvár.
Pogány Albert, Nagyenyed.
- Dr. Pollák Miksa, Kolozsvár.
- Rédei Károly*, Budapest.
Reischel Arthur, Kolozsvár.
Reviziós Liga Könyvtára, Budapest.
Rohonyi Vilmos, Kolozsvár.
- Rohonyi Károly, Kolozsvár.
- Dr. Róth Marcel, Kolozsvár.
- Sárospataki ref. kollégium*.
Sepsiszentgyörgyi ref. Mikó-kollégium,

- Dr. Silai István, Kolozsvár.
 Dr. Sinko István, Kolozsvár.
 Sipos Géza, Kolozsvár.
 Dr. Sipos Lajos, Losonc.
 Dr. Soó Rezső Kolozsvár.
 Dr. Steiner Pál, Kolozsvár.
- Ifj. Szabó Géza, Nagyenyed.
 Dr. Cs. Szabó László, Bpest.
 Dr. Szabó Sándor, Budapest.
 Dr. Szakáts Kálmán, Bpest.
 Dr. Szakáts Lajos, Kolozsvár
 Dr. Szathmáry János, Kolozsvár.
 Dr. Szádeczky Elemér, Sopron.
 Szász Árpád, Zilah.
 Dr. Szász Zsombor, Bpest.
 Dr. Számthó Miklós, Kolozsvár.
 Ifj. Szele Márton, Kolozsvár.
 Dr. Szegő Imre, Kolozsvár.
 Szenczei László, Kolozsvár.
 Széchenyi Könyvtár, Budapest.
 Székely Múzeum, Sepsiszentgyörgy.
 Dr. Szilágyi Olivér, Marosvásárhely.
 Szilágysomlyói állami gimn.
 Dr. Szűcs Elemér, Kolozsvár.
- Tamási Áron*, Kolozsvár.
 Tatár Géza, Zilah.
 Tarkányi György, Kolozsvár.
- Tárca Bertalan, Kolozsvár.
 Gr. Teleki Ádám, Marosújvár
 Gr. Teleki Ernő, Kolozsvár.
 Dr. Takáts Zoltán, Kolozsvár.
 Temesvári róm. kath. főgimnázium.
 Dr. Tolnai Gábor, Budapest.
 Dr. Tónk Emil, Kolozsvár.
 Dr. Tusa Gábor, Kolozsvár.
 Dr. Tóth László, Kolozsvár.
- Udvári István*, Kolozsvár.
 Urbán Andor, Dés.
 Dr. ürmössy József, Kolozsvár.
 Dr. ürmössy Károly, Kolozsvár.
- Dr. Varga Béla, Kolozsvár.
 Varró Dezső, Dés.
 Vámszer Géza, Kolozsvár.
 Dr. Váró György, Udvarhely.
 Vásárhelyi Boldizsár, Kolozsvár.
 Vásárhelyi János, Kolozsvár.
 Ifj. dr. Vékás Lajos, Kolozsvár.
 Dr. Veégh Sándor, Marosvásárhely.
 Gr. Wass Albert, Kolozsvár.
- Zilahi ref. főgimnázium.*
 Dr. Zolnai Béla, Kolozsvár.
 Dr. Zsakó Andor, Budapest.
 Dr. Zsakó Gyula, Budapest.
 Dr. Zsakó István, Budapest.
 Zsakó Zoltán, Kolozsvár.